

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

ALİ ŞERİATİ'NİN DİNİ VE SİYASİ GÖRÜŞLERİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Mehmet ATALAN

HAZIRLAYAN
Kaya OFLAZ

ELAZIĞ- 2012

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

ALİ ŞERİATİ’NİN DİNİ VE SİYASİ GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Mehmet ATALAN

HAZIRLAYAN

Kaya OFLAZ

Jürimiz .../.../... Tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans/ doktora tezini oy birliği/oy çokluğuyla ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../... tarih veSayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Ali Şeriatî'nin Dini ve Siyasi Görüşleri****Kaya OFLAZ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı****Elazığ 2012; Sayfa: VIII+135**

Ali Şeriatî, İranlı Müslüman sosyolog, düşünür ve yazar; özellikle din sosyolojisi ve çağdaş İslam düşüncesi üzerine eserler vermiş bir kişidir. Biz bu çalışmamızda Ali Şeriatî'nin dini ve siyasi görüşlerini ortaya koyarken içinde bulunduğu ortamın dini, siyasi sosyal ve kültürel farklılıklarını da göz önüne alarak hareket etmeye çalıştık.

Çalışmamızda Şeriatî'nin dini ve siyasi görüşlerini ortaya koyabilmek için öncelikle onun itikadi, fıkhi, dini ve siyasi görüşlerini ortaya koyarak incelemeye çalıştık. Onun görüşleri arasındaki, Allah, ibadet, tevhit, Kur'an, nübüvvet, içtihat, İran dinleri ve İslam hakkındaki düşüncesini ortaya koymaya çalıştık.

Şeriatî'nin mezhep anlayışında ise öncelikle Şiiliğe ve Sünniliğe bakış açısını ortaya koymaya çalıştık. Daha sonra ise Şiiliği, Ali Şiası ve Safevî Şiası ayırımına tabi tutarak aralarındaki farkları incelemeye çalıştık. Şeriatî hareketinin özelliklerini ortaya koyarak, bu hareketin öze dönüş çağrısını incelemeye çalıştık. Ayrıca onun İslam düşüncesindeki yerini ve Şeriatî'nin İslam dünyasına etkilerini ele alarak çalışmamızı tamamladık.

Anahtar kelimeler: Din, Siyaset, Ali Şiası, Safevî Şiası, Kur'an, İçtihat.

ABSTRACT

Master Thesis

Ali Şeriati's Understanding of Religion and Politics

Kaya OFLAZ

The University of Fırat

The Institute of Social Science

Department of Basic Islamic Sciences

Elazığ–2012; Page: VIII+135

Ali Shariati, an Iranian Muslim sociologist, philosopher and writer, especially in the sociology of religion and contemporary works on the idea that Islam is a person who has given. We are revealing in this study, Ali Shari'ati environment in religious and political views, religious, political, social, and tried to act, taking into account cultural differences. Shari'ati study of religious and political views that reveal his first theological, newly, by revealing the religious and political views have tried to investigate. Between his views, God, Prayer, Tawheed, the Koran, Prophethood, jurisprudence, and Islamic religions of Iran tried to put his mind about that. Shiism and Sunnism is the understanding of the sectarian Shari'ati first tried to put forward the point of view. Later, Shiism, Ali Şiası and tried to examine the differences between them by subjecting Savefi Şiası discrimination. By determining the properties of the Sharia movement, tried to examine the call to return to the essence of this movement. In addition, the location of his Islamic thought and Shari'ati completed our work by addressing the effects of the Islamic world.

Keywords: Religion, Politics, Ali Şiası, Safavid Şiası, the Koran, the case-

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1
1. METOT VE KAYNAKLAR.....	1
1.1. Metot.....	1
1.2. Kaynaklar	3
2. ALİ ŞERİATİNİN YAŞADIĞI DÖNEM	4
2.1.Siyasi Durum.....	4
2.2. Dini Hayat	7
BİRİNCİ BÖLÜM	9
ALİ ŞERİATİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	9
1. ALİ ŞERİATİ’NİN HAYATI	9
1.1. Çocukluğu ve Eğitimi	9
1.2. Ölümü ve Etkileri	14
1.3. Yetiştği Ortam	15
2. HAYATINA YÖN VEREN KİŞİLER.....	16
3. ALİ ŞERİATİ’NİN ESERLERİ	18
3.1. Ali Şeriatî’nin Siyasetle İlgili Eserleri	20
3.2. Ali Şeriatî’nin Mezheplerle İlgili Eserleri.....	28
3.3. Ali Şeriatî’nin Din İle İlgili Eserleri	32
İKİNCİ BÖLÜM.....	51
ALİ ŞERİATİ’NİN GÖRÜŞLERİ.....	51
1. İTİKAD İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ.....	51
1.1. Allah	51
1.2. Nübüvvet.....	54
1.3. Kur’an.....	57
2. FIKHÎ GÖRÜŞLERİ	63
3. DİNLERLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	68
3.1. İran Dinleri; Zerdüştlük.....	71
3.2. İslam	73
3. SİYASET İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	75
3.1. Radikalizm ve Hümanizm	81
3.2. Marksizm	82
3.3. Çağdaşlık.....	84

3.4. Sosyalizm	85
4. DUA İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	91
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	95
ŞERİATİ'NİN İSLAM MEZHEPLERİNE BAKIŞI.....	95
1. ŞİİLİĞE BAKIŞI	95
1.1. Ali Şia'sı ve Safevi Şia'sının İnanç Esasları	100
1.1.1. Vesayet	100
1.1.2. İmamet.....	100
1.1.3. İsmet.....	102
1.1.4. Velayet.....	103
1.1.5. Şefa'at	103
1.1.6. İctihat.....	104
1.1.7. Taklit	105
1.1.8. Adalet	106
1.1.10. Bekleyiş	107
1.1.11. Gaybet	107
1.1.12. Takiyye	108
2. SÜNNİLİĞE BAKIŞI.....	109
3.OSMANLI'YI EHL-İ SÜNNET VE ŞİA AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ.....	113
4. ŞERİATİ HAREKETİNİN ÖZELLİKLERİ	115
5. ALİ ŞERİATİ'NİN İSLAM DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ.....	118
SONUÇ.....	126
BİBLİYOGRAFYA	131
ÖZGEÇMİŞ.....	134

ÖNSÖZ

Ali Şeriati, dünyanın bugün yaşayan iki önemli medeniyeti olan, İslam ve Batı medeniyetini yakından tanıma fırsatı bulmuş bir kişidir. Sosyolog gözüyle incelediği konuları, Fars Edebiyatı'nın kendisine kazandırdığı üslupla ortaya koymuştur. Kendi tabiriyle içinde doğup büyüdüğü geleneksel Safevi Şiîliğine yönelttiği eleştiriler yüzünden İran'da dışlanırken, Şiîliğe bakış açısı nedeniyle Sünni dünyada eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak Şeriati, her ne kadar Ali Şia'sı ve Safevi Şia'sı ayrımı yapsa ve Safevi Şiîliğini eleştirse de eleştirdiği düşünceden bütünüyle kurtulamamış ve söz konusu etkilerle Sünni dünyanın kabul edemeyeceği kimi düşünceler ortaya koymuştur.

Ali Şeriati üzerine pek çok eser ve makale yayınlanmış olmasına rağmen, İslam Mezhepleri Tarihi açısından aydınlayabildiğini söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Özellikle dini ve siyasi görüşleriyle alakalı çalışmaların olmaması bilinen bir husustur. Özellikle Türkiye'de akademik düzeyde derli toplu bir çalışmanın bulunmaması sebebiyle, incelememizi bu alındaki bilgi boşluğunun giderilmesine imkân sağlayabileceği ve konularla ilgilenenlere ışık tutabileceği kanaatindeyiz. Bundan dolayı Ali Şeriati'nin Dini ve Siyasi Görüşleri isimli bir yüksek lisans tezi uygun gördük.

Çalışmalarını özellikle Tarih, Felsefe, Sosyoloji ve Dinler Tarihi alanlarında yoğunlaştıran Şeriati, hem İran, hem Türkiye ve hem de diğer İslam ülkelerindeki ilim ve fikir hayatı üzerinde derin etkileri olan bir düşünürdür. İranlı Şiî bir aileden gelmesi dolayısıyla, Şiîliği kategorize ederek Şiîliğe çeşitli eleştiriler yöneltmiş ve bazı Şiîler tarafından Sünni olmakla itham edilmiştir.

Ali Şeriati'nin, başta gerçek kişiliği ve fikirlerinin tespit edilmesi İslam Mezhepleri Tarih'i açısından bir zorunluluktur. Bu sebeple Ali Şeriati'nin eserlerine ve onunla ilgili kaynaklara müracaat ederek, Ali Şeriati'nin hayatı, eserleri, Ali Şeriati'nin itikad, fıkıh, din, siyaset ile ilgili görüşleri ve onun İslam Mezhepleri içerisinde Şiîliğe, Sünniliğe bakışı, Osmanlı'yı Ehl-i Sünnet ve Şia açısından değerlendirilmesi, Şeriati hareketinin özellikleri ve İslam düşüncesindeki yeri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Gerek araştırma konumun belirlenmesinde, gerekse çalışmalarımın şekillenmesinde en başından beri, bana yol gösteren ve kıymetli zamanlarını ayıran

başta danışman hocam Doç. Dr. Mehmet ATALAN'a ve Yrd. Doç. Dr. Ahmet BAĐLIOĐLU'na sonsuz şükranlarımı sunarım.

ELAZIĞ-2012

Kaya OFLAZ

KISALTMALAR

Age.	: Adı geçen eser
Agm.	: Adı geçen makale
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ank.	: Ankara
B.	: İbn, Bin
Bkz.	: Bakınız
Bsk.	: Baskı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Dergi
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Fak.	: Fakülte
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
İst.	: İstanbul
Mad.	: Maddesi
MSGSÜ	: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Neşr.	: Neşreden, Neşriyat
Ö.	: Ölümü
SÜİFD.	: Selçuk Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi
R.a.	: Radiyallahu anh
S.	: Sayfa
terc.	: Tercüme eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
ve diğ.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. METOT VE KAYNAKLAR

1.1. Metot

Kelime olarak “tutulan yol, benimsenen görüş” gibi anlamlara gelen “mezhep” kavramı bir terim olarak ise “Hz. Peygamber’in vefatından sonra ortaya çıkan birtakım siyasi, itikadi, içtimai, hukuki ve benzeri olaylar hakkında muhtelif şahısların kendi görüşlerini açıklamaya başlaması ve bu faaliyetin zamanla zümreleşme şeklinde sonuçlanmasıyla meydana gelen beşeri oluşumlar”¹ anlamına gelmektedir. Bir mezhebi doğru anlamak istiyorsak, öncelikle, o mezhebe mensup olanların kendilerini nasıl tanımladıklarını iyi bilmek gerekmektedir. Mezheplerin temel ilkeleri tespit edilirken de aynı şekilde önceliği, o mezhebe mensup olan kişilere tarafından kaleme alınmış eserlere vermek, ilmi açıdan bir zorunluluktur. Ancak bu durum o mezhebe sahip olmayanların o mezheple ilgili yazdıklarının, söylediklerinin hiçbir anlam ifade etmeyeceği anlamına gelmemektedir. İlmi sonuçlara ulaşabilmek için bütün dokümanlar objektif bir tarzda değerlendirilmeli, eleştirel ve bütüncül bir yaklaşımla sonuca gidilmeye çalışılmalıdır.²

Mezhep; bir takım siyasi, içtimai ve iktisadi olayların tesirlerinin mezhep kurucusu sayılan insan ile ona tabi olanların fikri ve dini tezahürleridir. Mezhebi doğuran tarihi, coğrafi, siyasi, içtimai ve iktisadi şartlar tam olarak tanınmadan, görüşleri ve davranışları sıhhatli bir şekilde temellendirmek, dolayısıyla da değerlendirebilmek ve o insanları anlayabilmek imkânsızdır. Dolayısıyla, şahısların veya toplulukların fikir ve görüşleri, içtimai, tarihi ve siyasi çevreden soyutlanamaz.³ Mezheplerin menşelerinde itikadi ve siyasi amillerin yanı sıra mutlaka içtimai sebepler yatmaktadır ve teşekküllerin de zuhur ettikleri cemiyetlerin yaşadıkları içtimai şartlar ve zaruretlar, siyasi sürtüşmeler, eski din ve medeniyetlerden kalan unsurlar, gelenek ve göreneklerin etkisi görülmüştür. Şüphesiz fikir hareketleri

¹ Ethem Ruhi Fırlalı, *İtikadi İslam Mezheplerine Giriş*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 2007, s. 11.

² Hasan Onat, “Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)”, *AÜİFD*, XXXVI (1997), s.79.

³ Abdulkadir el-Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Çev. Ethem Ruhi Fırlalı, TDV. Yay. Ankara 2007, “Önsöz”, XXII.

sosyal olaylardan tecrit edilemez. İlmî ve tarafsız tetkikler, her hareketin çıkışında ve hususiyetlerinde içtimai hadiselerin büyük rolü olduğunu tespit etmiştir.⁴

Çalışmamızın konusu Ali Şeriatî ve düşünce yapısı olduğundan çalışmamız boyunca “şahıslar üzerinde derinleşme”⁵ metodundan çokça faydalanılacaktır. Bu yapılırken de kişinin içerisinde bulunduğu sosyal çevre, fikri ortam ve kültürel kalıplar göz önünde bulundurulacaktır. Bilindiği gibi insan çevresinin çocuğudur ve çevresel şartlardan soyutlanarak anlaşılamaz. Ayrıca konunun iyi anlaşılır olabilmesi için, belli kişiler ve görüşler üzerinde yoğunlaşmaya dikkat edilerek olayların tahlil edilmesine özen gösterilecektir. Böylece Ali Şeriatî’nin düşünce yapısı daha net bir şekilde ortaya konulmuş olacaktır. Ali Şeriatî’nin dini ve siyasi fikirleri bir takım çevreler tarafından eleştirilmiş reformist, mezhepsiz, modernist, Sünnî, dinsiz, Şii olarak tanımlanmıştır. Biz araştırmamızda Ali Şeriatî’nin öncelikle kendi eserlerini incelemeye başlayarak hareket ettik. Daha sonra ise Ali Şeriatî ile ilgili bütün dokümanları objektif bir şekilde inceleyip eleştirel ve bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmeye çalıştık.

Araştırmamızda kullandığımız diğer bir metot da, fikirler üzerinde derinleşme, yani fikirlerin tarihlendirilmesidir.⁶ Fikirlerin sahibini, bağlamını, dönemini belirterek nakletmeli, fikirler, tarihi, toplumsal, psikolojik ve dini bağlamıyla analiz edilmelidir. Şeriatî’nin düşüncelerini gerçeğe uygun olarak yansıtabilmek için fikirlerini oluşturan tarihi, toplumsal, psikolojik ve dini etkileşimleri göz önünde bulundurup sonuca varmaya çalıştık. Dolayısıyla şahıs çalıştığımız için, öncelikle Ali Şeriatî’nin yazdığı kitaplardan onun fikirlerini ortaya koymaya çalıştık.

Araştırmamız esas alacağımız bu yöntemler çerçevesinde Şeriatî’nin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel çevre, fikri ve siyasi yapısını oluşturan etmenler, ilmi ve siyasi zümrelerle bağlantısı ile oluşan tarihsel kişiliği bu anlamda ortaya konmaya çalışılacaktır.

⁴ Sabri Hizmetli, “İtikadi İslam Mezheplerinin doğuşuna İçtimai Hadiselerin Tesiri Üzerine Bir Deneme”, *AÜİFD* XXVI(1983), 653.

⁵ Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 2.

⁶ Sönmez Kutlu, “İslâm Mezhepleri Tarihinde Usul Meselesi”, s. 436.

1.2. Kaynaklar

Küçük yaşta ilmî faaliyetlere başlayan Ali Şeriati, birçok eser yazmıştır. Bu eserlerin büyük bir kısmı sohbetlerinden ve konferanslarından meydana gelmiştir. Bir kısmı din, siyaset ve felsefe, bir kısmı da insan ve medeniyetle ilgili görüşlerini içine almaktadır. Bunların dışında Ali Şeriati'nin birçok konu hakkında yazılan eserleri vardır. Biz de çalışmamızı oluştururken Ali Şeriati'nin kendine ait olan ve daha sonra Türkçeye çevrilen çeşitli eserlerinden faydalandık. Bu eserler, Ali Şeriati'nin, *Dinler Tarihi*, *İnsanın Dört Zindanı*, *Kevir*, *Ümmet ve İmamet*, *Biz ve İktidar*, *Şia*, *Anne Baba Biz Suçluyuz*, *Hac*, *İslam Bilim*, *Kendini Devrimci Yetiştirmek*, *Yarının Tarihine Bakış*, *Marksizm*, *İslam ve Sınıfsal Yapı*, *Ali*, *İslam Kimdir*, *Muhammed Kimdir*, *Dine Karşı Din*, *Ali Şia'sı Safevi Şia'sı*, *Dinleri Tanımak*, *Ne Yapmalı*, *Medeniyet ve Modernizm*, *Kapitalizm*, *Yalnızlık Sözleri*, *Şahadet*, *Medeniyet Tarihi*, *Siret*, *Bir Kez Daha Ebu Zerr*, *Sanat*, *Hz. İbrahim'le Buluşmak*, *Dua*, *İnsan ve İslam*, *Öze Dönüş*, *Kur'an'a Bakış*, *Aydın*, *Her Hicret Bir İnkilaptır*, *Çöle İniş*, *Bir Önünde Sonsuz Sayıda Sıfırlar*, *Kendini Yetiştirmek*, *İdeallerin Yenilgisi* gibi eserleridir.

Ali Şeriati, arkasında birçok eser bırakmış olmakla birlikte bu durumun doğal bir sonucu olarak kendisi ile ilgili de birkaç eser kaleme alınmıştır. Yaşadığı dönemden günümüze kadar uzanan süreçte Ali Şeriati hakkında yazılan eserler başvuru kaynaklarımızı oluşturmaktadır. Özellikle, *Dinler Tarihi*, *Yarının Tarihine Bakış*, *Yalnızlık Sözleri*, *Ali Şia'sı Safevi Şia'sı*, *Öze Dönüş*, *Kur'an'a Bakış*, *Anne Baba Biz Suçluyuz*, *Dua*, *Kapitalizm*, *Bir Önünde Sonsuz Sayıda Sıfırlar*, *Kendini Yetiştirmek*, *İnsanın Dört Zindanı*, *Kevir* sıkça kullanacağımız eserler arasındadır. Ayrıca Ali Şeriati hakkında yazılan makaleler de çalışmamızın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Araştırmamızın konusu olan Ali Şeriati ile ilgili olarak gerek yüksek lisans⁷ gerekse doktora⁸ düzeyinde yapılmış olan tezler de zaman zaman müracaat edeceğimiz kaynaklar arasındadır.

⁷ Fatih Duman, *İslami Radikalizm Ali Şeriati Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 2001.

Ertuğrul Cesur, *Dr. Ali Şeriati'nin İslam Bilim Projesi ve Kur'an Tasavvuru*, Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 2001.

⁸ Mohsen Alaei Bousjin, *Tarihe Bakış Açısından Ziya Gökalp ve Ali Şeriati Sosyolojisinin Karşılaştırılması*, Doktora Tezi, MSGSÜ, İstanbul 1999.

Çalışmamız boyunca faydalandığımız eserlerden biri, Ali Şeriatî'nin eşi Puran Şeriatî'nin kaleme aldığı *Gözetim Altında Özgürlük Eşim Ali Şeriatî*⁹ adlı bir hayat hikâyesi eseridir. Puran Şeriatî, bu eserinde Ali Şeriatî'nin hayatını, eserlerini, görüşlerini, eğitimini ve etkilendiği kişileri, düşünce yapısını ve metodolojisini ayrıntılı olarak incelemiştir. Başvurduğumuz bir diğer eser de, R. İhsan Eliaçık'ın kaleme aldığı *İslam'ın Yenilikçileri*¹⁰ isimli eserdir. Yazar, bu eserde Ali Şeriatî'nin hayatını, eğitimini, çağrısını, misyonunu, yenilik arayışını, zihin dünyasını, akidesini, ölümünün etkisini, tercih etmiş olduğu bazı meseleleri, taraftarlarını ve Ali Şeriatî'ye yöneltilen itiraz ve tenkitleri konu edinmiştir.

Başvurduğumuz kaynaklardan en önemlisi muhakkak ki, Ali Şeriatî'nin yazmış olduğu kendi eserleridir. Bu eserler arasında *Ali Şia'sı Safevi Şia'sı*¹¹ en çok yararlandığımız eserler arasındadır. Bu eserde Ali Şia'sı nedir, Safevi Şia'sı nedir, aralarındaki farklar ve benzerlikler ele alınmıştır. *Ali*¹² adlı eserde ise, Ali kimdir, Ali'nin kahramanlığı, İslamiyet'e hizmetleri konu edinilmiştir. *Öze Dönüş*¹³ eserinde, batının üstünlüğünü yakalamanın en önemli göstergesi, Müslümanların özüne dönmesi yani İslamiyet'i ilk geldiği şekliyle özümsemektir. *Dinler Tarihi*¹⁴ eserinde ise, yeryüzündeki batıl ve hak dinleri inceleyip karşılaştırmalarını yapmak. Çalışmamızı vücuda getirirken Ali Şeriatî ile ilgili bilgiler içeren çeşitli kitap ve makaleler da bir başka başvuru noktamız olmuştur.

2. ALİ ŞERİATİNİN YAŞADIĞI DÖNEM

2.1. Siyasi Durum

Eski çağlar boyunca büyük imparatorlukların bir parçası durumunda ya da küçük hanedanların elinde bölünmüş bir halde bulunan İran coğrafyasının 1501 yılında Şah İsmail tarafından kurulmuş olan Safevîlerle birlikte, ilk defa müstakil bir siyasi kimliğe kavuştuğu, bu kimliğin Kaçarlar dönemiyle pekiştiği ve günümüz İran İslam Cumhuriyeti'nin sınırlarının da bu zaman dilimlerinde teşekkül ettiği söylenebilir.¹⁵

⁹ Puran Şeriatî, *Gözetim Altında Özgürlük Eşim Ali Şeriatî*, Ekin Yayınları, İstanbul 2005.

¹⁰ İhsan Eliaçık, *İslamın Yenilikçileri*, Med Cezir Yay. I-III, İstanbul 2003.

¹¹ Ali Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, Fecr Yay. Ankara 2009.

¹² Ali Şeriatî, *Ali*, Fecr Yay. Ankara 2008.

¹³ Ali Şeriatî, *Öze Dönüş*, Fecr Yay. Ankara 2009.

¹⁴ Ali Şeriatî, *Dinler Tarihi*, Fecr Yay. Ankara 2010.

¹⁵ İsmail Safa Üstün, *İran İslam Cumhuriyeti Yönetim Biçimi*, İstanbul 1999, s.1-3.

İran, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra tamamen İngiliz'lerin kontrolü altına girdi. Ancak Sovyetler Birliği ile yapılan 1921 tarihli antlaşmayla İngiliz'lerin baskısından kurtulabildi. Aynı yıl darbe ile yönetimi ele geçiren Rıza Han, Cumhuriyeti ilan etmeyi düşündü. Fakat ulemanın muhalefetinden dolayı bu fikrinden vazgeçti. 1923 yılında Ahmet Şahı tahttan indiren Rıza Han Pehlevi kendini şah ilan etti. Böylece İranda Kaçarlar dönemi kapanmış, Pehlevi dönemi başlamıştır. Rıza Han Pehlevi batılılaşma ve modernizasyon uygulamalarıyla büyük değişimler yaşadı. Özellikle Hukuk ve Eğitim alanlarında yapılan düzenlemeler İslam Hukukunun göz ardı edilmesine, ulemanın mevkiinin ciddi şekilde sarsılmasına yol açtı.¹⁶ Rıza Han Pehlevi döneminde meydana gelen önemli gelişmelerden biri de Alman'ların siyasi ve iktisadi olarak İran'a sızmasıdır. Bunun üzerine İngiltere ve Rusya Rıza Han Pehlevi'ye bir ultimatom vererek casus kabul ettikleri pek çok Alman'ın sınır dışı edilmesini istediler. Rıza Han Pehlevi'nin reddetmesi üzerine 1941'de İngiliz ve Rus askeri birlikleri İran'ı işgal ederek Rıza han Pehlevi'yi tahttan indirdiler. Rıza Han Pehlevi'yi sürgüne göndererek yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'yi tahta geçirdiler.¹⁷

Muhammed Rıza Pehlevi, babasının mirasını devralınca, babasından farklı bir yönetime başvurarak, yeni bir formül uygulamıştır. Baba, aşikâr batılı bir yönetim sunarken oğul Muhammed Rıza Pehlevi İslami kesimi ve halkı etkilemek amacıyla kendisini daha dindar göstermek üzere kendisiyle ilgili kıssalar, rüyalar uydurma yoluna gider, sık sık konuyla ilgili makaleler kaleme alır. Hatta bu rüyalara Hz. Ali ve Hz. Abbas'ı da dâhil eder. Bunların yanı sıra, devlet dairelerini yönetime hizmette kusur etmeyecek şekilde organize etmek, asker eliyle halka baskı kurmak, Savak¹⁸ ile iş birliği içinde bunları planlamak gibi görevleri de üstlenmiştir.¹⁹

Muhammed Rıza Pehlevi, iktidara gelir gelmez bir taraftan Ayetullah Kaşani'nin başını çektiği Fida'iyyan'ı İslam, diğer taraftan da 1941 yılında kurulan Tudeh Komünist Partisi'nin baskısıyla karşılaştı. 1945'te Rus'larında desteğini alan Tudeh Partisi Azerbaycan'daki merkezi otoriteyi yıktı. Almanların İran'dan

¹⁶ Ethem Ruhi Fırlı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İzmir 2004, s. 169-170.

¹⁷ İsmail Safa Üstün, *İran İslam Cumhuriyeti Yönetim Biçimi*, İstanbul 1999, s.1-3.

¹⁸ İran'ın casus yetiştirmek ve istihbaratçı eğitmek amacıyla kurmuş olduğu bir istihbarat örgütüdür. Adı, İran eski savunma bakanı Ali Rıza Asgari'nin kaybolmasıyla gündeme gelmiştir. Hakkında fazla bilgi bulunmaması ve fazla gündeme gelmemesi nedeniyle en gizli servislerden biri olarak görülmektedir.

¹⁹ Hamit İnayet, *Çağdaş İslami Siyasi Düşünce*, Çev. Yusuf Ziya, İstanbul 1998, s. 290-291.

çıkarılmasıyla boşalan üçüncü güç faktörünü Amerika Birleşik Devletleri doldurdu. 1947’de Truman Doktrinine İran’ın da dâhil edilmesiyle İran’ın siyasi konumu belirlenmiş oldu. Öte yandan Tudeh Partisinin şiddete başvurması üzerine ülke anarşiyle karşı karşıya kaldı. Tudeh Partisinin bir üyesi Şah’a suikast düzenleyince parti kapatıldı ve ülkede sıkıyönetim ilan edildi. 1963 yılında Şah ile Ulema arasındaki çekişme doruğa ulaştı.²⁰ Toprak Reformu konusunda referanduma gidilmesinin teklif edilmesi ulemanın faaliyetlerinin polis tarafından engellemesi üzerine Ayetullah Humeyni liderliğinde mitingler yapıldı. Tutuklanarak ölüm cezasına çarptırılan Ayetullah Humeyni, Ayetullah Şeriat Medari’nin girişimi ile ölümden kurtularak önce Türkiye’ye, sonrada Irak’a sürgüne gönderildi. En ufak muhalefetin İran gizli servis tarafından sert bir tavırla bastırılması halkın Şah’a karşı olan nefretinin daha da arttırdı. Dini düşüncedeki bir takım gelişmelerde halkın faal olmasında etkiliydi. Gaip imamın dönüşünü beklemektense ulemanın aktif biçimde siyasete katılmasının savunan Mehdi Bazergan’ın yanı sıra, Şia’yı bir protesto hareketi olarak kabul eden Ali Şeriatî’nin görüşlerinde kitleler üzerinde tesirli oluyordu. Diğer yandan Humeyni, bir kitabında Şîî İslam tarihinde yepyeni bir tez savunuyordu. Buna göre monarşi gayri İslam’ı bir kurumdu. Monarşinin yerine, yönetimi Fukahanın elinde olan İslami bir hükümet kurulmalıydı. İranlılar kitleler halinde dini otorite kabul ettikleri Ayetullah Humeyni’nin şemsiyesi altında Şah’a karşı seferber oldular. Şah’ın bu baskılardan sonra ülkeden ayrılmasının ardından, Ayetullah Humeyni Fransa’dan İran’a geri döndü.²¹

Bir toplumun siyasi yapısı, siyasi görüşü o toplumda yaşayan insanların hayatlarını olumlu ve olumsuz bir şekilde etkiler. Şeriatî’nin hayatını da, İran’ın siyasi yapısının etkili olduğu muhakkaktır. Özellikle Şah’ın batı yanlısı bir yol izlemesi, baskıcı bir siyaset taraftarı olması, Şeriatî’nin o zamanki yönetimle ters düşmesine neden olacaktır. Aynı şekilde devleti yöneten insanların, toplumun dini ihtiyaçlarına cevap verememesi ya da topluma yansıttığı dini yaşantıyla, kendisinin yaşadığı dini hayatın farklı olması Şeriatî’nin düşüncesini de etkilemiştir.

²⁰ Bünyamin Doğruer, *Ali Şeriatî*, İstanbul 1998. s. 25.

²¹ Emre Bayır, “İran’da Fars Milliyetçiliğinin Üç Dalgası: İranlılık Düşüncesine Giden Yol”, *Stratejik Analiz*, Cilt: 1, Sayı: 9, s. 5.

2.2. Dini Hayat

İran'ın dini hayatı Hz. Peygamber'in ve onun kutsal halefleri kabul edilen Ehl-i Beyt'in on iki imamına bağlılık etrafında şekillenmiştir. Ramazan ve Kurban Bayramları, Hac mevsimi ve Mevlit kandili gibi dini gün veya zamanlar diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi İran'da da kutlanmakla birlikte, zaman bakımından bazı farklılıklar arz eder. Mesela Kadir gecesi Ramazan'ın 27'sinde değil de, 19'u ve 23'ü arası bir gecede kutlanır. İran dini takviminin en belirgin özelliği, on iki imamın doğum ve şahadetleri ile bazı önemli olayların gerçekleştiğine inanılan günlerin kutlanması ile ilgilidir. Bugünlerde, imamların rehberliklerinin devam ettiği fikrini sürekli canlı tutmak amacıyla vaazlar verilir, dualar edilir. Bunlardan en önemlilerinden biri Şîî inancına göre Peygamberin Gadir'i Hum'da birinci imam Ali b. Ebi Talib'in kendisine vasi tayin ettiği gün olan ve Gadir Bayramı adıyla kutlanan ve İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren resmi tatil kabul edilen on sekiz zilhiccedir.²²

İran'ın dini günleri içinde duygu yoğunluğunun en çok yaşandığı gün Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinin anma zamanı olan Muharrem ayının ilk on günüdür. Kerbela bilinci sadece Muharrem ayı ile başlayıp Hüseyin'in Şahadetinin kırkuncu günü olan yirmi Safer'e kadar devam etmekle sınırlı kalmamakta, yıl içinde çeşitli günlerde de "Ravzahani" denilen anma törenleri düzenlenmektedir.²³

Bizzat imamlardan nakledilen hadislerden hareketle onların türbelerine gerçekleştirilen ziyaretlerin İran'ın dini hayatında önemli bir yeri vardır. Bu ziyaretler manevi destek kazanma, rahmet ve şefaate nail olmanın yanında imamlarla ve onların ortaya koyduğu İslam'ı vizyonla bağları kuvvetlendirme vazifesi de görür. Şîî'liğin İran'da bir çoğunluk mezhebi haline gelmesini sağlayan Safevi hanedanının kökleri Erdebil'deki Tasavvuf ehline dayanır. Buna rağmen İran'da tasavvufi gruplar daima marjinal bir konumda olmuş ve zaman zaman Şîî İran için tehlike arz etmiştir. Şîî âlimleri kendilerinin on ikinci imamın umumi vekili ve toplumun dini kimliğinin muhafızı olarak gördüğünde, Safeviler'den bu yana ulema ile tarikat ehli arasında karşılıklı husumet var ola gelmiştir. İran'da bir âlimin bir tarikata mensup olması hayal bile edilemez. İran'da ulema tasavvufa karşılık batını bilgi anlamına gelen irfan disiplinini savunur. Bu disiplinde eğitim hoca talebe ilişkisine dayanmakla

²² Şahrüh Ahavi, *İran'da Din ve Siyaset*, Yöneliş yayınları, İstanbul, 1990, s. 250.

²³ Ahavi, *İran'da Din ve Siyaset*, s. 251.

birlikte irfan geleneğinde tarikatta olduğu gibi müridin mürşide veya pire sınırsız itaati söz konusu değildir. Bu disiplinde yoğun bir gayret ve okunan metinlerin içselleştirilmesi önemli bir unsurdur.²⁴

İran anayasası, Hanefî ve Şafî mezheplerini tanımış, kendi dini eğitimlerini gerçekleştirmelerine izin vermiş, evlilik, boşanma, miras gibi konularda kendi hukuklarına yasal geçerlilik kazandırmış, mezheplerden birini mensuplarının çoğunluğu oluşturduğu bölgelerde, yerel konseylerinin yetkisi dâhilinde bulunan mahalli düzenlemelerinin çoğunluğun mezhebine göre yapılması gerektiğini vurgulamıştır.²⁵

Şeriati'nin, dedeleri din ulaması olarak bilinmektedir. Dedesinin babası Molla Kurban Ali, filozof ve fakihîti. Medreselerde tahsil görmüştür. Şeriati'nin babası Muhammed Taki, o dönemin meşhur âlimlerinden İslami konularda dersler almıştır. Annesi, babası, anneannesi ve Kahek Köyü Kur'an Kursu Hocası Şeriati'nin küçük yaştan itibaren dini bir eğitim alarak yetişmesinde etkili olan şahsiyetler olarak sıralanabilir.²⁶ Şeriati'nin yaşadığı dönemde medreselerin çok olması, onun dini alanda iyi bir eğitim almasına katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak, Şeriati'nin yaşadığı dönemdeki İran'ın dini yapısı, Şeriati'nin hayatının şekillenmesinde önemli etkenler arasında sayabiliriz. Bulunduğu ortamdaki dini hayat, beraber yaşadığı insanların dini yaşantıları, Şeriati'nin dini yaşantısını olumlu etkilediği kanaatindeyim. Özellikle İran'ın siyasi eğilimin Şia mezhebini kabul etmesinden dolayı ve Şia mezhebiyle iç içe olmasında etkisiyle, Şeriati'nin dini hayatının da Şia mezhebiyle örtüştüğü söylenebilir.

²⁴ Ali Şeriati, *Ümmet ve İmamet*, Çev. Ahmet Sait, Fecr Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, s.129.

²⁵ Necdet Subaşı, "Şeriati Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 38 (2009), s. 579.

²⁶ Puran Şeriati, *Eşim Ali Şeriati*, Ekin Yayınları, İstanbul 2005, s. 9-15.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ ŞERİATİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. ALİ ŞERİATİ’NİN HAYATI

1.1. Çocukluğu ve Eğitimi

Ali Şeriatî 24 Kasım 1933 yılında Horasan eyaletine bağlı Sabzivar’ın Mezinan köyünde dünyaya geldi.²⁷ Evin tek erkek çocuğu olan Şeriatî’den sonra, kız kardeşi Tahir’e dünyaya geldi. Annesi, babası, anneannesi ve Kur’an Kursu Hocası Zehra Hanım, yedi yaşına kadar onun yetişmesinde etkili olan şahsiyetler olarak sıralanabilir.²⁸

Ali Şeriatî’nin hayat hikâyesini, altı döneme ayırabiliriz. Bunlar; çocukluk dönemi, gençlik dönemi, Avrupa dönemi, İrşad dönemi, ev hapsi dönemi, hicret ve şahadet dönemidir. Bunlar arasında en hareketli ve daha belirgin olanı ise İrşad dönemidir.²⁹ Zira bu dönem, onun kitleler üzerinde en fazla etkili olduğu ve tebliğinin doruğa ulaştığı dönemdir.³⁰ Ali Şeriatî, öncelikle 1939 yılında Meşhed’de İbn-i Yemin İlköğretim Okulu’na kayıt yaptırır. İlköğretimi okuduğu dönemde, bir ara ülkedeki siyasi olaylardan dolayı köyüne dönüp öğrenime ara vermek zorunda kalır. Bu devreyi köyünde medrese öğrenimi ile değerlendirecektir.³¹ İlkokulu bitirdikten sonra sırası ile ortaokul ve öğretmen lisesini bitirir. Ali Şeriatî’nin, özellikle ilk ve ortaokul süresince derslerine fazla önem vermeyen, geceleri sabahlara kadar kitaplar okuyan, fakat ödevlerini ihmal eden bir yapısı vardır. Daha ortaokulda iken Mevlana’nın Mesnevi’si ile tanışır, ardından bunu Hallac-ı Mansur, Cüneyd-i Bağdadi gibi irfan yolcuları takip eder. Lise döneminde Şeriatî artık, felsefe, irfan konularına odaklanmış haldedir. Kendisi bu halini; “Bu dönemde beynim felsefe ile genişliyor, irfan ile dağlanıyordu.” diye özetler.³²

Ali Şeriatî, irfani ve felsefî konularla erken yaşlarda tanışır. Mevcudatın yoktan var edilişi, yaradılış, kültür, tarih, din vb. gibi bütün bu ağır konuları 13

²⁷ Ali Şeriatî, *Kevir*, Çev. Muhammed Nafi Sair, Fecr yay. Ankara 1992, s. 12.

²⁸ Puran Şeriatî, *Eşim Ali Şeriatî*, s. 15.

²⁹ İrşad Dönemi: Hüseyiniye-i İrşad’ın kurulup faaliyet gösterdiği dönem. (Puran Şeriatî, *Eşim Ali Şeriatî*, s. 71)

³⁰ Puran Şeriatî, *Eşim Ali Şeriatî*, s. 11.

³¹ Ertuğrul Cesur, *Ali Şeriatî (1933-77) Allahperest-Sosyalist*, İslamiyat V/2 (2002), s. 80.

³² Puran Şeriatî, *Eşim Ali Şeriatî*, s. 12.

yaşındayken anlamaya çalışır. Şeriati'nin zihninin bu gibi konularla meşgul olduğu o sıralarda, babasının kitapları arasında Mevlana'nın Mesnevi adlı eserini bulur ve bu eser sayesinde Mevlana ile tanışır. Bundan sonraki dönemde, Mesnevi'yi okuyarak, onu anlamaya çalışır. Mesnevi kitabı onun içerisine girdiği girdaplardan çıkmasına yardımcı olur.³³ 17 yaşında babasının İslam Hakikatlerini Yayma Merkezin'deki derslerine katılır. O sıralarda Milli Hareket³⁴ içerisinde aktif bir konumda değildir. Şeriati, daha 18 yaşında öğretmen okulundayken Muhammed Nehuşşeb³⁵ öncülüğündeki, lise ve üniversite öğrencilerinin oluşturduğu bir fikir kulübüne katılır. Bu kulübün temel amacı, İslami temel kaynaklarına dayanarak ilerici bir mektep olarak okumak ve ülkeye giren batıcı fikirlerle mücadele etmektir. Bunlar kendilerini *Allahperest Sosyalistler* olarak adlandırırlar.³⁶ Erken yaşlarda Arapçayı öğrenir ve bu yaşlarda Arapçadan Farsçaya çeviri yapabilecek duruma gelir. İlk yaptığı çeviri ise Ebu Zerr'i Gıfari adlı kitabı olmuştur. Şeriati, Arap bir yazar olan Cevdet es-Sehhar'ın kaleme aldığı bu kitabı babasının tavsiyesi üzerine tercüme etmiştir. Bu kitabın basılıp yayınlanmasıyla birlikte Şeriati de kendisini halkın arasına atmıştır. Çünkü bu kitaptan etkilenen kişi kendisi olmuştur. Şeriati, Ebu Zerr'i, İslam'ın kendisinde şekillendiği kişi olarak kabul ediyordu. Ona göre Ebu Zerr zamanın İslami gerekliliklerini ortaya koyan kişiydi. Şeriati, 1952 yılında hükümet aleyhine yapılan bir gösteride gözaltına alınır. Onun gözaltına alınış süresi yarım gün gibi az bir süre olmasına rağmen, bu olay onun hayatında yeni bir sayfanın açılmasına neden olur. Böylece tasavvufi uzletten, siyaset dünyasına geçiş yapar. Bu dönemden sonra halkının geleceğini düşünen, aydınca bir sorumluluğu yüklenmeye başlar. Bu gözaltı Şeriati'nin toplumsal konulara bakış açısını değiştirir ve kişisel olarak da kırılma noktası kabul edilir.³⁷

22 yaşında iken *Mekteb-i Vasıta* adlı eserini yazmaya başlar. Bu öğretmenlik döneminde *Dini Ahlaki Eğitim* adlı kitabını ilkokullar için kaleme alır. Bu kitap ilk

³³ Puran Şeriati, *Eşim Ali Şeriati*, s. 19.

³⁴ Muhammed Musaddık tarafından kurulmuş bir harekettir. Milli Hareketin amacı, Batılı devletlerin İran'a müdahalesini önlemek ve İran'ı sömürmelerine izin vermemektir. Şeriati'nin babası Muhammed Taki bu hareketin içinde aktif görev almıştır. (Puran Şeriati, *Eşim Ali Şeriati*, s. 14.)

³⁵ Huda Perestan (Allah'a ibadet edenler) hareketinin kurucusu ve başkanı. (Puran Şeriati, *Eşim Ali Şeriati*, s. 20)

³⁶ Ertuğrul Cesur, "Ali Şeriati: Allahperest- Sosyalist, İslamiyet, İslamın sol yorum", *İslamiyet*, cilt 5/2 (2002), s. 69-70.

³⁷ Puran Şeriati, *Eşim Ali Şeriati*, s. 21.

defa 1956 yılında basılmış ve ilkokullarda ders kitabı olarak okutulmaya başlanmıştır.³⁸ 23 yaşında Meşhed Üniversitesi'ne bağlı Edebiyat Fakültesine öğrenci olarak girer. Öğrenciliği sırasında değişik gazete ve dergilerde çeşitli denemeler yazmaya başlar.³⁹

O zamanlar, öncülüğünü Ayetullah Telegani ile Mühendis Bezerga'nın yaptığı Ulusal Direniş Cephesine katılır. 1957 de cepheye üye olanlar hakkında sıkı bir takip başlatılır ve üyeler her yerde didik didik aranır. Bu arada Ali Şeriati ve babası dâhil birçok kişi tutuklanır. Şeriati, sekiz aya yakın hapiste kalır, bu sırada Şeriati yirmi dört yaşındadır.⁴⁰

1958 de Edebiyat Fakültesinden birincilikle mezun olduktan sonra aynı yıl sınıf arkadaşlarından Puran (Fatma) Şeriati Razavi ile evlenir. Daha sonraki yıllarda bu evlilikten Sara, Susan ve Muna adlı üç kızı, İhsan adlı bir erkek çocukları olur. 1959 yılında Alex Carrel'in *Dua* isimli kitabını tercüme eder.⁴¹ Edebiyat Fakültesini bitirdikten sonra bir süre öğretmenlik yapar. Meşhed Üniversitesi'nin açtığı bir sınavla burs kazanır ve Fransa'daki Sorbonne Üniversitesi'ne doktora öğrencisi olarak kayıt yaptırır ve XIII. yüzyıla ait *Belh'in Faziletleri Tarihi* adlı eseri doktora tezi olarak hazırlar. Doktora öğrencisi olduğu yıllarda örgenimi ve araştırmaları üniversite ile sınırlı kalmaz; "College de france" araştırma merkezinde Georges Gurvich ile sosyoloji, "Solciologie Religieuse" araştırma merkezinde ise Jagues Bergue ile din sosyolojisi üzerinde çalışmalarda bulunur. Dinler Tarihi ve Sosyoloji üzerine dersler alır. Burada Louis Massignon, Frantz Fanon, Albert Camus ile yakından tanışır. İran'ın dışında ilk defa yazdığı "Nereye Dayanmalıyız?" adlı denemesi bir Fransız dergisinde yayımlanan Şeriati, Fransa'da bulunduğu yıllarda, Cezayir Kurtuluş Hareketini⁴² destekleyici faaliyetler içerisine girer. Bu faaliyetlerin akabinde, Fransa'da saldırıya uğrar ve üç ay hastanede yatar.⁴³

³⁸ Puran Şeriati, *Eşim Ali Şeriati*, s. 22-24.

³⁹ Ali Şeriati, *Yarımın Tarihine Bakış*, Çev. Orhan Pekin-Ejder Okumuş, Birleşik, İstanbul 1998, s. 7.

⁴⁰ İhsan Eliacık, *İslamın Yenilikçileri*, Med Cezir Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. III/257

⁴¹ Hidayet Işık, "Şii Düşünür Ali Şeriati ve Dinlerle ilgili Görüşleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*. Güz 2008. s. 10.

⁴² Cezayir bağımsızlık savaşı sırasında, Aralık 1954'te Mesali Hac tarafından kurulan Cezayir'deki Milliyetçi parti. 1946'da kurduğu Demokratik hürriyetlerin zaferi için hareketinin Ağustos 1945'te bölünmesinden ve Fransız makamları tarafından feshedilmesinden sonra Milli Kurtuluş Cephesi önderleriyle çatışmaya giren Mesali Hac, Cezayir ve Fransa'daki yandaşlarını Cezayir Ulusal Hareketi içinde bir araya getirdi. Fransa'ya karşı eylemi, Ulusal Kurtuluş Cephesi ile ortak bir zeminde örgütlenmeyi amaçladı, ancak kısa süre sonra Cezayir Ulusal Hareketi ile

Şeriatî, Sosyoloji ve Dinler Tarihi alanlarında Doktorasını tamamladıktan sonra 1963 yılında İran'a dönerken Türkiye sınırında tutuklanır, 1964 yılında altı ay hapiste kaldıktan sonra serbest bırakılır. İran'a döndüğünde Şeriatî'nin yaşı, otuzun üzerindedir. İran'da üniversiteye kabul edilmemesi üzerine ortaokul öğretmenliği yapmaya başlar. 1965 yılında Meşhed Üniversitesi'nin verdiği bir ilan üzerine başvuruda bulunur ve Dinler Tarihi üzerine öğretim görevliliğine başlar. 1967 de Meşhed'de konferanslar vermeye başlar. Ardından Tahran'da yeni açılan Hüseyiniye-i İrşatta, Tahran'da ve diğer şehirlerde coşkulu bir İslami düşünce çıkışı başlatır. Hüseyiniye-i İrşad'da verdiği konferanslar binlerce kişi tarafından ilgiyle izlenir.⁴⁴ 1967-73 yılları Şeriatî'nin hayatındaki en verimli yıllardır. Söylemleri, aydın kesim ve İran gençliği üzerinde büyük yankılar uyandırır.⁴⁵

Meşhed Üniversitesindeki derslerine devam ettiği günlerde, yapılan konferansların durdurulması için Savak araya girer ve Meşhed üniversitesi yönetim kuruluna yazılı bir emir göndererek yapılacak konferansların iptal edilmesini ister. 1973 yılında Hüseyiniye-i İrşad⁴⁶ kapatılır ve o zamanki gizli polis teşkilatı Savak, Şeriatî için yakalama emri çıkartır. Onu bulamayınca babasını tutuklarlar ve bir yıldan fazla hapiste tutarlar. Babası yakalandıktan bir ay sonra Şeriatî teslim olur. Yaklaşık on sekiz ay Komite hapisanesindeki küçük bir hücrede kalır. Bu süreci,

Ulusal Kurtuluş Cephesi arasında Cezayir'de olduğu kadar Fransa'da da bir çarpışma başladı. Bundan sonra Cezayir Kurtuluş Hareketi etkisini giderek yitirdi. 1962'deki bağımsızlık görüşmelerine katılmadı. FLN'nin tüm Cezayiri denetimi altına almasından sonra Cezayir Ulusal Hareketinin siyasi varlığı sona erdi. (Puran Şeriatî, *Eşim Ali Şeriatî*, s. 38-39)

⁴³ Ali Şeriatî, *Yarımın Tarihine Bakış*, s. 7.

⁴⁴ Hasan Onat, "Şiilik ve günümüz Şiiliğinde bazı yeni yaklaşımlar üzerine", *İslami araştırmalar*, III/3 (Temmuz 1989), s. 130.

⁴⁵ Hidayet Işık, "Şii Düşünür Ali Şeriatî ve Dinlerle ilgili Görüşleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Güz 2008. s. 6-7.

⁴⁶ 1967 yılında Muhammed Humayun, Nasır Minacı ve Abdülhüseyin tarafından, dini ve ilmi konularla ilgili araştırma çalışmaları yapmak ve bu konuları insanlara tebliğ etmek için kurulmuş bir vakıftır. Burada dini merasimler düzenlenir, hanımlara yönelik Kur'an okuma dersleri verilir ve dini sohbetler yapılır. Hüseyiniye-i İrşad, İmam Hüseyin'in şehadeti için gözyaşı dökülen yer demektir.

Hüseyiniye-i İrşad'ın kurucularından Muhammed Humayun adında bir hayırsever, toprağın parasını bizzat vermiştir. Önce 1000 m² lik bir arsa için para ödemiş, daha sonra Tahran'ın kuzeyinde Kulhak'ta 4000 m²lik bir alan satın alınmış ve faaliyet için tesisler yapılmıştır. Hüseyiniye-i İrşad 1965 yılında faaliyete geçmiş ve kısa sürede binlerce kişinin katıldığı toplantılara sahne olmuştur. Hüseyiniye-i İrşad'ın ilk yönetim kurulu üyeleri Ayetullah Mutahhari, Seyyid Hüseyin Nasr (O zaman Tahran üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı), İzzetullah Sahabi, Hüseyin Mazini ve Ali Şeriatî'dir. Şah rejimi Hüseyiniye-i İrşad'ı 1973 yılında kapattığında geride kalan tek kurucu üye Ali Şeriatî'dir. Diğer kişiler daha önce çeşitli nedenlerle İrşad'dan ayrılmışlardır. (Puran Şeriatî, *Eşim Ali Şeriatî*, s. 72)

(Puran Şeriatî, *Eşim Ali Şeriatî*, s. 72)

gündüzleri uyuyarak, geceleri ise uyanık olarak geçirir. Yanına kendisinden bilgi sızdırabilmek için arkadaş koyarlar ve Şeriati bu kişiyle üç ay birlikte aynı hücrede kalır.⁴⁷ Şeriati, bu olayı şöyle anlatır:” “Zindandaki en kötü günlerim, üç ay, o şüpheli şahısla birlikte geçirdiğim günlerdi. Uykuda konuşmaktan ve bu yolla benden bazı bilgileri almasından korkuyordum.”⁴⁸ Daha önceleri rejim karşıtı bir teşkilata mensup olan bu kişi, yakalandıktan sonra davasına ihanet etmiş, Savak tarafından, insanları ihbar etmesi için faydalanılan bir kişi olmuştur. Daha sonraları Savak, “Şeriati’yi Tanıma” adlı bir komisyon kurmuş, bu komisyonun başkanlığına da bu kişiyi vermişlerdir. Bu komisyonun görevi Şeriati’nin konferans kasetlerini inceleyip, bu kasetlere onun aleyhine olacak bir şeyler katıştırmaktı. Şeriati o adamla ilgili olarak şöyle diyor:” “Sesimi öyle taklit ediyordu ki, ben bile ayırt edemiyordum.”⁴⁹

Şeriati’nin serbest bırakılması için birçok kişi devreye girer. 1975 yılında OPEC toplantısında Cezayir Cumhurbaşkanı Bumedyan, Şeriati’nin serbest bırakılması için Şah’a bizzat ricada bulunur. Bu olaydan sonra, 20 Mart 1975 tarihinde Şeriati serbest bırakılır.⁵⁰ Şeriati, hapishaneden çıktığında 44 yaşındadır. Hapishaneden çıktıktan sonra, Tahran ve Meşhed şehirlerinde hayatını devam ettirmeye başlar. Gizli polisin sıkı takibinden dolayı, başkalarının evinde ancak geceleri kalabilmekte, geceleri yapılan gizli toplantılarda konuşmalarını yapabilmektedir.⁵¹ Şah rejimi, Şeriati’nin açıktan ne yazmasına izin verir, ne de konuşmasına izin verir. Şah rejimi bununla da kalmaz, Şeriati’yi rejimle iş birliği yapmış gibi göstermek ve halkın gözünden düşürmek için Keyhan gazetesinde yazılarını yayınlattır. Keyhan gazetesi 2 Şubat 1977 günü şöyle bir başlık atar: “Bugünden itibaren, Dr. Ali Şeriati’nin, İnsan, İslam ve Batılı Düşünceler ile İlgili Kaleme Aldığı Siyasi ve Felsefi Makaleleri Bu Gazetede Marksizm-İslam Karşıtlığı Başlığı altında yayınlamaya başlamıştır.”⁵² İki yıl süreyle sürekli gizli toplantılar yapmak ve saklanmak zorunda kalan Şeriati, artık bu şartlarda İran’da

⁴⁷ Mustafa Yılmaz, “Ali Şeriati’nin hayat ve düşüncesine toplu bir bakış”, *Bilim name*, İstanbul 2007, s. 58-72.

⁴⁸ Puran Şeriati, *Eşim Ali Şeriati*, s. 105.

⁴⁹ Puran Şeriati, *Eşim Ali Şeriati*, s. 105.

⁵⁰ Ali Şeriati, *Yarının Tarihine Bakış*, Çev. Orhan Pekin-Ejder Okumuş, Birleşik Yay., İstanbul 1998, s. 7.

⁵¹ Ali Şerai, *Yalnızlık Sözleri I-II*, Çeviren: Okan Sevinç. Söylem Yay., İstanbul 2001, s. 15-20.

⁵² Puran Şeriati, *Eşim Ali Şeriati*, s. 123.

yaşayamayacağına karar verdikten sonra ve Avrupa'ya, oradan da Amerika'ya gitmeye karar verir.⁵³ Yurt dışına çıkabilmek için Ali Mezina'ni adına düzenlenmiş bir pasaport çıkartır ve 16 Mayıs 1977 de İran'dan çıkış yapar. İlk Belçika'ya, ardından Fransa'ya, oradan da İngiltere'ye geçer. İngiltere'ye gizlice girmesine rağmen, Savak ajanlarının amansız takibi sürmektedir. Savak, İngiliz gizli servisi ile iş birliği yaparak, Şeriatî'yi İngiltere'de de rahat bırakmazlar. Şeriatî, yurt dışına çıkışında kırk gün sonra, kaldığı otel odasında ölü bulunur. Taraftarları onun Savak tarafından düzenlenen bir cinayete kurban gittiğini iddia ederler.⁵⁴ Öldürüldüğünde, 45 yaşındadır. Ali Şeriatî, 27 Haziran 1977'de Şam'daki Hz. Zeynep Türbesinin yanında toprağa verilir, kabri halen oradadır.⁵⁵

1.2. Ölümü ve Etkileri

19 Haziran 1977'de bir otel odasında ölü bulunmasının ardından, Şeriatî'nin ölüm nedeni tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamamıştır. Ali Şeriatî'nin ailesi, yakınları ve sevenleri, Savak tarafından öldürüldüğü kanaatindedirler. Savak, bunu reddederek ölüm sebebinin kendilerinden olmadığını, kalp krizi sonucu öldüğünü açıklamıştır. Ali Şeriatî, kendisinin ömrünün uzun olmayacağını eşi Puran Hanıma bildirmiştir. Son kez zindana girip çıktıktan sonra defalarca kendisinin Savak tarafından ortadan kaldırabileceği ihtimalinin olduğunu söylese de hanımı bunu ciddiye almamıştır.⁵⁶ Şeriatî, ölümle ilgili bir yazısında şöyle demiştir: “Ölüm her an pusuda, tuzaklar etrafımı kuşatmış. Ben ölüm ile yaşadım ve tuzaklara alıştım ama şu an bu şekilde ölmek istemiyorum. Hala yapmam gereken birçok işim var, yaşamaktan daha aciz olan gözler beni gözlemekteler.”⁵⁷

Şeriatî'nin hiç beklenmedik şekilde bu ölümü gerek İran'da, gerekse dünya Müslümanları arasında büyük yankı uyandırmıştır. Şeriatî'nin ölüm haberi, ülke dışındaki Müslümanlar tarafından her yere haber verilmiştir. Çeşitli siyasi grup ve kuruluşlar Şeriatî'yi kaybetmekten dolayı, duydukları üzüntülerini “Kalem ve Şerefîn Matemi” olarak vasıflandırmışlardır. Ülkenin en önde gelen gazetelerinden sayılan

⁵³ Puran Şeriatî, *Eşim Ali Şeriatî*, s. 121.

⁵⁴ Necdet Subaşı, “Şeriatî Ali“ *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXVIII (2009), s. 578.

⁵⁵ Ali Şeriatî, *Yarının Tarihine Bakış*, s. 9.

⁵⁶ Puran Şeriatî, *Eşim Ali Şeriatî*, s.154.

⁵⁷ *Tüm eserleri*, s. 256.

Keyhan ve İttılaat ise ölüm olayından iki gün sonra, Şeriatî'nin ölümünün hastalıktan kaynaklanan tabii bir ölüm olduğunu haber vermişlerdir.⁵⁸

Devlet tüm imkânlarıyla cenazeyi İran'a getirmeye çalışırken, Şeriatî'nin dost ve taraftarları buna engel olmaya çalışmışlardır. Onlar Savak'ın cenazeyi İran'a götürmelerine engel olmuşlardır. Çünkü Savak, cenazeyi İran'a götürecektse bu işi kendi çıkarları doğrultusunda kullanacağını biliyorlardı.⁵⁹

Şeriatî'nin ölümü adeta İran devriminin de habercisi olmuştur. Ölümünden dört ay sonra İran'da ilk gösteriler başlamış, on altı ay boyunca kırkinci yas günleri, cuma ve sabah namazları ile süren görkemli halk ayaklanması sonucu Şah İran'ı terk etmiş, Humeyni İran'a dönmüş, şahlık rejimi yıkılmış, akabinde İslam devleti kurulmasıyla yepyeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur.⁶⁰

1.3. Yetiştirdiği Ortam

Horasan, doğu kültüründe merkez konumunda yer alan coğrafyaların başında yer almaktadır. Meşhed, iddiaya göre, zehirlenerek öldürülen Şîi imamı İmam Rıza'nın türbesinin yer alan kutsal bir şehirdir.⁶¹ Meşhed, şehir olarak imamı ziyaret eden hacıların yoğun trafiği sonucunda bir şehir halini almıştır. Bugün Meşhed'i ziyaret edenler hacı karşılığında "meşhedî" dini unvanını almaktadır. Şiîlere göre Meşhed, edebiyat ve din alanıdır.

Meşhed, İran dini düşüncesinin de merkezi konumundadır. Mevcut rejimin ideolojisinin temelleri burada atılmıştır. Şia fikri düşüncesinde Meşhed ayrı ve kendine özgü yapılarıyla ayrılan bir ekol teşkil ediyor. Meşhed Ekolü veya Meşhed Mektebi denilen bu okulun temellerini, Ali Şeriatî'nin babası Muhammed Taki Şeriatî atmıştır. Onun tarafından şekillenen Meşhed Okulu, İran'da tüm bir Pehlevi yönetimi boyunca Marksizm'e karşı dini düşüncenin kalesi kabul edilmiştir.⁶²

Meşhed'de modern ve dinamik bir İslam tezini savunan diğer bir ulema zümresi de örgütlenmişti. Bunların adı Meşhed Hovzesi⁶³ idi. Hovze, Pehlevi iktidarıyla ilişkileri iyiydi. Meşhed'deki iki grup arasında ciddi çatışmalar meydana geliyordu. Hovzeciler, Şeriatîleri "İslami öğretilerin nassa dayanmayan pedagojik

⁵⁸ Puran Şeriatî, *Eşim Ali Şeriatî*, s.160.

⁵⁹ Puran Şeriatî, *Eşim Ali Şeriatî*, s.162.

⁶⁰ İhsan Eliaçık, *İslamın Yenilikçileri*, Med Cezir yay., 2. Baskı, İstanbul 2003. c. III. s. 259.

⁶¹ Mustafa Öz, "Meşhed" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXIX (2004), s. 363.

⁶² Ertuğrul Cesur, *Dr. Ali Şeriatî ve Bir İdeoloji Olarak İslamcılık*, Bakış Yay. 1. Bas. İst 2007, s.16-20

⁶³ Meşhed'de modern ve dinamik bir İslam tezini savunan ulema zümresinin oluşturduğu topluluk.

yaklaşımlarını sunmakla” eleştiriyorlardı. Buna karşılık Ali Şeriati’de, Hovzecileri hedef alarak eleştirilerde bulunmaktadır. Ali Şeriati’nin ironik süslemesiyle “şapka ve kravat giyme, ses yükselticilerle ders verme, hatta Pehlevi isimli sokakta yürüme” gibi zorunluluklara ses çıkartmayan bu kesim, “zelzele ve kasırgalar gibi doğal felaketler için Kur’an dışında sebep arayanlara” kâfir gözüyle de bakmaktan vazgeçmiyorlardı.⁶⁴

1950’lerin Meşhed’i bir türbe, iki lise birkaç güçlü dini müessese olarak tanımlanıyordu. Merkez ve Hovze’nin alt yapısını hazırladığı görüşlerin yayılması için bir yapı gerekmekteydi. Bu aranan yapı Meşhed Üniversitesi’nin açılmasıyla amacına ulaştı. Meşhed’de önemli bir aydın, edebiyat yazarı ve eleştirmeni de vardı.

Kısacası, her yönüyle İran’daki geleneksel İslam kalesine “dini intelejansiyanın” zorla ve mücadeleyle dâhil olması Meşhed’de başlamıştır. Meşhed Ekolünün İran ve İslam tefekkürüne damgasını vuran ismi ise Ali Şeriati idi. Batılılar için Ali Şeriati *Şia Luther*’dir. Ama Ali Şeriati’yi ortaya çıkaran yapı ise Meşhed olmuştur.⁶⁵

2. HAYATINA YÖN VEREN KİŞİLER

İslam’ın çağdaş bir sunumunu gerçekleştirme konusundaki perspektiflerine Cemalettin Efgani ve Muhammed İkbal’in de önemli etkileri olmuştur.⁶⁶ Onun tarihsel ve inançsal düşünsel zenginliğin altyapısını öncelikle çocukluğundan itibaren kendisini yetiştiren dönemin ileri gelen ulemasından olan babası Muhammed Taki Şeriati’ye borçludur. Şeriati, babası için, “Babam, ilk boyutlarının oluşturucusudur. İlk kez bana hem düşünsel sanatını hem de insan olma sanatını öğreten, annem beni süttten keser kesmez, damağıma, özgürlük, onur, arılık, ileri görüşlülük, ruh arılığı, gönül dayanaklığı, inanç ve bağımsızlığın tadını damlatan kişi, ilk olarak beni kitaplarıyla arkadaş yaptı. Ben çocukluktan, ilkokulun ilk yıllarından babamın arkadaşları, kitaplarıyla tanıştım, onlara alıştım. Ben, onun bütün yaşamını, ailesini oluşturan, kitapların içinde büyüüp yetiştim.”⁶⁷ diyerek babasının hayatındaki önemine dikkat çeker.

⁶⁴ Ertuğrul Cesur, *Dr. Ali Şeriati ve Bir İdeoloji Olarak İslamcılık*, s. 25

⁶⁵ Puran Şeriati, *Eşim Ali Şeriati*, s. 15

⁶⁶ Necdet Subaşı, “Şeriati Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXVIII 8cilt 38, İstanbul 2009. s. 578.

⁶⁷ Ali Şeriati, *Kevir*, s. 135.

Ali Şeriatî'nin ilk öğretmeni olduğunu söylediği babası Muhammed Taki saygın bir âlim ve öğretmendi.⁶⁸ Ulema geleneği içinde yetişmiş olmakla birlikte laik eğitim kurumlarında öğretmenlik yapan, daha çok Kur'an tahlillerindeki farklı açılımlarıyla dikkat çeken etkileyici kişiliğe sahipti. Muhammed Taki modernleşme politikaları karşısında toplumu uyarmayı bir görev sayıyor, Kur'an'dan ve Şiî tarihinden seçtiği metaforları kullanarak yozlaştığını düşündüğü gençliğe, İslami kimlik kazandırmaya çalışıyordu. Bu amaçla, İran'daki ulemanın ve topluma yabancılaşmış aydınların metot ve çalışmalarından bağımsız yeni bir dini yapılanmaya öncülük etmek üzere Kanun-ı Neşr-i Hakayik-i İslami adıyla dini bir öğretim merkezinin kurulmasına öncülük etmiştir. Ali Şeriatî'nin, tasavvur dünyasına yön veren bu etkiler onda köklü bir Müslüman söyleminin doğmasına yol açmıştır.⁶⁹ Şeriatî, din algısını konuşmalarında sık sık tekrarladığı, "hayat, iman ve cihaddır" sözüyle ifade etmiştir.⁷⁰

Babasıyla çağdaş olan Ahmed-i Kesrevî,⁷¹ Ali Şeriatî'nin hayatında etkili olan önemli şahsiyetlerden biridir. Kesrevî, egemenliğe dayalı yapılarından ve zamanı yakalamayan retoriklerinden dolayı İran ulemasını ağır biçimde suçlamaktaydı. Ona göre Şiilik, zaman içinde mekanik, efsanevi, tarih dışı ve dogmatik bir yapıya dönüştürülmüştür.⁷² Şeriatî'nin, Doğu-Batı çelişkisini aşmada ve bu konuda öncülüğünü yapan, yolunu açan ve düzelten önemli şahsiyetlerden biriside İkbaldır.⁷³

Şeriatî, parçalanmış olan Müslüman kişiliğinin yirminci asırda, İkbalde yeniden bütünleşerek teşekkül ettiğini ve yenilendiğini düşünür. Bu bir başlangıçtır ve sürdürülmelidir. Bunun için Şeriatî "En büyük sorumluluğumuz olan toplumumuzun yapısını ve kendi yapısını yeniden kurma bilinci içine girmeliyiz. İlk kez Cemal Efgani, asırların uyuttuğu bu toplumu uyandırdı diye sorarak, işte bu hareketin verdiği ilk meyvedir. Cemal Efgani ümmetin kurumuş çölünde serptiği

⁶⁸ Ali Şeriatî, *Dine Karşı Din*, Çev. Hüseyin Hatemi, İşaret yayınları, İstanbul 2005, s. 42.

⁶⁹ Ali Şeriatî, *Öze Dönüş*, Çev. Ejder Okumuş, Fecr yay. 2. Baskı, Ank. 2009. s. 33.

⁷⁰ İneyet, Hamit, *Çağdaş İslami Siyasi Düşünce*, (çeviren: Yusuf Ziya), İst. 1998. s. 290-291.

⁷¹ 1890-1946 yıllarında yaşamış, İranlı alim ve siyaset adamı. 1946 yılında Tahran'da Fidaîyan-ı İslam adlı örgüt tarafından öldürülmüş ve eserlerinde Şiiliği ağır bir dille eleştirmesinden dolayı İran'da büyük tepki çekmiştir. Şii uleması Kesrevî'nin fikirlerinden dolayı büyük tepki göstermiş ve mürtet ilan etmiştir.

⁷² İneyet, *Çağdaş İslami Siyasi Düşünce*, s. 291.

⁷³ Puran Şeriatî, *Eşim Ali Şeriatî*, s. 18.

tohumun ilk ve sonucudur İkbâl. Bu ilk meyve olgunlaşıp büyük bir önder ve bizim için yol gösterici oldu.”⁷⁴ demiştir.

Şeriatî'nin, düşüncesine etkili olan başka bir unsurda Fransa'da, Sorbonne'da aldığı eğitimidir. Costeau, Gurwitch, Luper, Bergue, gibi sosyologlar, Bergson, Satre, Camus gibi düşünce adamları, Massignon, Masse gibi oryantalistler aracılığı ile Batı düşüncesine vakıf bir konuma gelmiştir.⁷⁵ Ayrıca Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Ebu Zerr gibi büyük şahsiyetler de, Şeriatî'nin düşüncesinin şekillenmesinde etkili olmuşlardır.

Liseden itibaren başta Mevlana Celaleddin'i Rumi'nin Mesnevisi olmak üzere tasavvufun belli başlı klasikleriyle ciddi şekilde ilgilenmesi düşüncelerine manevi bir zenginlik katmıştır. Şeriatî, tasavvufun kurucu metinlerinden aldığı imgelerle Şîî düşüncesinin belli başlı örneklerini İslam'ın temel vurgusu ve modern argümanlarla ilişkilendirerek gündelik politik tartışmalara giren yeni bir okuma tarzı gerçekleştirmiştir. Onun için bu tarz, zamanla kendi sembolik üretimini sürekli tazeleyen verimli bir kaynağa dönüşecektir.⁷⁶

3. ALİ ŞERİATİ'NİN ESERLERİ

Ali Şeriatî, bir ilim adamı olup, aynı zamanda fikir ve sosyolog olarak da öne çıkmıştır. Çağın sorunlarıyla ilgilenmiş ve bu sahada birçok eser vermiştir. Felsefe, din, onun ilgi alanına girdiği gibi siyaset de ilgi alanına girmiş, bu alanlarla ilgili de pek çok kitap yazmıştır.

Hayatı aktif ve hareketli geçmiş olan Ali Şeriatî, arkasında birçok eser bırakmıştır. Eserlerinde İslam ümmetinin vahdeti üzerinde durmuş, emperyalizmin İslam toplumlarında oynadığı oyunlara dikkat çekmeye çalışmıştır.

Eserleri birkaç istisna olmak üzere ders, konferans ve konuşmalarının yazıya geçirilmiş şeklidir. Şeriatî'nin İngilizce, Almanca, İtalyanca, Fransızca, Arapça, Türkçe başta olmak üzere birçok çeşitli dillere çevrilen bu eserleriyle, diğer eserleri toplu olarak otuz beş ciltlik bir seri halinde *Defter'i Tedvin ve Tanzim Mecmua'i Aşar'i Mu'allim'i Şehid Doktor Ali Şeriatî* adıyla Tahran'da yayınlanmıştır. Bu eser Şeriatî'nin yazılarını, konferans ve konuşmalarını, sohbet ve röportajlarının, kişisel

⁷⁴ Ali Şeriatî, *Biz ve İkbâl*, Burhan Yayınları, İstanbul, 1984, s. 28.

⁷⁵ Şeriatî, *Yarının Tarihine Bakış*, s. 7.

⁷⁶ Necdet Subaşı, “Şeriatî Ali” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38 (2009), s. 579.

araştırma notlarını, mektuplarını ve özet olarak Şeriati'nin bütün eserlerinin külliyatını içermektedir.⁷⁷ İran'da, İslam devrimi öncesinde olduğu gibi günümüzde de Şeriati'nin görüşleri hala geçerliliğini korumaktadır. Ali Şeriati'nin yüz yirmi kadar eserinin⁷⁸ yaklaşık yarısı⁷⁹ Türkçeye tercüme edilmiştir.

Ali Şeriati, eserlerinin ve konuşmalarının çoğunda Rasulullah'ın ölümünden kısa bir süre sonra ümmete boy gösteren fikri ve ameli sapmaların toplumdan arındırılması için geniş ve merhaleli bir sürecin gerektiğini vurgular. Şeriati'ye göre, zihni arınmayı tamamlamamış kitlelerin, iktidarı ele geçirse de toplumsal bir değişimi gerçekleştiremeyeceği açıktır. Bunun için zihni arınma süreci özüne dönmüş aydınlarca tamamlanmalıdır. Bu nedenle diğer Huseyniyeler⁸⁰ ve mescitlerin aksine, İran camilerinde hoparlörlerden düzenli olarak Şeriati'nin eserlerini İslam dışı olduğunu kendisinin ise kâfir, Sünni, Vehhabi, münafık olduğunu beyan eden fetvalara ve Hüseyniye-i İrşadın “Kâfiristan” olarak tanımlanmasına⁸¹ rağmen binlerce üniversite öğrencisi, ev hanımı onun konferanslarını dinlemek için Hüseyniye-i İrşada akın etmişlerdir. Bunlara paralel olarak, sosyal ve dini konular hakkında büyüklü ve küçüklü kitapları ve konferanslarının metinleri yayınlanıp dağıtılmıştır. Onun yayımlanmış konferansların sayısı iki yüzü aşmaktadır. Konuşmalarına ait basılmış metinlerin sayıları oldukça fazladır. Kur'an-ı Kerim dışında, hiçbir kitabın baskısının beş bine ulaşmadığı bir ülkede, Şeriati'nin kitapları yüz bin adet basmıştır.⁸²

Sonuç olarak, Şeriati'nin eserlerini incelediğimizde dini, sosyoloji, siyasi ve felsefi ağırlıklı olduğunu görmekteyiz. Eserlerinin ana temasının, yaptığı sohbetler ve konferanslardan oluşmaktadır. Yaşadığı dönemde eserlerinde zaman zaman Şia'yı ve Şah dönemini eleştirmesinden dolayı İran yönetiminin tepkisini çekmiş ve bu nedenle eserleri yasaklanmıştır. Özellikle eserleri üniversitede okuyan öğrencilerin ve gençlerin ilgisini çekmiş, en çok okunan eserler arasında yer almıştır. Bunun

⁷⁷ Razavi, *Eşim Ali Şeriati*, s., 16-17.

⁷⁸ Şita, *Dr. Şeriati ve öze dönüş teorisi*, Çev. Yasin Demirkıran, Ekin Yay., yy., 1988, s. 233.

⁷⁹ Şeriati'nin eserleri on dört dile çevrilmiştir. Türkçe dâhil tercüme edilen eserlerinin listesi için geniş bilgi için bkz. Şeriati, *Puran, Gözetim Altında Özgürlük*, Çev. Melih Ahışhalı, Ekin Yay., İstanbul 2005, s. 235-246.

⁸⁰ Hüseyniye, İran toplumunda Hz. Hüseyin'i anmak için toplanılan geleneksel mekânlara verilen addır.

⁸¹ Edisyon; *Dünyada Ali Şeriati*, Çev. Yasin Demirkıran, Ekin Yay. İstanbul 1998. s. 183.

⁸² Edisyon; *Dünyada Ali Şeriati*, s. 33.

nedeni olarak Şeriatî'nin yönetime karşı gelmesi, Şah dönemini eleştirmesi, batı dünyasına karşı İslam'ı ve Müslümanları öne çıkarması olarak görebiliriz.

3.1. Ali Şeriatî'nin Siyasetle İlgili Eserleri

3.1.1. Ümmet ve İmamet

Eser 1969 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. Fecr Yayınevi tarafından Ankara'da 1990 yılında Türkçeye tercüme edilmiştir. Aynı zamanda “Die Umma” ismiyle 1982 yılında Almancaya tercüme edilmiştir. Ali Şeriatî, bu eserinde imam kavramına değinmiş ve imamı örnek ve ideal bir şahsiyet, şehit, yol nişanesi ve olağanüstü bir insan tipi olarak İmam'a yeni bir mana kazandırmıştır.

Ümmeti, hareketli toplum, muhacir ve ideal sahibi bir toplum olarak ortaya koymaktadır. Ayrıca imamın, ümmetle olan ilişkisini de ele alarak imamın bir ümmete, ümmetinde bir imama olan ihtiyacını belirtmiştir. Vasiyet ve şura olgusunu Şia ve Ehl-i Sünnete göre incelemiştir. Vasiyet nedir?, şura nedir?, Şia ve Ehl-i Sünnette vasiyetin ve şuranın önemini belirtmiştir. Ümmet ve İmamet'in, mezhebi konular içerisinde en canlı konu ve en gerçek konu olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Özellikle Şia inancında ne anlama geldiğini ve inancın temel ilkeleri arasında olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.⁸³

3.1.2. Ne Yapmalı

Eser 1971 yılında, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. Bir Yayıncılık tarafından 1990 Yılında İstanbul'da Fecr Yayınevi tarafından da 2009 yılında Ankara'da Türkçeye tercümesi yapılmıştır. “What Is To Be Done” ismiyle de İngilizce olarak tercüme edilmiştir. Batının, Asya ve Afrika toplumlarının kültürlerini ve tarihsel kimliklerini ortadan kaldırmak için verdiği mücadeleyi konu alır. Batı, Asya ve Afrika toplumlarının kültürlerini ortadan kaldırmak amacındadır. Bunu yapmakla batı, o toplumlara kendi kültürünü empoze edecek, onları daha çok sömürecektir. Sözde aydınların toplumlarını batılaştırmak için üslendikleri rolü de eleştirmektedir. Aydınlar batıyı örnek alırken kendi kültürlerini yok ettiklerinin farkında değildirler. Dinin içeriği ve hakikati bilinmesine rağmen, dinin sadece şekil ve formülüne önem verilmiştir. Din bizlere en ideal yönetimi biçimi ve toplumu ortaya koymasına rağmen insanların batıyı ideal toplum olarak benimsemelerini

⁸³ Ali Şeriatî, *Ümmet ve İmamet*, Çev. Ahmed Said, Fecr Yay. Ankara 1990.

eleştirilmiştir. Eserde özellikle şu sorular üzerinde durulmaktadır: İslam'ın beyni kalbine nasıl döndürülebilir? İslami ilimler, köhne halinden nasıl çıkarılıp, şimdiki zamanın başına getirilebilir? Dini inanç, şu anki geleneksel ve taşlaşmış kalıbından nasıl azat edilebilir ve ona nasıl öz bilinç, bilimsel aydınlık ve akli mantık verilebilir? Bugün iki parçaya ayrılmış olup yarısı kalıtsal bilinçsiz gelenekler, öteki yarısı ise zamandan geri kalmış ilimler olan İslam'ın binası nasıl yenilenebilir ve onu toplumu nasıl başı ile gövdesi bütünleşmiş, gövdesi canlı başı uyanık bir toplum haline getirilebilir? Sonuç olarak, ümmetine izzet, bağımsızlık, hayat, bilgi, iman, hareket, maneviyat, servet, buyruk, kılıç, kin, aşk, intikam, bağışlama, cihat, barı, taassup, hoşgörü, özgürlük, önderlik, gerçekçilik, idealizm, övünç, tevazu, isyan, tapınma, insanlık ve bilinç kazandıran o hayat verici, yaratıcı, devrimci, aydınlatıcı, kudret doğurucu, akıl parlaticı ve medeniyet yaratıcı ruh, tarihi karanlık derinliklerinden ve eskinin kapıları kapalı köhne kalesinden nasıl çıkarılabilir? Bu zamanın içi boş bedenine ve bu sığınmasız ve hedefsiz, fakat saf vicdanına nasıl üflenebilir? Ölmüş ve mumyalanmış yarı İslami toplumlar nasıl diriltip uyandırılabilir? Materyalizm ile Mistisizm, Modernizm ile gelenekçilik arasında sıkışıp kalmış Müslüman, ne yapması konusunda ışık tutmasının ötesinde somut öneriler sunan bir kitap. Şeriati bu eserinde, toplumsal gerçeklerden yola çıkılarak her zaman ve zeminde uygulanabilecek projeler öneriyor. Kitap, sadece ne yapılmasının değil, nasıl ve ne zaman yapılmasının da önemini kavratıyor. Kendimizi, çevremizi ve yaptıklarımızı sorgulayan bir eserdir.⁸⁴

3.1.3. Ali'nin Taraftarları ve İstirapları

Eser 1972 yılında, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2008 yılında Fecr yayınları tarafından Ankara'da tercüme edilen *Ali* adlı eserin bir bölümünde, bu eser hakkında bilgi verilmektedir. Geçmiş ve gelecek arasındaki vasat nesil ve bu neslin sorumluluğunu konu edinir. Özellikle Hz. Ali'nin yaşamış olduğu ıstırapları anlatarak, Hz. Ali'nin yüceliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Hz. Aliye karşı yapılmış olan Sıffin, Nehravan, Cemel Savaşları'ndan bahsetmek suretiyle, Hz. Ali'ye karşı yapılan komploları sıralamıştır. Hz. Ali'nin vefatından sonraki dönemdeki taraftarlarının çekmiş olduğu ıstırapları da konu edinmiştir.⁸⁵

⁸⁴ Ali Şeriati, *Ne Yapmalı*, Çev. Muhammed Hizbullah, Bir Yay. İstanbul 1990.

⁸⁵ Ali Şeriati, *Ali*, Çev. Alp Tekin Dursunoğlu, Birinci Baskı, Fecr Yayınları, Ankara, 2008.

3.1.4. Medeniyet ve Modernizm

Eser Tahran'da 1969 yılında Farsça olarak basılmıştır. 1985 yılında Bir Yayıncılık ve 2003 yılında da Yeni Zamanlar Yayınları tarafından İstanbul'da Türkçeye tercümesi yapılmıştır. Bu eser Hüseyiniye-i İrşad'da yaptığı konuşmasından oluşmaktadır. Şeriati, bu eserinde üç meseleyi ele almıştır. Birinci mesele, bir çeşit hastalık olan Asimilasyon konusudur. Yani insanların gerek farkında olarak, gerekse farkında olmayarak bir başkası gibi olmaya çalışmasıdır. İkinci mesele, Alınasyon. Kişinin kendine yabancılaşması ve kendi olma olgusundan çıkmasıdır. Bu durumda toplumsal ve insani bir hastalıktır. Bunların her ikisi de batılılaşma vesilesidir. Böylece üçüncü dünya ülkelerinin medeniyetleşme adı altında modernizmin tuzağına atılmasının sakıncaları üzerinde durulur. Üçüncü meselede, medeniyet ve modernizmin arasındaki farkları ortaya konmaktadır. Şeriati eserde şu konulara da değinmektedir: Günümüzün en önemli konularından biri, Avrupalı olmayan ülkeler halkının ve İslam toplumlarının karşı karşıya bulunduğu modernleşme meselesidir. En mühimi de, bu “empoze edilmiş modernleşme” ile “gerçek medeniyet” arasında ilgilidir. Bu modernleşme ister, iddia edildiği gibi medenileşmeyle eş anlamlı olsun, isterse medeniyetle hiç ilgisi olmayan farklı bir sosyal vaka olarak karşımıza çıksın, bu meseleyi çözmek zorundayız. Ne yazık ki modernizm, Avrupalı olmayan milletlere medeniyet adı altında empoze dirmiştir.⁸⁶

3.1.5. Kapitalizm

Eser Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2004 yılında Ankara'da Dünya Yayıncılık tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eserde ana tema olarak ekonomik bakımından güçlü olan devletlerin, siyasette de başarılı olacaklarına vurgu yapılmaktadır. Bir devletin mutlu olabilmesi ve dinini en güzel şekilde yaşayabilmesi için ekonomisinin iyi olmasının üzerinde durulur. Siyah insanla beyaz insanın karşılaştırmasını yaparak, siyah insanın çocuklarının ezilme nedenlerinin renginden dolayı değil, ekonomik fakirlikten ileri geldiği anlatılmaktadır. İslam devletlerinin dünyada söz sahibi olabilmesi için, ekonomik düzeyde güçlü olmaya bağlı olduğunun üzerinde durulur. Avrupa, bugün Müslümanlar karşısında söz sahibi

⁸⁶ Ali Şeriati, *Medeniyet ve Modernizm*, Çev. Ahmet Yükseköğlü, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1985.

olabiliyorsa, bunun en büyük nedeninin ekonomisinin iyi olmasından dolayıdır. Burjuva'nın İslam ülkelerinde insanları sömürerek ve onların kanlarını emerek ekonomilerini güçlendirdiğine dikkat çekilmektedir.⁸⁷

3.1.6. İslami Bilimler

Eser 1967 yılında, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. Nehir Yayınları tarafından 1992 yılında İstanbul'da, Fecr Yayınevi tarafından da 2011 yılında Ankara'da Türkçeye tercümesi yapılmıştır. 1967-68 öğretim yılında, Meşhed Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde verdiği derslerden oluşmaktadır. Eser üç ciltten ibarettir.

Eserde, peygamberin olaylar ve durumlar karşısında psikolojisinden bahsedilmiştir. Arap kabilelerinden Evs ve Hazreç'in durumu, siyasi yapısı ve Medine'deki konumu anlatılmıştır. Ayrıca Medine'deki Yahudilerden bahsedilmek suretiyle Peygamberin Medine'si anlatılmıştır. Peygamberin, İran, Rum, Yemen ve Mısır krallarına gönderdiği davet mektuplarının içeriği anlatılmıştır. Hulefa-i Raşidin döneminde İslam toplumu durumu ve konumundan bahsedilmiştir. Kur'an'ın muhkem ve müteşabih ayetleri açıklanmak suretiyle bu ayetlerin ne manaya geldikleri belirtilmiştir. Eserde tanıma ve anlama meselesi üzerinde de durulur. Tanıma ve anlama meselesi, bilme meselesinden ayrı bir şeydir. Tanıma ve bilme arasındaki ayrımı bilmeyen biri, ne bir şeyi tanıyabilir, ne de bir şeyi bilebilir, isterse tanınmış bir bilgin, büyük bir allame olsun. Bir kitap ya da bir ekol ile ilgili olarak pek çok şey bilen, ama ne o kişiyi, ne o ekolü, ne de o eseri tanıyan bir sürü insan vardır. İslam âlimlerinden kimileri, İslam'ı tanımaktadırlar. Kimileri ise İslam âlimidirler ama İslam'ı tanımıyor olabilirler. Bunun tersine kimileriye İslam'ı tanımakla birlikte İslam âlimleri arasında yer almazlar. İslam, ne kültür, ne de ilimdir, İslam bir inanç ekolüdür. İslam bilim de tahsil edilmesi gereken bir kültür ve bilimler dizgesi değildir. Elbette İslam ilimleri ve İslam kültürü, oldukça değerli ve zengin olup İslam uygarlığının övünç kaynağıdır. Ama İslam bilim, İslam ideolojisi anlamındadır, İslam ilimleri anlamında değildir.⁸⁸

3.1.7. Yalnızlık Sözleri

Eser 1969 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. Eser iki ciltten ibarettir. Söylem yayınları tarafından 2001 yılında İstanbul'da, Fecr Yayınevi

⁸⁷ Ali Şeriati, *Kapitalizm*, Çev. Yakup Arslan, Dünya Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2004.

⁸⁸ Ali Şeriati, *İslam Bilim*, Çev. Faruk Alptekin, Nehir Yayınları, İstanbul, 1992.

tarafından 2010 yılında Ankara’da ve Anka Yayınları tarafından da 2003 yılında Türkçe tercümesi yapılmıştır. 1967-69 yılları arasında kaleme aldığı bir takım notlardan oluşmaktadır. Bu eserde, yaşantısındaki anılardan bahsedilmektedir. Ayrıca bu eserde bilimsel, siyasi, irfani içerikli yalnızlık sözlerine de değinilmiştir. Bu kitabın bir bölümünde Şeriati, kendi hayatını konu almıştır. Şeriati, siyaset ile ilgili görüşlerini, bilim, din anlayışı doğrultusunda ortaya koymaya çalışmıştır. Eserde Şeriati kendini şu şekilde tanıtmaktadır: “Benim hamurumu felsefe, hikmet ve irfanla yoğurmuşlar. Hikmet, bende sonradan kazanılmış veya hafızada birikmiş bir ilim değildir. Bilakis özümde. O benim sıfatımdır.”⁸⁹

3.1.8. Hicret ve Medeniyet

Eser 1969 yılında, Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 1991 yılında İhtar Yayıncılık tarafından İstanbul’da Türkçeye tercüme edilmiştir. Hüseyiniye-i İrşat konuşmasındaki derslerden oluşmaktadır. Şeriati’nin bu eserinde, medeniyetlerin kurulmasında hicretin etkisinden bahsedilmektedir. Hicretin, insanın dünya ve siyasi görüşüne olan etkisi ve Kur’an da hicretin ne anlamlara geldiğini ve hicretin çeşitlerini konu edinmektedir.⁹⁰

3.1.9. Yarının Tarihine Bakış

Eser 1969 yılında, Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. Birleşik Yayınları tarafından 1998 yılında İstanbul’da, Akabe Yayınları tarafından 1988 yılında İstanbul’da Türkçeye tercümesi yapılmıştır. 1985 Yılında “A Glance At Tomorrow’s History” adıyla İngilizce, 1988 Yılında “Nigah-i be Tarihi Ferda” adıyla Bengalce tercümesi de yapılmıştır. Şeriati bu çalışmasında, yarının tarihine bakışın haber içerikli olmadığını, insanın yarınki geleceği üzerine yoğunlaşmak olduğunu, yarının tarihinin okumuş ve tahsil görmüş kişilerin kuracakları ekollerin dinleştireceğini ve bu ekolden oluşacak yeni dinlerin bilim ötesi olmaktan ziyade, bilim üstü bir yapıya dönüşecekleri bir dönem olacağını dile getirmektedir. Eserde, “Yarının Tarihi” yeni ve devrimci bir ifadedir. Kendi içerik ve ruhunda tarih daima geçmiş yansıtmıştır. “Yarının Tarihi” devrimci bir ifade olduğundan, bugün artık dünya, birilerinin yarının tarihini yazması veya en azından yarının tarihi hakkında düşünmesi gerektiği

⁸⁹ Ali Şeraiati, *Yalnızlık Sözleri*, Çev. Okan Sevinç, Söylem Yay., İstanbul 2001.

⁹⁰ Ali Şeriati, *Her Hicret Bir İnkılap*, Çev. Hasan Elmas, İhtar Yayıncılık, İstanbul 1991.

gerçeğinin farkındadır. Dolayısıyla önce bu gerçeği kabul etmemiz ve gerçek bir bilim olarak tarihi öyle görmemiz, bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.⁹¹

3.1.10. Âdem'in Varisi Hüseyin

Eser 1970 yılında, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. Fecr Yayınevi tarafından 2010 yılında Ankara'da, Akademi Yayınları tarafından da İstanbul'da Türkçeye tercüme edilmiştir. 1970 yılında aşure günlerinde kaleme aldığı ve Hüseyiniye-i İrşatta sunduğu bir konuşmasıdır. Âdem'in varisi olarak Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin anlatılmaktadır. Hz. Hüseyin'in Kerbela yolundaki çekmiş olduğu işkencelerden bahsedilmekte ve Hz. Hüseyin'in İslam uğruna canını verdiği şahadeti anlatılmaktadır.⁹²

3.1.11. Şehadet

Eser 1971 yılında, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. Yedi Gece Kitapları tarafından 1991 yılında İstanbul'da, Fecr Yayınevi tarafından da 2005 yılında Ankara'da Türkçe tercümesi yapılmıştır. 1981 yılında "Martydom" adıyla İngilizceye, 1985 Yılında "Şehadet" adıyla Bengalceye, 1981 yılında "Şahadet" adıyla Urduca'ya tercüme edilmiştir. Hüseyini hareket ve şahadet felsefesinden bahsedilmektedir. Hz. Hüseyin'in şahadetinin İslam âleminde bir çığır açtığı ve bu çığırında kıyamete kadar devam edeceğini ve Hüseyin'in şahadetinin insanlara yön vereceğinden bahsedilmektedir. Hüseyini hareketinin İslam dünyasındaki yankılarını da konu alır.⁹³

3.1.12. Çağın Müslüman Kadından Beklentisi

Eser 1972 yılında, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. Endişe Yayınları tarafından 1993 yılında İstanbul'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Geleneksel bir toplumda şuurlu bir aydının görevi anlatılmaktadır. Dört tip kadın şahsiyeti öne çıkarılmaktadır. Geleneksel kadın tipi, dayatılan modernist tip kadın ve özellikle Fatıma'nın Müslüman bir kadın için örnek bir şahsiyet olduğundan ve Müslüman kadınların örnek alacakları yüce bir insan olduğundan bahsedilmektedir.⁹⁴

⁹¹ Ali Şeriati, *Yarının Tarihine Bakış*, Çev. Orhan Pekin-Ejder Okumuş, Birleşik Yay., İstanbul 1998.

⁹² Ali Şeriati, *Ademin Varisi Hüseyin*, Çev. Ejder Okumuş, İstanbul, 2010.

⁹³ Ali Şeriati, *Şehadet*, Çev. Kerim Güney, Yedi Gece Kitapları, İstanbul 1991.

⁹⁴ Ali Şeriati, *Çağın Müslüman Kadından Beklediği*, Endişe Yayınları, İstanbul, 1993.

3.1.13. Tarih ve Ali

Eser 1976 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. Fecr Yayınevi tarafından 2008 yılında Ankara'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Şeriatî'nin ömrünün son yıllarında kaleme aldığı bu eseri de Ebu Bekir'in, Peygamberin halifesi seçilme hadisesi olan Sakife olayını ve Hz. Ali'nin bu hadise karşısında neden sessiz kaldığını konu edinmektedir. Ayrıca Hz. Ali'nin Hz. Peygambere olan sevgi ve saygısından da bahsedilmektedir.⁹⁵

3.1.14. Kültür ve İdeoloji

Eser 1971 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1986 Yılında Bir Yayıncılık tarafından İstanbul'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Kültür ve ideoloji, kültürel kirlenmenin boyutlarını, kültürün bu kirlilikten nasıl arındırılacağını, ayrıca kültür ile ideoloji arasındaki ilişkiyi ve ideolojinin aşamalarını anlatan bir kitaptır. Bu kitapta dört makale yer almaktadır. Bunlar: Kültürel Sosyolojinin Piramidi, Kültürel Kaynakların Ortaya Çıkarılması ve Arındırılması, İdeoloji, Toplumda Entelektüellerin Rolü. Ayrıca Şeriatî bu kitabında entelektüellerin sorumluluklarını tartışmaktadır.⁹⁶

3.1.15. Bizim Çağımız Hz. Ali'yi Aramada

Eser 1972 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. Fecr Yayınları tarafından 2008'de Ankara'da basılan *Ali* adlı eserin ikinci bölümünde bu eser hakkında bilgi verilmektedir. Şia ve Ehl-i Sünnet'i konu almaktadır. Hz. Ali'nin hayatındaki önemli dönemler anlatılmaktadır. Hz. Ali'nin özelliklerinden, cihat ve savaş simgesi, siyaset ve toplumsal mesuliyet insanı, iş ve çaba insanı, nesir ve şiir, hitap ve sözünden bahsedilmektedir. Hz. Ali'nin İslamiyet'e olan katkıları anlatılarak Hz. Ali'nin cesaretinden övgüyle bahsedilmektedir. Günümüzde siyasi bir lider olarak Hz. Ali'ye ne kadar ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır.⁹⁷

3.1.16. Tarihi Sorgulamak

Eser Tahran'da Farsça olarak basılmıştır 2005 Yılında Yeni Zamanlar Yayınları tarafından, İstanbul'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Eserde coğrafya, adından da anlaşılacağı gibi İslam'ın kâfirlere karşı hareket halinde olduğu toprak parçasıdır. Bu coğrafya nasıl ki bir zamanlar Endülüs idiyse, bugün de Anadolu'dur,

⁹⁵ Ali Şeriatî, *Ali*, Çev. Alp Tekin Dursunoğlu, Fecr Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2008.

⁹⁶ Ali Şeriatî, *Kültür ve İdeoloji*, Çev. Orhan Bekin, Bir Yayıncılık, İstanbul 1986.

⁹⁷ Ali Şeriatî, *Bizim Çağımız Hz. Ali'yi Aramada*, Çev. Ejder okumuş, Fecr Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2008.

Türkiye’dir. Aynı akıbetin başımıza gelmemesi için uyanık olmak ve gayret etmek mecburiyetinde olduğumuzu dile getirir. Şeriatî bu eserde, kâfir olan insanların amaçları üzerinde durur. İlk akla gelen, memleketimizi işgal etmeye niyetlenen güçlerdir yakın tehlikeyi göstermek için ilk akla gelen: İngiltere Osmanlı’ya Anadolu’ya en büyük darbeyi Irak cephesinden vurmuştur ve bugün, yaklaşık bir asır sonra onların takipçileri olan ABD de aynı yolu kullanmaktadır. Kâfir, bundan daha şümullü olarak adaletin düşmanıdır.⁹⁸

3.1.17. Marksizm ve Diğer Batı Düşünceleri

Eser Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 1988 Yılında Birleşik Yayıncılık tarafından İstanbul’da Türkçeye tercüme edilmiştir. Marksizm ve Diğer Batı Düşünceleri, Ali Şeriatî’nin konuşmalarından oluşmuş bir kitaptır. Şeriatî, Marksizm’i ve diğer batı düşüncelerini alışılmışın dışında bir yaklaşımla ele almakta, çelişkilerini gözler önüne sermekte, batılı düşüncelerin İslâm’la karşılaştırmasını da yaparak bu düşüncelerin zaaflarını gözler önüne sermektedir.⁹⁹

3.1.18. İrfan Eşitlik Özgürlük

Eser Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 2006 Yılında İstanbul’da Hivda iletişim tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Esere göre, bu üç ihtiyaç duyulan esas, insanın kişiliğinde ve zamanın özelliğinde mevcuttur. Onlardan hangi biri içerisinde boğulursa, onun kuyusuna düşmüş ve insanın diğer iki boyutunda habersiz kalmış olur. Bu ideolojiye dayanmak, onlar arasında gerekli uyumu sağlayabilmek ve onlarla ilgili gerçek bilgiyi edinmek, insanı İslam mektebine ve hakikatine ulaştıracaktır. Şeriatî’ye göre, günümüz insanının ihtiyaçlarını bertaraf etmek için bu üç esasa sarılmalı ve bunların temel kaynağı olan İslam’a yönelmeliyiz. Bununla birlikte, toplumsal mesuliyetimizi pratikte göstermeliyiz.¹⁰⁰

3.1.19. Aşına Yüzlerle Ailesine ve Dostlarına Mektuplar

Eser Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 2007 Yılında Fecr Yayınları tarafından Ankara’da Türkçeye tercüme edilmiştir. 1991 Yılında Şura Yayınları Tarafından “Mektuplar” adıyla yayınlanmıştır. Eserde, Şeriatî “Ve işte o zaman bir yazarın işi, bir konuşmacının, bir öğretmenin, bir mütercimmin, bir ideologun, bir fikir

⁹⁸ Ali Şeriatî, *Tarihi Sorgulamak*, Çev. İsa Çakan, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2005.

⁹⁹ Ali Şeriatî, *Marksizm ve Diğer Batı Düşünceleri*, Çev. Fatih Selim, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1988.

¹⁰⁰ Ali Şeriatî, *İrfan Eşitlik Özgürlük*, Çev. Yakup Arslan, Hivda iletişim, İst, 2006.

önderinin, bir tarihçinin, bir aydının eylemi konuşmaktır: Ateşli sözlerden oluşan kurşunları düşmanın kara ordusuna yağdırmak, uyuyanları uyandırmak, cehalet gecesinin kara çadırını yırtıp yakmak ve düşünce alevi ile geceyi ateşe vermek, kışı ısıtmak, tek kelimeyle “mesajı” halkın kulağına iletme. Tarihleri alt üst eden, zamanları yaratan, medeniyetleri kuran peygamberler mesaj iletmekten başka bir şey mi yapmışlardır? Aydın kimse, zamanın ve toplumun peygamberidir. Eğer sözünü doğru söylerse ve doğru söz söylerse; artık söz söylemiş olmaz, amel etmiş olur. Çünkü aydının eylemi “söz söylemektir”.¹⁰¹

3.1.20. Medeniyet Tarihi

Eser Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. Eser iki ciltten ibarettir. 2011 Yılında Fecr Yayınevi tarafından Ankara’da Türkçeye tercüme edilmiştir. Esere göre, her medeniyetin tarihsel bir serüveni ve yapı tarzından ve inşasında kullanılan unsurlardan meydana gelen görünür bir bedeni vardır. Bir medeniyetin bu yönlerini incelemek kolaydır. Asıl olan bir medeniyetin ruhunu, eğilimlerini, düşüncelerini, inançlarını, içsel çelişkilerini ve gizli ukdelerini incelemek; çeşitli içyapıları ve gizli köşeleri hakkında araştırma yapmak ve özellikle değerlerini ortaya koymaktır. Eserde, her medeniyet bir insan gibidir. Onun yaşam olaylarının biyografisi ve fizyolojisini, ailevi ve sosyal çevresini, ekonomik durumunu ve hayat tarzını incelemek zor değildir. Onun inançları, bilgileri, malumatı, ruhi, ahlakî ve duygusal özellikleri; bireysel gerçekliğini ve müstakil ve mümtaz şahsiyetini meydana getiren hayalleri, duyarlılıkları, arzuları, zevk ve duygularını incelemek ayrı bir iştir. Onun hayatı, geçmişi, çevresi, mirası ve kültürü hakkındaki bilgileri etraflıca hazırladıktan sonra ruhsal tahliline, karakterlerinin, özelliklerinin bilimsel izahına, ukdelerini açmaya, ruh ve düşüncesinin gizli köşelerini bulmaya yönelmek gerekir.¹⁰²

3.2. Ali Şeriatî’nin Mezheplerle İlgili Eserleri

3.2.1. Şia

Eser 1970 yılında Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. Endişe Yayınları tarafından Ankara’da Türkçeye tercüme edilmiştir. Tarih boyunca dinlerin tahrifini konu alır. Şia’nın İslam tarihindeki rolünden bahseder. Şia’nın İslam tarihini en iyi

¹⁰¹ Ali Şeriatî, *Aşina Yüzlerle Ailesine ve Dostlarına Mektuplar*, Çeviren: Davut Duman, Fecr Yayınları, Ankara, 2007.

¹⁰² Ali Şeriatî, *Medeniyet Tarihi*, Çeviren: Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, Ankara, 2011.

bir şekilde ilerici ve sosyolojik açıdan ele alınışı inceler. Şia'nın tarih felsefesinin, Hz. Âdem'le başladığını ve mazlumların, yoksulların ve işkence görmüşlerin kıyamı ile sona erdiğini konu edinir. Din, din için mi veya halk için mi gönderilmiştir? Dinin esas muhatabının insanlar olduğu vurgulanmıştır. Din mefhumunun yeni manası nasıl olmalıdır. Sorumlu insan ve özellikleri nelerdir. Sorumlu insan nelere dikkat etmelidir. Şia nedir ve tarihi dönemleri nelerdir. Şia olmanın sorumlulukları nelerdir gibi konuları anlatmaktadır.¹⁰³

3.2.2. Fatım'a Fatıma'dır

Eser 1971 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1988 Yılında Dünya Yayıncılık tarafından İstanbul'da Fecr Yayınevi tarafından 2010 yılında aynı eser *kadın* olarak Türkçeye tercümesi yapılmıştır. 1981 yılında "Fatima ist Fatima" adıyla Almancaya, "Fatimetü hiye Fatimetü" adıyla Arapçaya, 1980 Yılında "Fatima is Fatima" adıyla İngilizceye, "Fatima es Fatıma" adıyla İspanyolca çevirisi yapılmıştır. Halkın ve âlimlerin sorumlulukları nelerdir? Her dinin akıl ve aşk unsurundan meydana geldiğinden bahseder. İslam toplumlarında ve İslam kültüründe kadın nedir ve kadının rolü nelerdir. Üç kadın tipi (geleneksel kadın, modern kadın, Hz. Fatıma). Modern çağda kadının kültürel rolü ve konumu nasıl olmalıdır. Kapitalizmin kadına bakış açısı nasıldır. Hz. Fatıma bütün Müslüman kadınlarının ideali olmalıdır gibi konuları anlatmaktadır.¹⁰⁴

3.2.3. Ali Şia'sı ve Safevi Şia'sı

Eser 1971 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2009 Yılında Fecr Yayınevi tarafından Ankara'da 1990 yılında Yöneliş Yayınları tarafından İstanbul'da Türkçeye tercümesi yapılmıştır. Ali Şeriatî'nin Hüseyiniye-i İrşad'da sunduğu üç saatlik konuşmasından meydana gelen bir eserdir. Ali Şia'sı ve Safevi Şia'sı fikir ve inanç yapılarının karşılaştırılması konu edinilmiştir. Özellikle vesayet, imamet, ismet, velayet, şefaet, içtihat, taklit, adalet, dua, bekleyiş gibi konular üzerindeki benzerlik ve farklardan bahsedilmektedir. İki mezhebin bulunduğunu, her ikisinin de Şiilik adını taşıdığını vurguladıktan sonra, bu mezheplerin inanç temelleri bir bir anlatılmıştır. Safevi Şia'sı temellerini, Ali Şia'sının üzerine kurmuştur. Ali Şia'sının düşünsel ve zihinsel kalıplarını alıp içlerini boşaltarak Safevi Şia'sının ruh, düşünce, inanç, duygu temellerini yavaş, gizli bir şekilde âlimlerin yardımıyla halkın

¹⁰³ Ali Şeriatî, *Şia*, Endişe Yayınları, Ankara

¹⁰⁴ Ali Şeriatî, *Fatıma Fatıma'dır*, Çev. İsmail Babacan, Dünya Yay. İstanbul, 1990.

anlayamayacağı şekilde bu kalıpların içerisine yerleştirmiştir. Halk böylece mezhebin değiştiğini, kitabın, imamın her şeyin değiştiğini anlamadı. Mezhebin adı Ali Şia'sıydı ama içeriği tamamen Safevi Şia'sının inanç temelleriyle doluydu.¹⁰⁵

3.2.4. Siret

Eser 1968 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1991 yılında Yedi Gece Kitapları tarafından İstanbul'da ve 2000 yılında Ay Işığı kitapları tarafından Ankara'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Yeryüzünde Tevhidî Mücadele'nin peygamber olarak son halkası ve Tevhid Dini'nin tamamlayıcısı, Hz. Muhammed'in yaşamını ele alan bir eseridir. Şeriatî bu eserde, peygamberimizin doğumunu, çocukluğunu, gençliğini, ticaret hayatını, evliliğini çocuklarını ve vefatını anlatmaktadır. Ayrıca hicret hayatını, savaşlarını, Medine'de gerçekleştirdiği İslam devletini de anlatmaktadır. Bunun yanında peygamberimizin ahlakını, simasını, konuşmasını, örnek davranışlarını da konu almaktadır.¹⁰⁶

3.2.5. Ali

Eser 1969 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2008 Yılında Fecr Yayınevi tarafından Ankara'da, 2002 yılında Söylem Yayınları tarafından İstanbul'da, Kent Yayınları tarafından İstanbul'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Eser yedi bölümden oluşmaktadır. Her bir bölüm Hüseyiniye'i İrşad'da Hz. Ali'ye dair yaptığı konuşmaların genişletilmiş şeklidir ve birer eseri teşkil etmektedir. Hz. Ali'nin yalnızlığından bahsetmektedir. Hz. Ali davasında yalnız bırakılmıştır. Hâlbuki Hz. Ali cesaretiyle, siyasi anlayışıyla örnek alınması gereken yüce bir insandır. Hz. Ali'nin İslam'a hizmetleri diğer halifelerden daha çok olduğu vurgulanmaktadır. Şeriatî bu eserinde kutsal, aşkın ve zihinsel olan mutlak insani erdemi, kendi şahsında somut, nesnel ve yaşayan bir gerçekliğe dönüştüren bir Ali'den bahsediyor. Kutsal, aşkın ve zihinsel olan mutlak insani erdemliliğin Ali'nin şahsında somut ve nesnel bir varlık kazanmış olmasından, imam kavramına buradan da ümmete yani yaşayan insanın nesnel hayatına yöneliyor. Şeriatî, sadece Ali'nin değil, Ali'nin şahsıyla doğal olarak gündeme gelen din, imam, ümmet, ideoloji, adalet, siyaset, hareket, devrim, karşı devrim, sınıf, sınıfsal mücadele vs. kavramlarının da nasıl anlaşılması gerektiğini ortaya kokuyor. Bu eser aslında peygamberin damadı olan Ali'den bahsetmiyor, savaş kahramanı olan Ali'den

¹⁰⁵ Ali Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, Çev. Hicabi Kırılancı, Fecr Yay. Ankara, 2009.

¹⁰⁶ Ali Şeriatî, *Siret*, Çev. Kerim Güney, Yedi Gece Kitapları, İstanbul, 1991.

bahsetmiyor, peygamberin sahabesi olan Ali'den bahsetmiyor, dördüncü halife olan Ali'den bahsetmiyor, ilk Şia imamı olan Ali'den de bahsetmiyor. Kutsal, aşk'ın ve zihinsel olan mutlak insani erdemi kendi şahsında somut, nesnel ve yaşayan bir gerçekliğe dönüştüren bir insan olan Ali'den bahsediyor. Peygamberin damadı bir savaş kahramanı, tarihsel dönem içerisinde halifelik makamının dördüncü şahsı ve cennetle müjdelendiği söylenen on kişiden biri olan, masum ve zahit olan Ali'nin, yaşamakta olan insanın pratiğine kattığı anlam nedir? bu konu üzerinde durmaktadır.¹⁰⁷

3.2.6. Bir kez daha Ebu Zerr

Eser 1972 yılında, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2005 Yılında Söylem Yayınları tarafından İstanbul'da, 2009 yılında Fecr Yayınları tarafından Ankara'da, 2004 yılında Yeni Zamanlar Yayınları tarafından İstanbul'da Türkçeye çevirisi yapılmıştır. 1958 Yılında “And Once Again Abu Dhar” adıyla da İngilizce çevirisi yapılmıştır. Ali Şeriatî'nin bu eseri, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü, aynı yılın beşinci ayında Hüseyiniye-i İrşad'da sahnelenen “Bir Kez Daha Ebu Zerr” tiyatro oyununun metninin giriş kısmı, ikinci bölümü ise oyun başlamadan önce Ali Şeriatî tarafından seyircilere okunan kısımdır. Bu eser, Ebu Zerr'i, Hz. Peygamberin yetiştirdiği yüksek şahsiyetlerden biri olarak incelemektedir.¹⁰⁸

3.2.7. Aydınlara Umut Çağrısı

Eser Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1990 Yılında İnkılap Yayınları tarafından İstanbul'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Eserde, dünün olduğu gibi, bugünün ve yarının her sorumlu aydını da İslam toplumunda yol bulmak ve çeşitli ekoller, reçeteler ve ideolojiler peşindeki kendi insanı karşısında sahip olduğu sorumluluk taahhüdünü yerine getirmek için bu Kitaba yönelmesi gerektiğinin üzerinde durur. Müslüman toplumun içinde bulunduğu buhranlardan kurtulması yönünde gerekli en uygun bilgileri ve yolları nasıl olması gerektiğinin üzerinde de bilgiler vermektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Ali Şeriatî, *Ali*, Çev. Alptekin Dursunoğlu, Fecr yay. 1. Baskı, Ankara 2008.

¹⁰⁸ Ali Şeriatî, *Bir Kez Daha Ebuzer*, Çev. Cevdet Es-Sahhar, Söylem Yayınları, İstanbul 2005.

¹⁰⁹ Ali Şeriatî, *Aydınlara Umut Çağrısı*, Çev. Ejder Okumuş, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1990.

3.2.8. Zinde Tutmanın İnkılâbı Rolü ve Şia Tarihinde Zinde Tutanlar

Eser 1972 yılında, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1951 Yılı'nda Hüseyiniye'yi İrşad'da yaptığı konuşmasıdır. Şehit ve şahadetin manası hakkında bilgi verir. Zinde tutmanın inkılâbı rolü ve zinde tutanlar kimlerdir. Vahiy nedir? Ve vahyin peygamber hayatındaki öneminden bahsedilir. Tevhidi dünya görüşü nasıl olmalıdır. Tevhidi görüşün sınıfsal yapıya bakışı nasıl olmalıdır. İslam ve İslam Peygamberinin misyonu hakkında bilgi verilmiştir. Kerbela ve Kâbe karşılaştırması yapılmış. Şia'nın üç esası: Takiyye, taklit, şefaet konularında Şia'nın bakış açısı incelenmiş ve bu konuda bilgi verilmiştir.¹¹⁰

3.2.09. Ali'ye İhtiyaç Duyulmasının Nedeni Nedir?

Eser 1971 yılında, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2008 yılında Fecr Yayınevi tarafından Ankara'da basılan *Ali* adlı eserin dördüncü bölümünde anlatılan eserdir. 1951 Yılında Hüseyiniye-i İrşad'da yaptığı konuşmasından oluşan bir eserdir. Günümüz toplum ve insanının Ali'yi tanımaya ihtiyacından bahseder. Hz. Ali'nin hayatının üç devresi ele alınmıştır. Bunlar; Mektebi oluşturmak için yirmi üç yıl mücadelesi anlatılmıştır. Vahdeti muhafaza etmek için yirmi beş yıl çalışmıştır. Son beş yıl adaleti tesis etmek için yönetimdeki çalışmaları konu edinilmiştir.¹¹¹

3.3. Ali Şeriatî'nin Din İle İlgili Eserleri

3.3.1. Dinler Tarihi

Eser Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2010 Yılında Fecr Yayınları tarafından Ankara'da, 2004 yılında Kırkambar Kitaplığı tarafından İstanbul'da Türkçeye tercüme edilmiştir. İki ciltten oluşan bir eserdir. Bu eserde dinin tanımı, ilkel din nedir, ilkel dinlerde fetişizm, animizm, totemizm anlatılmakta ve ilkel insanların yaşamış oldukları dinlerin özellikleri hakkında bilgi verilmektedir. Çin ve Hindistan dinlerinin özellikleri anlatılmakta, batılı ruh ve doğulu ruh hakkında bilgi verilerek karşılaştırma yapılmaktadır. İslam dininin okumaya ve eğitime verdiği önem üzerinde durulmaktadır. Âdem ile Havva'nın kıssası anlatılmakta, insanlık tarihinin önemi üzerinde durulmaktadır. Habil ile Kabil kıssası anlatılarak, Habil'in iyiliği, Kabil'in kötülüğü temsil ettiği üzerinde durulmaktadır. Şia nedir, Şia'nın inanç esasları, Ali Şia'sı ve Safevi Şia'sı, imamet ve imametın seçimi konularında bilgi

¹¹⁰ Puran Şeriatî, *Eşim Ali Şeriatî*, s. 214

¹¹¹ Ali Şeriatî, *Ali*, çev. Alp Tekin Dursunoğlu, Fecr Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2008.

verilmektedir. İran'daki yaşanan dinleri, mabetleri, Zerdüşt dinini anlatarak, İran hakkında bilgi vermektedir.¹¹²

3.3.2. Sanat

Eser 1968 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2008 Yılında Fecr Yayınevi tarafından Ankara'da, 1999 Yılında Şura Yayınevi tarafından İstanbul'da, 2004 yılında Anka Yayınları tarafından İstanbul'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Şeriatî eserinde sanatı şöyle anlatmaktadır: “Sanat, Allah'ın insana verdiği bir emanettir. Allah bu emaneti, yere, göğe, bütün dağ ve denizlere sundu ama hiçbirini yüklenmedi. Bu ifadeyle anlatılmak istenen, Allah'ın durup “Ey dağ ve gökyüzü! Siz ister misiniz bu emaneti?” demesi ve onların da “hayır!” demeleri, sonra insanın yüklenmesi değildir. Aksine, dağlar ve denizler, yaratıcılık, duyarlılık ve var olandan fazla bir ihtiyaca sahip değildirler. Onlar ne muhtaç olduklarını, ne ıstırap çektiklerini, ne dertli olduklarını, ne de yaratabileceklerini hissederler. Sadece insandır, yüklenen. Neyi? Hissedebileceği, seçebildiği ve yaratabildiği bir yeteneği. Sanat; tabiat ve varlığı, istediği halde bulunmayan şekle sokmak veya isteyip de bulamadığı şeyleri meydana getirmek için, Tanrı'nın yaratmasının tecellisi olan bu varlığın sürdürülmesinde insan yaratıcılığının tezahürüdür.”¹¹³

3.3.3. Hz. İbrahim'le Buluşmak

Eser 1969 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2005 Yılında Fecr Yayınevi tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. İlk hac seferi dönüşünde Hüseyiniye-i İrşatta dört oturum halinde sunduğu konuşmasından ibarettir. Hac'da güç yetirebilme, Hac'dan alınacak dersler, Hz. İbrahim'in Putperestlik karşısındaki tevhidi duruşu, kıyamı ve mücadelesi konu edinilmiştir. Tevhidin anlamı nedir, Tevhit inancının sosyal reaksiyonu nasıl olmalıdır. Şirk ve tevhit karşılaştırılması yapılarak arasındaki farklar ortaya konmuştur. Ayrıca Hz. İbrahim nerede, hangi şehirde yaşadı, nereye göç etti? Nasıl evlendi, çocukları kimlerdi? Hz. İbrahim'in Hayat hikâyesi uzun bir şekilde anlatılmıştır. Eserde, Hz. İbrahim ve onun ideolojik savaşımının gerçek değeri, insanlık tarih ve uygarlığı tarafından tam olarak anlaşılamamıştır. Yoksa birkaç put kırmak, günümüz insanının maneviyatının kurucuları olan Musa, İsa ve Muhammed'in, kendilerini İbrahim'i geleneğin takipçileri ve onun başkaldırısının tarihteki devamı olarak görecekları kadar büyük

¹¹² Ali Şeriatî, *Dinler Tarihi*, Çev. Ejder Okumuş Fecr yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2010

¹¹³ Ali Şeriatî, *Sanat*, Çev., Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, Ankara, 2008.

bir iş olmasa gerek. “Öyleyse, nedir bu put kırmanın anlamı? Mezopotamya’da İbrahim’in bu eyleminin insan uygarlığı üzerindeki etkisi nedir? İşte bu sorunun cevabı İbrahim’in dinini, İslam’ı ve haccı tanımakta saklıdır. Hz. İbrahim’in öyküsü ve Nemrud’un ateşi bugünün insanına, hiç bir zaman, bir gerçekliğe dair bilgi ve inancın sorumsuz olamayacağı dersini vermektedir. Koşullar ve zaman, inanç ve gerçekliğe ne kadar zıt olursa olsun, sorumluluk kalkmamaktadır. Hz. İbrahim’in öyküsünde olduğu gibi... O kendisini zulüm, zorba ve intikam sahnesinde buldu. Onun kalkışını yakıp yok etmek için ateş yakıldı. İçine atıldığında kızgın ateş, kırmızı güllere dönüşüverdi. Madem, bütün zalimler ve zulme dayalı bütün iktidarlar bir İbrahim’i çılgın karşısında harekete geçiyor, o zaman direnen muhalif kişiyi yenemeyeceği ve ondan intikam alamayacağı gibi ateş bile onu yakmayacak hatta hizmetine dahi girecektir. Bu, insanın tarihsel cebir karşısındaki sorumluluğudur.”¹¹⁴

3.3.4. İslam Nedir Muhammed Kimdir

Eser 1967 yılında Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 2009 Yılında Fecr Yayınevi tarafından Ankara’da Türkçeye tercümesi yapılmıştır. Bu eser “İslam Nedir” (Bir Yayıncılık, İstanbul) ve “Muhammed Kimdir” (Fecr yayınları, Ankara 1988) adıyla ayrı ayrıda Türkçe baskısı yayınlanmıştır. Bu eser “Muhammed Kimdir” yerine, “Muhammed’i Tanıyalım” adıyla da yayınlanmıştır. Şeriatî, bu eseri yazmasının sebebini kendileri bir iş yapmadıkları halde başkalarının yaptıkları işten rahatsızlık duyan kimseler için yazdığını beyan eder. Bu eserde öncelikle İslam’ın ne manaya geldiğini, ilk dönem İslam’ın temel ilkeleri, Allah ile insan arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği, din ile medeniyet arasındaki uyumdan, dinin amacının, tevhidi ve yabancı milletlerin ve dinlerinin haklarının tanınmasından bahseder. İkinci bölümde Muhammed kimdir? Mekke ve Medine dönemini Yahudilerle ilişkisini, Yahudilerin Medine’den çıkarılma sebeplerini, peygamberimizin yaptığı savaşları, peygamberimizin hicretini, ensar ve muhacir ilişkisini, peygamberimizin çocuklarını ve peygamberimizin ölümünü konu alır. Özellikle peygamberimizin hayatını anlatırken hanımlarından da bahseder. Peygamberimizin çok evlenmesinin sebepleri üzerinde durarak, peygamberimizin kadın düşkünü olmadığını ortaya koymaya çalışır. Bu eserde aynı zamanda peygamberimizin ahlakı ve siması üzerinde de durulur. İnsanların peygamberi

¹¹⁴ Ali Şeriatî, *Hız. İbrahimle Buluşmak*, Çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınevi, Ankara, 2005.

tanınmasının en büyük göstergesi olarak, insanların onun ahlakını bilmesi ve onun yaşadığı gibi yaşamaya özen göstermesi gerektiği üzerinde durur.¹¹⁵

3.3.5. Dua

Eser 1970 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1999 Yılında Birleşik Yayıncılık tarafından İstanbul'da, 2009 Yılında Fecr Yayınevi tarafından Ankara'da, 2004 yılında Yeni Zamanlar Yayınları tarafından İstanbul'da Türkçeye tercüme edilmiştir. 1989 Yılında *Ed-Dua* adıyla Arapçaya da tercüme edilmiştir. Dua aşkın tecellisidir. İrtibat kurmak ve ayrılıştan sonra tekrar birleşmek için yaratana söz vermektir. İnsan, ruhundaki iniltiyi ancak duayla ve yakarıyla sakinleştirebilir. Dua hayatın çok ötesinde bir ihtiyaçtır. İslam'da dua nasıl olmalıdır, İslam'ın duaya verdiği önem hakkında da bilgi vermiştir. İmam Seccat ve bu yüce ve yalnız ruhun dertleri ve sancıları örneklik arz eden bir tecrübe, fikri bir öğretiyi konu almıştır.¹¹⁶

3.3.6. Dine Karşı Din

Eser 1970 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2005 Yılında İşaret Yayınları tarafından İstanbul'da, 2009 Yılında Fecr Yayınevi tarafından Ankara'da, 2005 Yılında Bilge Adamlar Yayınları tarafından İstanbul'da Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Küfür ve şirk dini ile tevhit dini, tarih boyunca sürekli olarak çeşitli suretlerde birbirleriyle savaşmışlardır. Şirk dininin ve tevhit dinin özellikleri, küfür ve İslam dininin özellikleri konu edinilmiş. Sınıfsal ve ırksal farklılıklardan meydana gelen ihtilaflar bahseder. Tevhit dininin ve şirk dininin peygamberleri, aydınların sorumluluğundan bahseder. Tevhit dini ve şirk dininin Hz. Âdem'den beri mücadele ettiğini ve bu mücadelenin kıyamete kadar devam edeceğini ele almıştır. Din halk yığınlarının afyonudur sloganını ele almakta ve İslami acıdan eleştirisini yaparak doğru sonuca varabilmenin metot ve yollarını göstermeye çalışmaktadır.¹¹⁷

3.3.7. İslam ve Sınıfsal Yapı

Eser 1976 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2008 yılında Fecr Yayınevi tarafından Ankara'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Eser üç bölümden oluşmakta; birinci bölümde Ebu Zerr'in özellikleri hakkında bilgi verilmekte, İslam dinine yapmış olduğu katkıları anlatılmakta, Ali'nin sınıfsal yapıya bakışını, Ali'nin

¹¹⁵ Ali Şeriati, *İslam Nedir Muhammed Kimdir*, Çev. Murat Demirkol. Fecr Yay. 1. Bas. Ankara 2009

¹¹⁶ Ali Şeriati, *Dua*, Çev. Ali Erçetin, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1999,

¹¹⁷ Ali Şeriati, *Dine Karşı Din*, Çev., Hüseyin Hatemi, İşaret yayınları, İstanbul 2005.

sade yaşantısını, hayat ve ahireti, İslam ve Kapitalizm hakkında bilgi vermektedir. İkinci bölümde idoloji, düzen, kanunlar, özel mülkiyet, kamu malları, fiyat artışı, faiz, fakirlik ve servet, Kur'an'ın sınıfsal yapıya bakışı, İslam'ın ve peygamberin sınıfsal bakışını konu edinmektedir. Üçüncü bölümde sosyologlar hakkında bilgi vermekte, sosyologun toplumdaki önemi hakkında durmaktadır. İnsanın kendisine yabancılaşmanın nedenlerinden biri olarak uzmanlaşma konusunda bilgi verilmektedir. “İslam tarihinde sade yaşama yönelik tekelci vurgu, dünyadan el etek çekip zühde eğilim gösterme: en iyi, en ilerici Müslüman'ın en gerici olmasına sebep oldu. Diğer tarafta ise kapitalizm ve para canlılıktan yana yorumlar, meşrulaştırmalar, yoldan çıkmış aristokratlığın meşrulaştırılmasından bahseder. Oysa her iki yaklaşım da yoldan sapmadır. Yani aslında bunların hiçbirisi İslam değil. Bunların her biri bir yola düşüp yalın bir biçimde ve her zaman meseleyi sadece bir açıdan ele alarak ona vurgu yaptılar. Sonuçta bir araştırmacı için ve İslam'ın nasıl bir öğreti olduğunu öğrenmek isteyen bir öğrenci için, İslam'ın gerçek yüzü bilinemez oldu. Bir bakıyoruz İslam züht olarak karşımıza çıkmış, öyle ki Buda'yı ve Hinduların dervişlerini dahi geride bırakmış; bir bakıyoruz İslam paraya düşkünlük olup çıkmış, öyle ki batı kapitalizmini dahi geride bırakmıştır.”¹¹⁸

3.3.8. Hac

Eser 1971 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1999 Yılında Özgün Yayıncılık tarafından İstanbul'da, 1991 Yılında Şura Yayınları tarafından İstanbul'da, 2007 Yılında Fecr Yayınevi tarafından Ankara'da, 1999 Yılında Ağaç Kitapevi Yayınları tarafından İstanbul'da Türkçe tercümesi yapılmıştır. *el-Hac* adıyla Arapça, 1989 Yılında *Hajj* adıyla İngilizce tercümeleri yapılmıştır. Ali Şeriatî, bu eserinde şöyle diyor: “Bu eser, Allah'ın bu zayıf kulunun kaleme aldığı, haccın edeplerini ve hükümlerini içeren bir çalışmadır. Hiçbir Müslüman'ın, hac merasimini terk etmesi kadar önemli bir görevi olamaz. Çünkü hac ibadetleri fıkıhsal bir vazife değil, fikirsel bir vazifedir. Bu açıdan ben hac ibadetlerinin mesajını anlamaya ve yorumlamaya çalıştım. Bunu da bir ruhani veya fetva merciinden biri olarak değil sadece hac görevini yerine getiren bir Müslüman olarak yerine getirdim.”¹¹⁹ Eserde Şeriatî şu konulara dikkat çekmektedir. Hac, yaratılış tiyatrosudur, insanın yaratılışının tiyatrosudur. Kişi hacca giderken kendi kendine “hac ne demektir diye

¹¹⁸ Ali Şeriatî, *İslam ve Sınıfsal Yapı*, Çev. Doğan Özlük, İkinci Baskı, Ankara, 2010.

¹¹⁹ Ali Şeriatî, *Hac*, Çev. Mustafa Çoban, Özgün Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 1999,

sormalı ve haccın Allah’a doğru yükselmesi olduğunu bilmelidir.” Hac ibadeti pek çok şeylerin aynı anda gösterisidir. Gösteride Allah, sahnenin yöneticisidir. Âdem, İbrahim, Hacer ve şeytan başlıca karakterleridir. Sahneler Mescid’ül Haram, haram bölge (Mıntika-i Haram) meş’a (Safa-Merve arası) Arafat, Meş’ar (Arafat’la Mina arasında hacıların gece kaldığı ve şeytan taşlamak için taş topladığı yer) ve Mina’dır. Önemli semboller Kâbe, Safa, Merve, gündüz, gece, güneş ışığı, güneşin batışı ve kurbandır. Kostüm ve makyaj ihram, halk ve taksirdir. Hac’a giden kişiler erkek, kadın, genç ve yaşlı siyah beyaz ne olursak olalım Allah’la şeytan arasındaki karşılaşmada Âdem, İbrahim ve Hacer’in rolü tarafımızdan oynanır. Hac’da şunlar şöyle yapılmalı böyle yapılmalı gibi şeylerden ziyade Hac’ın Müslümanlara niçin farz olduğu üzerinde durulup öğrenilmesidir.¹²⁰

3.3.9. Kadir Gecesi

Eser 1975 yılında, Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 1990 Yılında Endişe Yayınları tarafından *İki Süre İki Yorum* adıyla Türkçe olarak basılan eserin içinden anlatılmaktadır. Kadir Gecesi’nin sembolik tefsiri yapılmıştır. Kadir nedir? Kadir Gecesi ne manaya geliyor? Kadir Gecesi’nin insanlara vermiş olduğu mesaj, insanların alması gereken dersler gibi konularda bilgi verilmiştir.

Adını birinci ayetteki “Kadir” kelimesinden alan surenin Mekke ya da Medine’de indiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak muhtevası Mekki surelerin özelliklerini taşımaktadır: *Biz onu (Kur’ân’ı) Kadir Gecesinde indirdik. Kadir Gecesi’nin ne olduğunu sen nereden bileceksin? Kadir Gecesi bin aydan daha hayırlıdır. Melekler ve Ruh, o gece Rablerinin izniyle, her iş için inerler. O gece, tanyeri ağarınca kadar süren bir selâmettir.*¹²¹ Şeriatî, bu birkaç saatin (Kadir Gecesi) tarihin bütün zamanlarından daha kıymetli olduğunu söylemektedir. Selam olsun bu geceye, güneş pınarı durmaksızın fışkırınca kadar. Gece karanlık olmasına rağmen değerlidir. Çünkü değer yaratır, yeni bir takdir ve yeni insanlar yaratan gecedir. Bütün geceler ve bütün çağlar böyle değildir elbet. Tekrarlanan, birbiri ardınca gelen zamanlar, geceler ve gündüzler çoktur, ama onlarda yeni bir insan, düşünce ve yeni bir hareket meydana gelmemektedir. İnsanlar geçmiş kavramlarla oyalanıp durmaktadır ve varis oldukları şey donuk ve katıdır. Bu devrim yaratıcı, devrimci yetiştirici kısa zamanlar; Karanlıkların hâkim olduğu ve fecre

¹²⁰ Ali Şeriatî, *Hac*, Çev. Mustafa Çoban, Özgün Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 1999,

¹²¹ Kadir Süresi, /1-5.

bağlandığı zorlu sıkıntılı, işkence ve güçlüklerle dolu olmasına rağmen mukaddes zamanlardır. Dolayısıyla, Kadir Gecesi mukaddes bir gecedir. Allah'ın melekleri, o Ruh ile birlikte Kadir Gecesinde bütün insanlar içinde iskeletleşen bu siyah, karanlık ve mahvedici kabristana inmektedir. Ama şimdi bu iskeletleşmiş İslâm'ın vücuduna, sönük kabristanımıza o "Ruh" değil, gecenin siyahlığı, karanlığı ve vahşeti inmiştir. Ya Kadir gecesi! O, her katresi bu kurumuş ve yanmış çöle, damaktaki taneye, kuru çalıya, yanmış ağaca ve susuz tarlaya inen; yeşillik, sevinç, bahçe ve kırmızı gülün müjdesini veren bir melek yağmurunun yağdığı gecedir. Şeriatî'nin ifadelerine paralel olarak, insanlık tarihinde nice binlerce ay ve yılın geçtiği ama insanların yaşamlarında Kadir Gecesi gibi mübarek bir gecenin yaptığı etki ve sağladığı toplumsal değişimler ölçüsünde bir dönüşümün tezahür etmediği söylenebilir. Bu gecenin önemi, meleklerin inmesinden ve özellikle de vahiy meleği Cebrail'in Kur'ân'ı Hz. Muhammed'e ulaştırmaya başlamasından ve Kur'ân-ı Kerim'in öngördüğü iman ve ahlak sisteminden kaynaklanmaktadır.¹²²

3.3.10. Miraç ve İsra

Eser 1975 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1990 Yılında, Endişe Yayınları tarafından *İki Süre İki Yorum* adıyla Türkçe olarak basılan eserin içinden anlatılmaktadır. Bir ev sohbetinde soru cevap şeklinde yaptığı konuşmasından ibarettir. İnsanın varlık felsefesinin en derin ve yüce manası olan insanın yeryüzünden göğe doğru yükseliş hareketini konu edinmektedir. İnsanların miracının, günahlarını terk ederek, temiz bir şekilde Rabbinin huzuruna yükselmesinden ibaret olduğunu anlatır.¹²³

3.3.11. Rum Süresinin Tefsiri

Eser 1972 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1990 Yılında Fecr Yayınevi tarafından Ankara'da Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Rum süresinin tefsirini konu alır. Rum süresinde, Allah'ın insanlara mesajının ne olduğunu açıklayarak insanların nasıl hareket edeceklerini açıklamaktadır. Kur'ân'ın 30. suresi olan Rum, adını 2. ayette geçen "*Rumlar (Bizanslılar) yenildi.*" ifadesinden almaktadır. Surenin iniş döneminin Bizanslıların Sasanilere yenildiği MS. 615 yılının olduğunu söylemek mümkündür. O yıl aynı zamanda Müslümanların Habeşistan'a hicret ettiği yıldır. Şeriatî'ye göre, Rum Suresinde verilen "yenik düştükten sonra Rum'un İran'a galip

¹²² Ali Şeriatî, *İki Süre İki Yorum*, Çev. Naci Karaaslan, Endişe Yayınları, Ankara 1990.

¹²³ Ali Şeriatî, *İki Süre İki Yorum*, Çev. Naci Karaaslan, Endişe Yayınları, Ankara 1990.

geleceği bilgisinden yola çıkan müminlerin, bu iki süper gücün çatışması sonucu kuvvetlerinin yıpranmasıyla yolun kendileri için açılacağını düşünmeleri ve Rum'un galip gelmesine sevinmeleri o zamanda da gerçek ve somut bir anlam taşımıştır. Vahyin de belirttiği gibi: *Allah insanların bir kısmını bir kısmı ile savmasaydı yeryüzü kargaşaya boğulurdu*. Bu anlamda savaş, içinde rahmeti de barındıran bir şeydir. Şeriatî'ye göre, Rum Suresi Kur'ân'ın adeta canlı olduğunun kanıtlarından birisidir. Bugün bir Peygamber olsaydı ve Müslümanlar için şimdi bir vahiy iniyor olsaydı, inen yine "Rum Suresi" olurdu. Şeriatî, klasik kalıpları koruyarak, bu sureyi anlamak için surenin tamamını, bu sureyle ilgili bütün rivayet ve tefsirlere dayanarak incelemeyi ve akıl etmeyi önermektedir. Böylece bu surenin büyük ve zengin içeriği keşfedilmiş olacaktır. "Rumlar, İranlıları yendiğinde, müminler sevinirler çünkü Rumlar Hristiyan'dır, Ehl-i Kitap'tır, İranlılarsa Zerdüştî'dir. Kur'ân'ın Rumların İranlıları yeneceğini önceden söylemesi bu yüzdendir. O zaman biz mümin olduğumuz için seviniriz. O halde Rumların yenmesi daha iyidir." şeklinde bu surenin 4. ayetine yorum getiren müfessirlere katılmayan Şeriatî, böyle bir tefsire "Aman ne yorum!" diyerek istihzada bulunmaktadır. Ona göre, Hz. Peygamber Zerdüştilere, Hristiyanlara olduğu gibi Ehl-i Kitap muamelesi yapmakta, onlardan da cizye almaktaydı. Kısacası bu eserde Rum Süresi'nin tefsiri yapılmaya çalışılmıştır.¹²⁴

3.3.12. İnsan ve İslam

Eser 1968 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1986 Yılında Seyran Yayınları tarafından Sivas'ta Türkçe tercümesi yapılmıştır. 1980 Yılında *El-İnsan vel-İslam* adıyla Arapçaya, 1981 Yılında *İslamic View Of Man, Man And İslam* adıyla İngilizceye, 1991 Yılında *İnsan ve İslam* adıyla Arnavutçaya tercüme edilmiştir. Neft'i Abadan Üniversitesin'de sunduğu bir konuşmasından ibaret olan bir eseridir. Bu çalışma, Hz. Âdem'in yaratılış kıssasını konu edinmektedir. Hz. Âdem'in ilk insan ve ilk peygamber olmasından, Allah'ın, Hz. Âdem'i yaratmasındaki maksadın ne olduğundan meydana gelen sohbetinden ibarettir.¹²⁵

¹²⁴ Ali Şeriatî, *Rum Süresi'nin Tefsiri*, Çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, Ankara, 1990.

¹²⁵ Ali Şeriatî, *İslam ve İnsan*, Çev. Orhan Oğuzhan, Seyran Yayınları, Sivas 1986.

3.3.13. Anne, Baba biz Suçluyuz

Eser 1971 yılında Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 1993 Yılında Seçkin Yayıncılık tarafından İstanbul’da, 2009 Yılında Fecr Yayınevi tarafından Ankara’da, 2006 Yılında Bilge Adamlar Yayınevi tarafından İstanbul’da, 1999 Yılında Kitap Evi tarafından Ankara’da Türkçe tercümesi yapılmıştır. 1980 Yılında “Daye, Bavo, Ki Hırove” adıyla Kürtçe cevirsede yapılmıştır. İslami konulara yeni ve eski bakış açıları ve bu her iki bakış açısına göre dini anlayışın ne olduğunu ele alıyor. Anne ve babaların İslam’ı anlatırken, hurafelerden, bidatlerden arınmış ilk şekliyle anlatılması gerektiği vurgulanır. Anne ve babaların İslamiyet’e olan katkılarını da konu alır. Anne ve babalar dinin anlatılmasında ilk merci olduklarından, dinin aslını bilmelerinden ve dini hurafelerden arındırarak yaşamalarını konu edinir. Anne ve babalar İslamiyet’i iyi öğrenmez ve yaşamazlarsa, çocuklarına da faydalı olamayacaklarından bahseder.¹²⁶

3.3.14. Öze Dönüş

Eser 1971 yılında, Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 2009 Yılında Fecr Yayınları tarafından Ankara’da, 1991 Yılında Yedi Gece Kitapları tarafından İstanbul’da Türkçe tercümesi yapılmıştır. 1980 Yılında *el-Avdetül ilez Zati* adıyla Arapçaya, 1980 Yılında *Ge randevi serahav* adıyla Kürtçeye tercüme edilmiştir. batı’nın, bütün insanları, öz kültürlerinden, üretken, dinamik, heyecan dolu ve kendini arayan vasıflarından uzaklaştırıp yalvaran, dilenen, zelil ve taklitçi köleler durumuna getirmesi karşısında bugün ne yapılması gerektiği üzerinde durur. Bu esere göre, bununda tek çaresi “öze dönüş”tür. Söz konusu edilen öze dönüş, bizzat toplumun ruh ve vicdanındaki mevcut öze dönüştür. Bu öz İslami bir özdür. Batının hiçbir üstünlüğünün olmadığını, üstünlüğün sadece İslami öze dönüşten ibaret olduğunu konu alır. Bilinçlendirici bir ideoloji ve aydın bir olgu olarak İslam’a dönüş hareketinin nasıl olması hakkında da bilgi verir. İran’daki öze dönüş hareketlerinden bahsedilir.¹²⁷

3.3.15. Aşk ve Tevhit

Eser 1975 yılında Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 1986 Yılında Tebliğ Yayınları tarafından İstanbul’da Türkçeye tercüme edilmiştir. Felsefi ve insani açıdan Allah’a ibadet nasıl olmalıdır. Ahlak, ibadet, tevessül, itaat nedir ve insan

¹²⁶ Ali Şeriatî, *Ann Baba Biz Suçluyuz*, Çev. Kerim Güney, Seçkin yayıncılık, İstanbul, 1993.

¹²⁷ Ali Şeriatî, *Öze Dönüş*, Çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, Ankara, 2009.

hayatındaki önemini konu alır. Tarihte dinin rolü nasıl olmuştur. Bilinç ve bilgi insana ne kazandırır gibi konularda bilgi verir.¹²⁸

3.3.16. Ayet Yorumları

Eser Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1990 Yılında Kıyam Yayıncılık tarafından İstanbul'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Kitabın yazılış gerekçesi; bir yandan Şeriatî'nin Kur'an ayetleriyle ilgili çıkar sayımlarının derli toplu olarak, daha kolay ve hızlı bir şekilde görülmesini sağlamak; öte yandan da, muhtelif açılardan ele alınmış olan ayetlerin sistematik kullanılışını göstermektir. Ama tahlil ve tefsir edilen her ayetin Şeriatî'nin kendine has dünya görüşü, fikri esasları ve ideolojik tavır alışı çerçevesinde ruh, anlam ve yön kazandığının da görmezden gelinmemesi gerekmektedir. Eğer ayetlerden yapılan çıkarsamaları bu çerçeveyi göz önünde bulundurmadan değerlendirecek olursak, yanlış anlama, şaşırma ve hatta kötüye yorma durumu söz konusu olabilecek ve sonuçta, sadece tek tek ayetlerin yorumlarını bir araya toplamakla yetinen bu kitap, yararlı ve verimli olamayacaktır.¹²⁹

3.3.17. İslam'ı Anlamak

Eser Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2003 Yılında Yeni Zamanlar Yayınları Tarafından ve 1991 Yılında Objektif Yayınları tarafından İstanbul'da, Türkçeye tercüme edilmiştir. Ali Şeriatî bu küçük hacimli eserinde İslam'ı nasıl anladığını ve anlaşılması gerektiğini anlatıyor. Eserde, İslam'a özgürce, birey olarak gidebilmek benliğin, çevrenin, toplumun ve tarihin etkisinden ve yanlışlarından ayıklanarak ulaşabileceğini anlatmaktadır. Bunun tek yolu Kur'an'dır. Kur'an'a özellikle Tarih'in etkilerinden uzak bir yaklaşım, Kur'an'ı kavramları peşin hükümlerden uzak doğru algılamamızı sağlayacaktır. Şeriatî İslam'ın diğer din, ideoloji ve görüşlerin aksine insana verdiği değeri, insanı yüceltmesini, kişiye şahsiyet kazandırmasını anlatmaktadır.¹³⁰

¹²⁸ Ali Şeriatî, *Aşk ve Tevhîd*, Çev. Ali Rehavi, Tebliğ Yayınları, İstanbul, 1986.

¹²⁹ Ali Şeriatî, *Ayet Yorumları*, Çev. Sabah Kara, Kıyam Yayıncılık, İst, 1990. *Eşim Ali Şeriatî*, s. 221-222.

¹³⁰ Ali Şeriatî, *İslam'ı Anlamak*, Çev. İsa Çakan, Yeni Zamanlar Yayınları, Ankara, 2003.

3.4. Ali Şeriatî'nin Felsefe İle İlgili Eserleri

3.4.1. İslam Sosyolojisi Üzerine

Eser, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1980 Yılında Zafer Yayınevi tarafından ve Birleşik Yayıncılık tarafından İstanbul'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Şimdi İslam sosyolojisine göre tartışmak istediğim konu, hem sosyolojinin, hem de tarih biliminin en büyük çıkmazıdır. Toplumların değişimini ve kalkınmasını sağlayan temel etken nedir? Bir toplumun ansızın değişmeye ve kalkınmaya başlamasına veya çürümeye ve çökmeye başlamasına bir iki yüzyıl içinde bir toplumun bütün niteliklerini, ruhunu, amacını, biçimini, bireysel ve toplumsal bütün ilişki türlerini değiştirmesine yol açan temel etken nedir?" gibi sorulara cevap verilmektedir.¹³¹

3.4.2. Terimler Sözlüğü

Eser 1971 yılında, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2006 Yılında Hivda İletişim tarafından İstanbul'da Türkçeye tercümesi yapılmıştır. Eserde Şeriatî'ye göre, fakirlikle mücadele için fakirliğe tahammüldür. Açlıkla mücadele etmek için, açlığa tahammül etmektir. Halka ekmek vermek için, ekmeğinden vazgeçmektir. Ayrıca bireysel yaşam açısından kanaatkâr olmak, muhtaç olmamak, kendisi ve ailesini doyurmak da kendi döneminin açlarını doyururken bireysel yaşamında herhangi ağır bir yükün olmaması içindir. Bu züht, henüz daha bir iki yılda borç borçtan dolayı iğdiş olan aydınların yaptıklarıyla mücadele içindir. Kanaatkâr olması, halkın adaletinin temennisi ve ekonomik durumunun düzeltilmesi yolunda kaybetmekten edişe duyacağı ve onu korumak uğruna muhafazakârlık yapacağı bir şeyin olmaması içindir.¹³²

3.4.3. Kur'an'a Bakış

Eser Tahran'da Farsça olarak yazılmıştır. 1992 Yılında Fecr Yayınevi tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Esere göre, Kur'an, İslam tarihi boyunca Müslüman bireyin varlık sebebini oluşturmuştur. Bu kitap, Kur'an'ın anlaşılması konusunda istifade edeceğimiz usulü bir eserdir. Şeriatî'nin diyalektik yöntem olarak isimlendirdiği farklı bir usûlü bulacağımız bu çalışma, Kur'an'a insanların bakışını geliştirmek amacıyla felsefi bir anlatımla yazılmıştır.¹³³

¹³¹ Ali Şeriatî, *İslam Sosyolojisi Üzerine*, Çev., Kamil Can, Zafer Yayınevi, İstanbul, 1980.

¹³² Ali Şeriatî, *Terimler Sözlüğü*, Çev. Mehmet Polat, Hivda İletişim, İstanbul, 2006.

¹³³ Ali Şeriatî, *Kur'an'a Bakış*, Çev. Ali Seyyioğlu, Fecr Yayınevi, Ankara, 1992.

3.4.4. Marksizm

Eser 1970 yılında, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2004 Yılında Dünya Yayınlarından İstanbul'da Türkçeye tercümesi yapılmıştır. 1981 Yılında "Marxism And Other Western Fallacies" adıyla İngilizce çevirisi yapılmıştır. Şeriatî, bu eserde tüm ekonomik görüşlerini ortaya koyduğu bir kitaptır. Bu eserde tarihin değişimi anlatılmış ve tarih felsefesinin ne anlama geldiği konu edilmiştir. Marksizm tanımı ve çeşitleri üzerinde durulmuştur. Özellikle egemen sınıfın insanları ve toplumu sömürge haline getirdiği ve onlardan nasıl faydalandığını anlatmaktadır. Şeriatî sosyal mülkiyet nedir? Ve İslam da özel mülkiyet kavramı üzerinde açıklama yapmıştır. Toplumda meydana gelen mesleklerin, işlerin ve bu işleri meydana getiren işverenler ile orada çalışan işçilerin, bir birlerine karşı hak ve sorumluluklarında bahsedilmiştir.¹³⁴

3.4.5. Tevhidi Altyapı

Eser 1971 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2004 Yılında Yeni Zamanlar Yayınları tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Esere göre, omuzların özgür olması için herkes devrime yönelmelidir. Ve reddedilmelidir uzun vaadleri tağut ve şeytanın boş çıkan emelleri. Fıtratlar sapmasın diye her şey kendi aslına dönmeli. Ve sorgulanmalıdır tarih; biri müstekbirler elinde siparişe yazılan, diğeri küfrün sözde kazanımlarını kendi adına kollayan. Düşünme metodu ve yöntemi konularını ve Ortaçağ toplumunun geri kalmasının nedenlerini anlatmaktadır.¹³⁵

3.4.6. Aydın

Eser 1970 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1990 Yılında Dünya Yayıncılık tarafından İstanbul'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Aydın kimdir ve toplumda üstlenmiş olduğu görevin önemi üzerinde bilgi vermektedir. Aydın sınıfının oluşumunu, XVII yüzyıl okumuş sınıfının özelliklerini, Toplumsal gerçeklerin nispi oluşunu, aydınların bilimperest yapılarını, Rönesans hareketini, Avrupalı aydınların özelliklerini, İslam toplumları ve taklit sorununu, batının felsefeye verdiği önem ve felsefenin düşünceye katkısı gibi konuları anlatılır. Esere göre, Aydın meselesi, evrensel bir karşılaştırma ve aynı zamanda sosyal ve bölgesel yönden çok önemli, hassas bir meseledir. Aydın meselesi, orta çağdan sonra söz konusu edilmekte ve on yedinci yüz yılda Avrupa'da aydın kesimi ismiyle bir sınıf oluşmaktadır.

¹³⁴ Ali Şeriatî, *Marksizm*, Çev. Yakup Arslan- Kenan Çamurcu, Dünya Yay, İstanbul 2004.

¹³⁵ Ali Şeriatî, *Tevhidi Altyapı*, Çev. İsa Çakan, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2004.

Kendisini, kendi aydınını tanımayan birinin, toplumu tanıma imkânı yoktur ve iddia ettiği görevi gerçekleştiremez. Yani, aydın ister İran, ister Afrika toplumundan veya Amerika toplumundan olsun nasıl bir özelliğe sahip olduğunu tarih ve toplumun hangi şartlarında meydana geldiğini ve bu özelliklerin köklerinin nerede olduğunu iyi bilmesi gerekiyor.¹³⁶

3.4.7. İslam Ekonomisi

Eser Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2004 yılında Dünya Yayınevi tarafından İstanbul'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Eserde, Mülkiyet Allah'a aittir. Ama realite açısından (nesnel) kimin elinde olmalıdır? Açıktır ki, Allah'ın temsilcisi halktır. Dolayısıyla Allah'a ait olan gerçek mülkiyet pratik hayatta halka aittir. Nitekim "Allah'ın Evi", "Allah'ın Malı", "Allah yoluna infak" ve sosyal, genel mülkiyetle ilgili şeylerin tamamı, İslam'da, Allah nedeniyle, Allah için ve Allah'a ait olan mallar, eşyalar ve davranışlar olarak tanımlanır.¹³⁷

3.4.8. Biz ve İkbal

Eser 1976 yılında, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1988 Yılında Bir Yayıncılık tarafından İstanbul'da, Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca 2007 Yılında Fecr yayınevi tarafından ve 2006 yılında Anka Yayınları tarafından Ankara'da Türkçeye tercüme edilmiştir. 1982 Yılında *Ma ve İğbal* Adıyla Urduca'ya da tercüme edilmiştir. Şeriatî'nin zindandan çıktıktan sonra kaleme aldığı eseridir. Müslüman'ların tarihsel konumu nasıl olmuştur. İkbal ve İkbal'in dünya görüşü nasıldır. İkbal'in, felsefeye karşı bir tutum takınmasını, İkbal ve öze dönüş meselesini, İkbale göre insan, toplum, tarih, ekonomi, bilim ve ideoloji gibi konuları felsefi bir yaklaşımla ele alan bir eserdir.¹³⁸

3.4.9. Eğer Marx ve Papa Olmasaydı

Eser 1969 yılında, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1983 Yılında Yakın Yayınları tarafından Konya'da Türkçe tercümesi yapılmıştır. Eğer papa ve Marx olmasaydı, hem tarihi felsefe başka türlü tedvin olurdu, hem de adaletçi hareketler, sınıf karşıtlığı başka bir türlü olurdu görüşünden hareketle Marx ve Papa anlatılmaktadır.¹³⁹

¹³⁶ Ali Şeriatî, *Aydın*, Çev., İbrahim Ağacan, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1990.

¹³⁷ Ali Şeriatî, *İslam Ekonomisi*, Çev., Kenan Çamurcu, Dünya Yayınları, İstanbul, 2004.

¹³⁸ Ali Şeriatî, *Biz ve İkbal*, Çev., Ergin Kılıçtutan, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1988.

¹³⁹ Ali Şeriatî, *Papa ve Marks Olmasaydı*, Çev., Ali İskender, Yakın yayınları, Konya, 1983.

3.4.10. Dünya görüşü ve İdeoloji

Eser 1969 yılında, Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 2011 Yılında Fecr yayınevi tarafından Ankara'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Modern çağın felsefi ekolleri; Diyalektik Materyalizm, Sosyalizm, Darwinizm, Freudizm, Nisbiyet ve Egzistansiyalizmden bahsedilmekte. Diyalektik nedir? Mantık ve Diyalektik arasındaki fark nelerdir? Sokrat'ın diyalektiği ile Hegel'in diyalektiği arasındaki fark nasıldır? Marks'a göre sosyal sınıf nasıl olmalıdır? Kolektivizm, Komünist manifesto, Emperyalizm gibi konular ele alınmıştır. Esere göre, Dünya ince bir hesaplama göre ve somut bir amaç ve hedef için yaratılmıştır. Her bir zerresi ince bir hesaplama üzerine ve dakik bir hesaplama olması gereken yere konmuş büyük bir dünya. Büyük bir makine; insanların hepsi de bir hedefin gerçekleşmesinin çalışanları, bu evrensel makinenin araçlarıdır. Bu durumda anlıyoruz ki biz, insan olarak, nasılsak dünyayı öyle görüyoruz.¹⁴⁰

3.4.11. Her Hicret Bir İnkılap'tır

Eser Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1991 yılında İhtar Yayıncılık tarafından İstanbul'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Eserde hicretin önemi hakkında bilgi verilmektedir. Kur'an'dan ayetler örnek verilerek hicretin önemi anlatılmaktadır. Mekke'den Habeşistan'a yapılan ilk hicretin, İslam tarihindeki önemine vurgu yapılmaktadır. Hicret yapan insanların din uğruna memleketini, ailesini ve mallarını feda etmesini konu alır. Ayrıca peygamberimizin Mekke'den Medine'ye hicretini, peygambere hicret esnasında kurulan tuzakları, yapılan takipleri, hicret esnasında Ali'nin yapmış olduğu fedakârlığı, Medine'ye girişi ve Medinelilerin peygamberi karşılamaları, peygamberin yapmış olduğu ilk mescidi ve okunan ilk hutbeyi, İslam'da yapılan ilk anayasa gibi konular anlatılmaktadır. Esere göre hicret, ilk önce nefislerimizdeki her türlü gayri İslami anlayış ve duygulardan arınmak, amellerimize yerleşen gayri İslami davranış ve alışkanlıkları terk etmektir. Hicret insanın en çok sevdiği, fakat Allah'ın dininin yaşanmasına engel olduğu zaman vatanın, milletin, ailenin, sosyal sınıfın, makam ve mevkiinin Allah'ın dinine hizmet etmek için terk edilmesidir. Hicret bir kaçış değildir. Aksine kâfirlere ve

¹⁴⁰ Ali Şeriatî, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, Fecr Yayınevi, Ankara, 2011.

zalimlere terk edilen haklarımızı geri almak, mücadelenin şartlarını yaşanır hale getirmek için hazırlanmaktadır. Yani geri dönüş ve hesap sorma eylemidir hicret.¹⁴¹

3.4.12. Çöle İniş

Eser 1968 yılında, Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 2010 Yılında Fecr Yayınevi tarafından Ankara’da Türkçeye tercüme edilmiştir. 2002 Yılında Yeni Zamanlar Yayınları tarafından “Hubut-Yeryüzüne İniş” adıyla da yayınlanmıştır. Diğer bir adı da *Kevirdir*. Bu eserini 1968 yılında kaleme almıştır. 1983’te *Hubut der Kevir* adıyla yayınlandı. Bu kitap, Şeriatî’nin şark kaynaklı yüksek irfanı tasvirlerini içermektedir. Arıca Ali Şeriatî’nin hayatı hakkında da bilgi vermektedir.¹⁴²

3.4.13. İnsan

Eser 1971 yılında Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 1990 Yılında Fecr Yayınevi tarafından ve 1999 Yılında İdeal Kitaplar yayınları tarafından İstanbul’da Türkçeye tercümesi yapılmıştır. İnsan nasıl olmalıdır, İnsan’ın görevleri nelerdir, İnsanların ideali hakkında bilgi vermektedir. Modern felsefenin buhranı ve batıda insan bilim konusunu ele alır. İnsan ve çeşitli ideolojiler ve ekoller, İnsanın mana ve mefhumu, İnsanların düşmanları; bilim, kapitalizm, uzmanlık, hurafelerle dolu dini anlayışlar, tüketim, kitap kurbanı olma, sınıfa dayalı düzen gibi konulardan bahsedilir. Esere göre, insan zalimdir, çünkü yasak meyveyi yemekle kendini rahatlık ve lezzet cennetinden, eziyetsizlikten alıp, eziyet, korku ve ızdıraba müptela etmiştir.¹⁴³

3.4.14. Hubut-Yeryüzüne İniş

Eser 1968 yılında, Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 2002 Yılında Yeni Zamanlar Yayıncılık tarafından İstanbul’da Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu kitap, bir fıkıh, bir akait veya bir usul kitabı değildir. Alegorik anlatımların öne çıktığı yani, dolaylı anlatımın tercih edildiği bir kitaptır. Bu üslup bir yerde kitabın içeriğinden de kaynaklanmaktadır. Kitabın konusu, ilk yaratılış ve sonrasıdır. Dolayısıyla bu konu gayb alanı içerisine girer. Bilinmeyen zamana ait bir olgunun anlatımı, elbet, bilinen zamanda olmuş bir olgunun anlatımından farklı olacaktır. Yazar da bu kitabında farklı bir üslup kullanmıştır. Bu üslup ilk defa Şeriatî tarafından kullanılıyor da değildir. *Kelile ve Dimne*’de *Amak-ı Hayal*’de, *Mesnevi*’de de benzer üslup

¹⁴¹ Ali Şeriatî, *Her Hicret Bir İnkilaptır*, Çev., Hasan Elmas, İhtar Yayıncılık, İstanbul, 1991.

¹⁴² Ali Şeriatî, *Çöle iniş*, Çev., Muhammed Nayif Sair, Fecr Yay., Ankara 2010.

¹⁴³ Ali Şeriatî, *İnsan*, Çev., Şamil Öcal, Fecr yayınları, Ankara 1990.

kullanılmıştır. Bu üslupta, kelimeler zahiri anlamlarının dışında özel bir anlama sahiptirler.¹⁴⁴

3.4.15. Kendini Devrimci Yetiştirmek

Eser 1976 yılında Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 2007 Yılında Fecr yayınevi tarafından Ankara’da Türkçeye tercümesi yapılmıştır. 2004 Yılında Anka Yayınları, 1991 Yılında Özgün yayıncılık, 1991 Yılında Çizgi Yayınları tarafından İstanbul’da Türkçe tercüme edilmiştir. Bu eserde bir insanı, inkılâpçı bir bilince nasıl ulaştırabilirsizi inceliyor. Kur’an’ın insan telakkisi nasıldır. Örnek bir insan-ı kâmil üç yönünü, yani ibadet, emek, aşkı konu alır. İnsan her sabah uyandığında, öğleyin işten ayrıldığında, ikindileyin iş başı yaptığında, akşam işten döndüğünde ve geceleyin uymak için yatağa girdiğinde, ona hitap ederek, tağutların tamamına ilan ve kendisine ilka ederek şunu tekrar eder “Hamd ve Sena Patronlara ve Rablere Değil Rahman ve Rahim Olan Rabbe Özgüdür. Melik ve Malik tam manasıyla odur. Biz sadece onun karşısında kulluk için baş eğimiz ve sadece ondan yardım dileriz. Oda değersiz yardımlar, bencilce ve alçakça istekler için değil hidayet bulmak amacıyla doğru ve hak yolda ilahi nimetlere mazhar olmuş insanların yolundan gitmek için kirli düşüncelerin sapıkların yolundan değil.” Şeriati bu eserde insanların bu duası ve samimiyetiyle aşkı eriyeceğini açıklar. İnsan, Allah’a biat eder, tevhit kalesine sığınır ve takva elbisesini giyinir, insan irfanla görür, hikmetle anlar, dua ile ister ve ibadetten rububiyet cevherine erişir. Kendi emir, nehiy, hicret ve cihadında insanları ve dünyayı bambaşka yapar. Şeriati, bu eserinde özgürlük üzerinde de durmakta, özgürlük kişiyi Allah’a yaklaştırmakta en büyük amaç olarak görmektedir.¹⁴⁵

3.4.16. Bir Önünde Sonsuz Sayıda Sıfırlar

Eser Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 1991 Yılında Fecr Yayınevi tarafından Ankara’da Türkçeye tercümesi yapılmıştır. 1979 Yılında “One Followed By An Eternity Of Zeros” adıyla İngilizceye, 1983 Yılında *Uno seguito do innumerevoli*, *Zeri* adıyla İtalyancaya, *Be kesale pe naye hal ve sıfiri bi beraneve* adıyla Kürtçeye çevirileri yapılmıştır. Eserde İnsanların toplumdaki değeri ve

¹⁴⁴ Ali Şeriati, *Hubut-Yeryüzüne İniş*, Çev., Muhammed Nayif Sair, Yeni Zamanlar Yayınları, Ankara 2002.

¹⁴⁵ Ali Şeriati, *Kendini Devrimci Yetiştirmek*, Çev. Ejder Okumuş, Fecr Yay. 2.baskı, Ankara 2009.

Allah'a karşı görevleri üzerinde durmaktadır. Bir insan eline bir kalem alsa, bunun yanında hiç bitmeyeceğini bildiğimiz kâğıda sonsuza kadar sıfır yazsak hiçbir değeri olmaz. Bu sıfırların başına bir rakamını getirdiğimiz zaman sıfırların bir değeri olacaktır. Şeriati bu eserinde İnsanı sayılara benzetmektedir. İnsan üzerine almış olduğu vazifeyi yapmasa, Allah katında sıfır rakamı gibi hiçbir değeri olmaz. İnsanı insan yapan, değerli kılan Allah'a ve topluma karşı görevlerini yapmasıyla olacağını anlatmaktadır.¹⁴⁶

3.4.17. İnsanın Dört Zindanı

Eser 1972 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1992 Yılında İşaret Yayınları tarafından İstanbul'da, 2010 Yılında Fecr Yayınları tarafından Ankara'da Türkçeye tercüme edilmiştir. 1981 Yılında *Die Vier Gefangnisse des Menschen* adıyla Almancaya tercüme edilmiştir. Yüksek Sosyal Hizmetler Okulunda kız öğrencilere sunduğu konuşmasıdır. Be eser, insanın dört zindanı olan; Tabiat, Toplum, Tarih ve Nefis konusu incelenmektedir. Kendinden haberdar, şuurlu, yaradılış sırrına agâh olan bir insanın tabiat zindanından kurtulacağını, Tarih felsefesini bilen bir insanın tarih zindanından, gerekli olan bilimsel gerçekleri bilmekle kendini toplum zindanından kurtarıp, içerisinde bulunduğu toplumu olması gereken yapıya ulaştırmak için çabalayacağını, aşk ve fedakârlıkla insan kendini nefis zindanından kurtaracağını konu alır.¹⁴⁷

3.4.18. Kendini Yetiştirmek

Eser 1968 yılında Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. 1989 Yılında Sahra Yayıncılık tarafından Ankara'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Kendine yabancılaşma ve bunun sebepleri; Kendine yabancılaşma için tüm çabalar. İki kültürün çatışmasını, Geçmişle bağların koparılmasını konu alır. Alinasyon ve çeşitleri; düşünce ve kültüre yabancılaşma. Daha kuvvetlinin vesilesiyle, duygular vesilesiyle, inanç vesilesiyle, para karşısında, Hristiyanlıktaki züht türü bir anlayışla, Modern medeniyetin ortaya çıkışını sağlayan etkenlerden bahseder. Günümüz medeniyetinin özelliklerini, Günümüz medeniyetinin ve günümüz insanının özellikleri; yüce değerlerin sarsılmasını, Batılı düşünce tarzı ve diğer değerlerini, günümüz düşünce ekollerini açıklar. Medeniyet esasının sarsılması; Avrupa tipi bir şekil almasını, tek tip insan

¹⁴⁶ Ali Şeriati, *Bir Önünde Sonsuz Sayıda Sıfırlar*, Çev. Ramazan Karabucak, Fecr Yayınevi, Ankara, 2009.

¹⁴⁷ Ali Şeriati, *İnsanın Dört Zindanı*, Çev. Hüseyin Hatemi, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.

var etmeye karşı koyma gerekçelerini ortaya koyar. Üç yönden günümüz batı medeniyetinin sarsılışı; toplumsal, bilimsel, felsefi konuları ele alır.¹⁴⁸

3.4.19. Evet, Kardeşim İşte Böyleydi

Eser 1971 yılında, Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 1991 Yılında Yedi Gece Kitapları tarafından İstanbul’da Türkçeye tercüme edilmiştir. *Ja, So war es, Bruder!* adıyla Almancaya, 1971 Yılında *Hakeza Kane Ya Ahi* adıyla Arapçaya, *Reflection Of A Concernot Muslim On The Plight Of Oppressed Peoples* adıyla İngilizceye, 1981 Yılında *Oui, Frere Il En Etain Ainsi* adıyla Fransızcaya, *Ari, iyn çenin bud brader* adıyla Kürtçeye, *Hu hemdasi veh ververe* adıyla Urduçaya çevirisi yapılmıştır. Ali Şeriatî bu kitabında şöyle demiştir: “Ben büyük medeniyetlerin ve büyük insanlık medeniyetinin o tarihi muhteşem yapıtlarını her zaman beşeriyetin iftihar kaynakları olarak kabul ederdim. Her ülkeye veya her şehre gittiğimde öncelikle oranın en büyük medeniyet kalıntılarını görmeye giderdim. Daha önce orada yaşamış olan milletlerin geride ne gibi eserler bıraktıklarını bilmek isterdim. Ne zaman ki Mısır topraklarına ayakbastım, hemen dünyanın yedi harikasından biri olan piramit mezarlara gittim. Orada bana rehberlik yapan kişi bu büyük yapıtların beş bin yıl önce o zamanın kölelerinin sekiz yüz milyon büyük taş parçasını Usvan’dan Kahire’ye yani dokuz yüz seksen kilometre taşıdılar ve üst üste koyarak Firavunların mumyalarının içerisine konulacağı binaları inşa ettiler... Bir an gözüm o civarda bulunan kölelerin mezarlarına takıldı. Beni onlara doğru çeken bir şeyin olduğunu hissettim, kendimi onların mezarının başında buldum. Sanki orada yatan kölelerin her birini tek tek tanıyordum. Elime bir kâğıt kalem aldım ve orada yatan yüz bin köleden birisine bir mektup yazdım. Ondan sonraki binlerce yılı ona anlattım, o bu geçen binlerce yıldır yoktu ama kölelik çeşitli şekillerde devam ediyordu.” Şeriatî bu eserinde, köleliğin devam ettiğini, medeniyetler ne kadar değişse de bir kısım insanların kölelikten kurtulamayacaklarını konu alır.¹⁴⁹

3.4.20. İnsan, İslam ve Batılı Ekoller

Eser 1967 yılında Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. Bu Eser Ali Şeriatî’nin Meşhed Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümün’de öğretim görevlisi olarak görev yaptığı sıralarda öğrencilere ders olarak sunduğu konuşmasıdır. Ali Şeriatî’nin bu konu başlığı altındaki derslerini öğrenciler kaleme alıp fotokopi halinde

¹⁴⁸ Ali Şeriatî, *Kendini Yetiştirmek*, Çev. Hüseyin Şahin, Sahra Yay. Ankara. 1989.

¹⁴⁹ Ali Şeriatî, *Evet Kardeşim İşte Böyleydi ve Cevap Veriyorum*, Çev., M. Emin Çimendağ, Yedi Gece Kitapları, İstanbul. 1991.

çoğaltmışlardır. Savak, bu derslerin fotokopi edilerek çoğaltıldığından habersiz olduğu için bu dersin bir metninin birçok yerlerinde değişiklik yaparak “Marksizm, İslam Karşıtlığı” uydurma başlığıyla Keyhan Gazetesinde yayınlamaya başlamıştı. Bundan amaçları; Tevhidi değerlere bağlı inkılâpçı ideolojik bir direnişi sukuta uğratmaktır. İşte bu arada Müslümanlar bu dersleri “İnsan, Marksizm, İslam” adıyla bir kitap olarak yayınladılar.

İnsan denen meçhulü tanımanın önemini anlatır. Hümanizm, Eski Yunan’ın destansal dünya görüşü, Liberalizm, radikalistlere göre insan varlığının tasviri, Marksizm’de insan, Egzistansiyalizm ve İslam’dan bahseder. Bir hümanistin üzerinde ittifak ettiği insanın asli sıfatları nelerdir? İnsanın kemaline engel üç facia; Kapitalist alçaltma, Marksist donukluk ve egzistansiyalist karmaşadan bahseder. Marksizm ve İslam zıtlaşmasında insan ve insanın felsefeye bakış acısını konu alır.¹⁵⁰

3.4.21. İdeallerin Yenilgisi

Eser Tahran’da Farsça olarak basılmıştır. 1999 Yılında İdeal Kitaplar tarafından İstanbul’da Türkçe tercümesi yapılmıştır. Şeriatî bu eserde şöyle demektedir: “Tarihin bütün nesillerinden daha çok eziyet çekmemize rağmen, sevinerek söyleyeyim ki biz çok mesut bir nesiliz. İnsanın dert ve yenilgisi dönemlerini gördüğümüz için mesut bir nesiliz. Acaba gerçek dert ve yenilgi, yalancı ümit ve sevinçten daha iyi değil midir? Şuurdan doğan dert, akılsızlıktan doğan dertsizlikten daha iyi değil midir? Ben yirminci asrın ikinci yarısında olduğum için çok seviniyorum, eğer on dokuzuncu asırda olsaydım burjuvazinin yirminci ve yirmi birinci asırda yeryüzünde yapmak istediği cennet için ahmakça slogan atardım. Şimdi burjuvazi cennetinin yapılmış olduğu bir zamanda, gözlerimle üç asırdır ilmin, Samiri’nin paradan buz ağası olduğunu görüyorum. Altından yapılmış ve aldatıcı bir şekilde, ama ruhsuz, ruhaniyetsiz, maneviyatsız, yalancı, sahte banka parası ortaya çıktı ve ahmakları kendine secde ettiriyor.”¹⁵¹

¹⁵⁰ Ali Şeriatî, *İnsan*, Çev., Şamil Öcal, Feer Yayınları, Ankara. 1990.

¹⁵¹ Ali Şeriatî, *İdeallerin Yenilgisi*, Çev. Abdulhamit Özer, İdeal Kitaplar, İstanbul, 1999.

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ ŞERİATİ'NİN GÖRÜŞLERİ

1. İTİKAD İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

1.1. Allah

Şeriatî'ye göre Allah, irade sahibi yaratıcıdır. Âlemi yönetendir. Bütün İbrahim'i dinlerde de Allah'ın sıfatlarının aynı olduğunu belirtir. Yaratıcıdır, tüm evreni yaratmıştır. Müdebbir'dir, evrenin yönetimi ve hareketi O'nun iradesi ile. Mutlak irade sahibidir ve bütün varlığa hâkimdir. Yaratılmış âlemin, varlığı gibi, hedefini de Allah belirler. Bütün İbrahim'i dinlerin en önemli ilkesi Allah'a tapmak ve bu inancı yaymak olmuştur. Hz. İbrahim, insanlığı Allah'a ibadet etmeye ve bütün hayat boyunca O'na dayanmaya çağırmayı hedef bilmıştır.¹⁵²

Şeriatî, Allaha daveti tevhit daveti olarak adlandırılır ve dış dünyaya ilişkin maddî bir yönünün de olduğunu vurgular. Bir topluluk, bütün bu yaratılış âleminin tek bir ilahî gücün eseri olduğuna, insan olsun, hayvan olsun, bitki olsun, tümüne tek bir gücün egemen olduğuna ve ondan başka bir etkin güç bulunmadığına, her nesnenin, her insanın, her rengin, her türün, her tözün, her şeyin tek bir yaratıcının eseri olduğuna inanırsa, bu inanç mantıkî ve fikrî bakımdan aynı zamanda insanlığın birliği düşüncesini getirir. Şeriatî, tevhit davetini, bir yandan bütün yaratılış âleminin tek bir egemenlik alanı olup, tek bir gücün elinde olduğunu, aynı İrade'nin yol göstericiliğine tâbi olduklarını, aynı yöne yöneldiklerini, aynı türden olduklarını, aynı Allah'ın kulu olduklarını söyler. Bütün güçler, simgeler, değerler, belirtiler, Allah karşısında silinirler; inanç sahibi olan insan, bu evrene bakınca onu bir bütün olarak görür. Bu maddî gerçeklik ve görünümde tek bir ruh ve kudret hüküm sürmektedir; şu halde evren bir bütündür. Bunun gibi, bütün insanlığa bakınca, aynı türden ve değerden bir bütüne bakmış oluruz. Çünkü insanlığın tümü aynı elin, aynı yaratışın eseridir. Bu tevhit daveti, birbirinin karşıtı olan iki dinden birisi olarak, tek Allah'a tapma ilkesine dayanır. Bütün tarih boyunca insanlığın yazgısında tek Allah vardır. Böylece, tevhide inanmanın gereği evrende tevhit, evrende tevhidin gereği de

¹⁵² Ali Şeriatî, *Dine Karşı Din*, Çev. Hüseyin Hatemi, İşaret Yayınları, 7.bsk. İstanbul 2005, s. 24.

insanda tevhit olmaktadır.¹⁵³ İslâm’da, tapma sadece Allah’a mahsustur. *Yalnız, sana ibadet ederiz, yalnız senden yardım isteriz.*¹⁵⁴ ayeti ilede bu görüşünü desteklemektedir.

Şeriatî insanın, Allah’ı insanlaştırdığı (insan hayatının her safhasında Allah inancının hakim olması) oranda anlayabileceğini belirtir ve soyut bir Allah anlayışının egemen sınıfın Allah’ı olduğunu söyler. Bu nedenle Allah’ı gökten yere indirdiğimiz, bu muhatap haline getirdiğimiz oranda anlayabiliriz. Seçkinler ve ruhaniler dışında kimsenin yol bulamadığı, hepsine egemen sınıftan olan ruhanilerin, ilimleri ve dini bilgileri dışında halk içinden hiçbir ruhun ve duygunun ulaşamadığı Allah, gökten ve melekûtu alandan sokağa gelmeli, bizimle birlikte yoksulluk soframıza oturmalı, Arş-ı Kibriya’daki makamı, yetimin yanağından süzülen gözyaşından sarsılmalı, bir mazlumun boynuna zulüm çizgileri çizen kırbaçtan gazaba gelmelidir.¹⁵⁵

Toplumcu bir Allah tasavvuruna sahip olan Şeriatî, Allah’ın kendisini hakla özdeşleştirdiğini dikkat çekmektedir; “...Çünkü onu gönderen, halkın Allah’ıdır, halkın rabbidir, halkın melikidir, halkın dostudur.”¹⁵⁶ Böyle bir Allah tasavvuru bize, Allah’ı fen bilimleri yoluyla ispat etmeye çalışmak gibi bir uğraşmanın da ne kadar anlamsız ve gereksiz olduğunu göstermektedir. Çünkü toplumcu Allah’ın varlığı, bilim-teknik konusu değil, ideolojik ahlaki ve var oluşsal bir konudur. Onu bir doğa olayını keşfeder gibi keşfetmek veya bir yanlış bilginin yanlışını ispatlar gibi var olmadığı sonucuna varmak gibi şeklinde bir durum asla olamaz.¹⁵⁷

Şeriatî’nin düşünsel yapısının temellerini kendi ifadesiyle “*Tevhidi Dünya Görüşü*” oluşturur.¹⁵⁸ Ona göre tevhit sözü sadece kelâmî ve felsefî bir konu değildir. Dolayısıyla bir araya gelinip toplanıldığında Allah’ın varlık delilleri ile ilgili tartışmalar yapmak yanlış olmasa da yeterli değildir. İslam Peygamberi *La ilahe illallah* deyince köle pazarları sarsılmaya ve kölelerin fiyatı düşmeye başlamıştır. Çünkü köleler ve ezilmişler her şeyden önce kurtuluşun bu sözde olduğunu anlamışlardır. Bunlar âlimlerden, bilginlerden ve filozoflardan daha erken tevhidî

¹⁵³ Ali Şeriatî, *Dine Karşı Din*, s. 25.

¹⁵⁴ Fatıha, 1/4.

¹⁵⁵ Ali Şeriatî, *İslam Bilim I*, Çev., Faruk Alptekin, Nehir yayınları, İst. 1992, s. 262.

¹⁵⁶ Ali Şeriatî, *İslam Bilim I*, s. 231.

¹⁵⁷ Ali Şeriatî, *İslam Bilim I*, s. 232.

¹⁵⁸ Şeriatî, *İslam ve Sınıfsal Yapı*, Çev., Doğan Özlük, Fecr Yayınları, Ankara 2008. s. 90.

anlamışlardır. Zira şimdilerde söz konusu olan tevhit sözü, felsefe ve kelâm okunmasını gerektiren felsefî tevhitir. Ama köleleri ve ezilmişleri harekete geçiren tevhid bu dünya hayatı ile ilgili tarihî ve sosyal bir yön taşımıştır. Şirk'e karşı antitez ve zıtlık oluşturmuştur. Böylece sosyal adaleti ve tarih boyunca bütün insanların eşitliğini sağlamaya çalışmıştır.¹⁵⁹ Bu görüşleriyle O, daha önce teolojik bir doktrin olan Tevhidi, bir dünya görüşüne dönüştüren ilk İranlı yazar olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁰ O, tevhid anlayışıyla, ruh ve beden, fizik ve metafizik, madde ve mana, dünya ve ahiret arasındaki geleneksel olanı reddetmiş. Tevhidi, geleneksel anlamda düşünülen tüm çelişkilerin birliği olarak kabul etmiştir. Yine o, Hz. Muhammed'in amacının sadece tevhidi bir dinin oluşturulması değil, sosyal adalet, eşitlik, kardeşlik ve sınıfsız toplum düzeninin oluşturulmasıyla biçimlenen tevhidi düzenin oluşturulması şeklinde açıklamıştır.¹⁶¹

Tevhit, bütün var oluşu tek bir özde toplayarak çelişki ve çatışmayı kaldırırken toplumsal olarak da sınıfsal ayrışmayı kaldırmaktadır.¹⁶² Tevhit, bir anlamda, varlık âlemine, insan zihnine birlik bağışlayan, âlemdeki bütün çelişik kutupları atan; parçalayan zihne sadece bir Allah; bir varlığın hâkimiyeti, bir hedef, bir irade, bir ruh koyan dünya görüşünden ibarettir.¹⁶³

Şeriatî, ilkel dinlerde, bazı tabii eşyada *mana*'nın olduğunu söyler. Bazı habîs ruhlardaki gizli kudret, bazı yıldızlarda, bazı yiyeceklerde, bazı hayvanlarda olan, insanın kaderine, hayatına etki eden bir kuvvet. *La havle velâ kuvvete illa billâh* bütün bu bedevi düşünceleri (yıldızlar, eşya, şahıslar, büyük ve küçük şahsiyetler, yiyecekler, elbiseler, renkler ve seslerdeki *mânâ* isimli insan hayatına olumlu veya olumsuz etki eden gizli gücü) reddediyor. Ama bugün, *La havle velâ kuvvete illa billâh* diyen, sadece büyük dinî şahsiyetlerde ve kaderinde etkili olan bir *mânâ*'ya inanmakla kalmıyor, belki bir çorbada, aşta bile o gücün *mana*'nın varlığına inanıyor.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Şeriatî, *Dinler Tarihi I*, s. 335-336.

¹⁶⁰ Hamid İneyet, *Şeriatî: İran'da İslam Radikalizminin Öğretmeni*, Ekin Yayınları, İstanbul 1998, 169.

¹⁶¹ Hidayet Işık, "Şii Düşünür Ali Şeriatî ve Dinlerle İlgili Görüşleri" *Selçuk Üniversitesi, İlahiyat fakültesi Dergisi*, 26 (Güz 2008), Konya. s. 10.

¹⁶² Ertuğrul Cesur, *Ali Şeriatî ve Bir İdeoloji Olarak İslamcılık*, s. 156.

¹⁶³ Ali Şeriatî, *Kendini Devrimci Yetiştirmek*, Çev. Ejder Okumuş, Fecr Yay. 2. Bas. Ankara 2009. s. 79-81.

¹⁶⁴ Ali Şeriatî, *İslam Nedir Muhammed Kimdir*, Çev. Murat Demirkol, Fecr Yay. 1. Bas. Ankara 2009. s. 78- 82.

Hâlbuki tevhid, aynı cinsten bir dünya, bir tarih, sonra aynı cinsten meydana gelen bir insan tanıtıyor. Tevhid, dünya birliğini, tarih ve insan birliğini, insan ve dünya birliğini, tevhit alt yapısı üzerine bina ediyor. Bütün tarih boyunca şirk dinlerinin hile ve düzenbazlıklarının aldatılmış kurbanları olan halk, daima ırkların, sınıfların, ailelerin eşitliğin gerçekleşmesi için savaşımıştır. Halk kitlesi, daima sınıfsal, ırksal ve ailevî şirkten eziyet görmüştür. Kan vermiştir, bitkisel hayata girmiş yok olmuştur.¹⁶⁵

Bütün tarih boyunca egemen şirk sınıfının hâkimiyetinin yaygınlığı oranında halk da ona karşı tevhid aracılığıyla direnmiş ve daima tevhidin istikrarı arzusunda olmuştur. Tevhid hem kâinata egemen büyük hakikat olarak, hem de beşeri birliğin esasına göre gerçekleşmesi mümkün olan düzenin fikrî ve itikadî alt yapısıdır.¹⁶⁶

Şeriatî, insan ve toplumdaki her bozulma, çarpıklık ve ahlak dışı davranışın nedenini insandaki üç öğeye dayandırır: Cehalet, korku ve hırs.¹⁶⁷ Ona göre tevhid akidesine bağlanmak, bu hastalıklardan kurtulmanın reçetesidir. Tevhid inancına bağlanan insan, korku ve yitirme duygusundan kaynaklanan alçaltıcı ve utanç verici bir duruma düşmekten kurtulur.¹⁶⁸

Şeriatî'nin Allah inancına baktığımızda, Allah'ın yüce bir varlık olduğunu, eşi ve benzerinin olmadığını, her şeye gücünün yettiğini, ibadet edilecek ve boyun eğilecek tek varlık olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanında Allah'ı gökten indirip insanlaştırdığı müddetçe, insanların Allah'ı daha iyi anlayacağı görüşü pek de sağlıklı bir görüş değildir. Bu görüş çok kişilerin tepkisini çekmiştir. Çünkü Allah zamandan ve mekândan münezzeh olduğundan, Allah'ı yaratılan bir varlık gibi düşünmek doğru olmadığından, Şeriatî'nin bu görüşü eleştirilere sebep olmuştur.

1.2. Nübüvvet

Şeriatî'ye göre peygamberlik toplumsal önderlik anlamına gelir ve her sistemde ve her çağda bulunan cahiliye ve şirke karşı gelişen özgürlükçü bir başkaldırıdır. Fakat peygamberliğin sona erişinden sonra bile, hayat verici dinamik vahiy devam edecek, tarihe yön vermeyi sürdürecektir. Peygamberliğin sona erişinden sonra vahiy, imamsız bir ümmet, Hüseyin'siz mücahitlerin ortaya çıkması,

¹⁶⁵ Ali Şeriatî, *İslam Nedir Muhammed Kimdir*, s. 83-92.

¹⁶⁶ Ali Şeriatî, *Dinler Tarihi I*, s. 340.

¹⁶⁷ Ali Şeriatî, *İslam Nedir Muhammed Kimdir*, s. 110.

¹⁶⁸ Ali Şeriatî, *İslam Nedir Muhammed Kimdir*, s.112.

bir vaat olmaksızın toplumu ıslaha çalışanların ortaya çıkması vahyin sürdüğünün de bir göstergesi olacaktır.¹⁶⁹ Peygamberlik son bulmuş olabilir, ama onun getirdiği mesaj insanlar arasında yaşıyorsa, insanlar bunu toplumda uyguluyorlarsa, aslında peygamberlik sona ermemiştir. Allah'ın vahyi devam ediyor demektir. Peygamberin sona erişinden sonra vahiy, imamsız bir ümmet yaratacak ve peygambersiz ashabın, Hüseyinsiz mücahitlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır.¹⁷⁰

Şeriatı, İslâm peygamberinin, şüphesiz özel bir kabileden, millet ve ırktan olduğunu, ama risaletinin belli bir kabileye ve belli bir millete değil bütün insanlara ve bütün milletlere hitap ettiğini vurgular. Hemen başlangıçta, sadece Kureyş ve Araplar için veya sadece Samiler ve doğulular için gelmediğini, bütün insanlık için gönderildiğini ilân eder.¹⁷¹

Başlangıçta “O, insanı bir kan pıhtısından yarattı”¹⁷² diyor. Kur’ân insan cinsinin yaratılışı, yaratan ve yaratılan ilişkisi, kalem ise Allah'ın insanı eğitim vesilesidir. İlk mesajında: “Ey Araplar, Ey Kureyş, Ey Samiler!” demiyor. Bilâkis: “Ey insanlar!” diyor. Dünya’ya ve dünya halkına bir mesaj, özel bir memlekete ve özel bir halka değil: “Ey insanlar! Doğrusu biz sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler kıldık ki kolayca birbirinize tanışasınız...”¹⁷³ Şeriatı, önceki peygamberlerin, böyle evrensel bir risâletlerinin olmadığını söyler. Mesih, Yahudilerin vaat edilenidir, diğer milletlerin vaat edileni değil. Musa İsrailoğulları’nı Firavun ve Kıptilerin esaretinden kurtarmak, onları vaat edilen toprağa getirmek ve ora da hür bir toplum kurmak için gönderilmiştir. Risâleti başladı, onun yerine getirdi, sonuçlandırdı. Onun dışında bir iş yapmadı. Musa, asla dünyanın bütün insanlarını esaretten kurtarmak gibi bir risâlete sahip değildi¹⁷⁴ Belli bir zamanda, belli ve sınırlı bir mekânda, sınırlı bir savaş alanında Kıptî’ye karşı bir zat. Tevrat’ın kendisi, Yehûd kavminin kitabı olduğunu gösteriyor, onların ihtiyaçları esasına göre nazil olmuştur.

¹⁶⁹ Ertuğrul Cesur, *İslam Bilim ve Bir İdeoloji Olarak İslamcılık*, Bakış Yay. 1. Bsk. İstanbul 2007, s. 181

¹⁷⁰ Ertuğrul Cesur, *İslam Bilim ve Bir İdeoloji Olarak İslamcılık*, s. 182

¹⁷¹ Ali Şeriatî, *Dinler Tarihi II*, Çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, 1. Bsk. Ankara 2010, s. 210

¹⁷² Alak, /2.

¹⁷³ Hucurât, /13.

¹⁷⁴ Ali Şeriatî, *Dinler Tarihi II*, s. 211.

Kur'ân şöyle demektedir: *Odur ki ümmiler içinde, kendilerinden olan bir Peygamber gönderdi.*¹⁷⁵ Ümmiler toplumun okuma yazma bilmeyen kesimidir. Kur'ân, insanlara kendilerinden resul gönderildiğini söylemektedir. Resuller, İbrahim'idir ve insanların arasından çıkmıştır. Burada vurgulanmak istenen husus, resullerin melek ya da soyut güçler olmayışı¹⁷⁶ değil, kitlelerin arasından çıkmış olmalarıdır. Konuştukları dile gelince; Araplara gönderilen bir elçi, Çince ya da Yunanca ile ya da filozof, şair ve entelektüellerin yaptığı gibi seçkin bir dille değil, doğal olarak kendi toplumunun diliyle konuşacaktı. Aksi takdirde, kitleler onun, o da kitlelerin düşünce ve duygularını anlayamazdı.¹⁷⁷

Hız. Muhammed dışındaki peygamberlerin hiçbirisi, resmen bütün insanları kurtarmak için gönderilmemiştir. Şeriatı'ye göre bu doğal bir şeydir. Çünkü geçmişteki toplumları şimdinin aksine sınırlı ve kapalıdır. Şimdiki sosyal ilişkiler, dünya kültürü, sınıflar, evrensel ilişkiler, milletleri ve kavimleri büyük bir millet haline getirmiştir. Tabiatıyla bugünkü dünyanın bir köşesinde bir hareket meydana gelince dalgaları daha geniş olarak yayılmaktadır. Böyle bir sırda peygamberlerin risaletlerinin kendi kapalı toplumlarıyla ve kapalı dünyalarıyla sınırlı olması doğaldır.¹⁷⁸

Şeriatı, Peygamberin risaleti ile bir filozofun görevinin karşılaştırmasını da yapar. Bir filozof için, filozofluğunun bir milletin işine yarayıp yaramadığı önemli değildir. Halkın onu anlayıp anlamadığı onun için fark etmez. Filozof, bugün anlamazlarsa yüzyıl sonra anlayacaklar veya Yunanlılar anlamazlarsa başka milletler anlar diyebilir. Ama Peygamberin halkla işi vardır. O, evrensel hakikatleri istediği şekilde açıklayamaz. Olan her düzeyde bilinç ve hayat açısından kavminin yakasını tutmak, onu kendine getirmek, silkelemek, harekete geçirmek, anlamasını sağlamak ve ona kurtuluş bahşetmekle görevlidir.¹⁷⁹

Sonuç olarak Şeriatı, bütün peygamberlerin Allah tarafından gönderildiğini kabul eder, ama her peygamberin risaletinin aynı olmadığını vurgular. Hız.

¹⁷⁵ Cuma 62/2.

¹⁷⁶ Kur'an, inkârcıların resul olarak melek gönderilmesi gerektiği şeklindeki itirazlarına Yönelik olarak şöyle demektedir: “Biz onu melek kılseydik, bir insan şeklinde yapardık da, düştükleri şüpheye onları yine düşürmüş olurduk.” Enam, 6/9.

¹⁷⁷ Ali Şeriatı, *Marksizm ve Diğer Batı Düşünceleri*, Çev. Fatih Selim, 4. bsk, Birleşik Yay., İst., 1993, s.16.

¹⁷⁸ Ali Şeriatı, *Dinler Tarihi II*, s. 212.

¹⁷⁹ Ali Şeriatı, *Dinler Tarihi II*, s. 213.

Muhammed hariç diğer peygamberler sadece bir kabileye peygamber olarak gönderilmiştir. İslâm peygamberi ise, Sami silsilesinin son peygamberi değil, bütün insan kavimlerinin, çeşitli milletlerin, ırkların, asırların, nesillerin, doğunun ve batının en son peygamberidir. Bu hareketin aralarında meydana gelmediği bir millet bulamayacağımız kesindir. Hatimiyet, Sami peygamberler silsilesinde değil, bütün insanlık tarihinde, nübüvvet ve risâletin sona erdiği anlamındadır. Yani peygamberlik makamı sona ermiştir ama risaleti imamlarla devam etmektedir.

1.3. Kur'an

Şeriatı, Kur'an'ın ideolojik bir kitap olduğunu özellikle belirtir.¹⁸⁰ Çünkü Kur'an'ın varlık nedeni insana hidayet vermek ve onu yetiştirmek, bilinçli kılmak, ona uyanış ve sorumluluk duygusu kazandırmaktır. Kur'an, bu esas hedefi için pek çok konudan söz eder. Ancak hangi konu olursa olsun nihai amaç ideolojik donanımdır. Kur'an'da örneğin doğayla ilgili konulardan bahsedilir. Ancak bundan maksat o konuda tabii bilimler anlamında bilimsel bilgi vermek, bir bilinmezin keşfi veya doğa yasasının açıklanması değil, ideolojik amacı doğrultusunda örneklendirme, hatırlatma, düşündürme ya da dikkat çekmedir. Aynı şekilde Kur'an, hukuki konularla da ilgilenir ama bu onun bir hukuk metni olduğu anlamına gelmez. Kur'an'ın nihaiyi amacı, insanların toplumsal ilişkilerinin hukuksal ve yasal açıdan açıklayıp düzenlemek olduğu için değil, hayali bir ideoloji olarak kalmak istemediğinden, kendisini gerçekleştirmesi için zorunlu olarak bir kültür içinden ifade edilmesi gerektiğinden ve düşünce ve öğreti olarak bir toplumsal bir sistem kurmak, bir hayat biçimi sunmak, bir uygarlık yaratmak istediğinden kaçınılmaz olarak toplumsal hayatta pratik yönle de ilgilenmesi gerektiği için hukukla ilgilenir. Nihai risaleti ise, hikmeti öğretmek yani insanlara ilahi insani bilinç vermek, insanı kendi fitrat çizgisinde ve idealinin sonuna varmak yolunda aydınlık ve hareket başlatmak uyanıklık kazandırmak ve her peygamberin gönderilişinden sonra yinelediği adaleti sağlamaktır. Dolayısıyla Kur'an, aydınlatmak ve hidayet olan idealinin asıl hedef ve risaletinin gerçekleşmesi süresince hem tabi bilimlere değinir hem de sosyoloji, antropoloji, psikoloji ve tarih gibi insani bilimlere dayanır ve değinir.¹⁸¹

¹⁸⁰ Ali Şeriatî, *Kur'an'a Bakış*, s.19.

¹⁸¹ Ali Şeriatî, *Kuran'a Bakış*, Çev., Ali Seyyidoğlu, 4. bsk, Fecr Yay., Ankara 1996, s. 56.

Şeriatî, Kur'ân üzerinde araştırma ve inceleme yapmak için bir çalışma planına ve diyalektik metoda ihtiyaç olduğuna vurgu yapmaktadır.¹⁸² Ona göre, İslâm insanı diyalektik bir şekilde tanımlar. İnsan; kuru, ruhsuz, anlamsız, yönsüz, katı bir zorunluluk anlamında değil; tamamen bilinçli, sorumluluk duyan ve kendi kendisiyle savaş içinde olan bir yaratıktır. Öz varlığında bir yönü kötülüğe, diğer yönü iyiliğe bakmaktadır.¹⁸³ Kur'ân insanı şöyle nitelendirmektedir: *Nefse ve onu biçimlendirene, Sonra da ona kötülük ve takvasını ilham edene ki, elbette nefisini temizleyip parlatan kurtulmuştur. Onu kirletip gömen de ziyan etmiştir.*¹⁸⁴ Nefis aynı anda hem fücuru, hem de takvayı içermektedir.¹⁸⁵

Şeriatî'ye göre, Kur'an'ı anlamak ve daha iyi yaşamak için, bazen tarih, bazen coğrafya bilgisi de gerekmektedir.¹⁸⁶ Yani o, beşeri bilimlerin bazen vahyin anlatmak istediğini kavrama çabalarında katkı sağlayabileceği kanaatindedir ancak onları “olmazsa olmaz” konumuna da yükseltmemektedir.

Kur'ân ayetlerinin her birinin kendine has sırları olduğu anlayışına sıcak bakmayan Şeriatî, Kur'ân'ı insanın anlama sınırlarını aşan düzeyde bir kitap olarak görmenin ona saygı kapsamında telakki edilemeyeceğini şu sözlerle ifade etmektedir: Bir kimseyi bir yerden ha zorla sürmüşler, ha saygıyla sürmüşler. Hiçbir farkın olmayacağını vurgular.¹⁸⁷ Gerçekten de onun bahsettiği türden bir saygı anlayışı farkında olmayarak, indirilen Kur'ân'ı tekrar yukarı çıkarmaya ve hayattan uzaklaştırmaya neden olmaktadır. Şeriatî, Kur'an'ın araçsallaştırılmasından şikâyetçidir: “Bir tez ve bir ilmi görüş çıkardığımda veya inandığım bir mektepten bir söz naklettiğimde; Kur'ân'ın uygun, uzunca bir suresini ya da bir ayetini alıp, o konunun altına yazar, ona dayanırsam bu, Kur'an'ı kendi fikrimi ispatlamak yolunda kullanmam demektir.”¹⁸⁸

“Kur'ân; daima böyle bir araştırma ve tebliğ yönteminin kurbanı, düşüncelerimizi ne olursa olsun ispatlamak için de bir araç olmuştur. Hiçbir zaman, hiç kimse, her şeyi, mezhebi, ilmî, edebî bütün zihniyetini ve bilgisini bir kenara

¹⁸² Ali Şeriatî, *Kuran'a Bakış*, s. 25.

¹⁸³ Ali Şeriatî, *Kuran'a Bakış*, s. 28.

¹⁸⁴ Şems, 91/7-10.

¹⁸⁵ Ali Şeriatî, *Kuran'a Bakış*, s. 29.

¹⁸⁶ Ali Şeriatî, *İki Sure İki Yorum*, Çev., Selim N. Karaaslan, Ekin Yay, 2. bsk, İstanbul 1996. s.16.

¹⁸⁷ Ali Şeriatî, *İki Sure İki Yorum*, s. 80.

¹⁸⁸ Ali Şeriatî, *İki Sure İki Yorum*, s.72.

koyup; önceki görüşlerinden arınmış bir zihinle Kur’ân’a yönelmemiştir. Söylediğine uygun şu hadisi örnek gösterir: *Her kim Kur’ân’ı kendi görüşüyle tefsir ederse, yeri ateştir.*¹⁸⁹ Bu görüşe ‘akıl’ dediler, yani her kim Kur’ân’ı akılla tefsir ederse! Başka neyle tefsir edeceğiz? Hakikati, sözü, ayet veya rivayeti doğru anlamak için akıldan başka bir yolumuz yok. ‘Biz bir ayeti anlamaya çalışırken o ayetle ilgili imamdan gelen rivayete başvururuz.’ diyorlar. Bu ayetin tefsiri olan rivayeti aklımızın seçmesi, anlaması gerekmez mi? Rivayeti ayetin peşinden getir sonra da ayetin manasını rivayete uygun şekilde anla! Akılsız adama istediğin kadar ayet veya rivayet getirsen yine de fayda etmez. Sağırlara çağırını işittiremezsin. Hele bu sağır ve dilsiz insan, o sesi, çağırını anlamıyor, duymuyorsa bu adamın canı sıkılır, sinirlenir, senden bezer ve kaçır, sırtını döner. Artık peygamber bile gelse ona bir şey duyuramaz.”¹⁹⁰ “İnsanı kendi görüşüyle Kur’ân’ı yorumlamaktan men eden” hadis; ayet mantıklı, bilimsel ve dahası bu hadisteki yaklaşım, araştırmanın temelidir. Hâlbuki bu kitap, akıl olmadan ne okunabilir, ne onunla amel edilebilir ve ne de kavranabilir. Bazı insanlar saltanatlarının elden gitmesinden korktukları için “akıl ile tefsiri” haram kılmışlardır.¹⁹¹ Öyleyse Şeriatî’ye göre doğru olan, Kur’ân’ı (sübjektif) “görüş”le tefsir etmemektir. Şîî, Sünnî, Vehhabî, Cebri vb. hangi ekol üyesi olursa olsun, Kur’ân’dan görüşüne uygun sonuçlar çıkarmaktadırlar. Çözüm; veraset yoluyla veya zorla yüklenmiş bütün önceki inançlardan temizlenmiş bir akıl, uyanık bir zihin, mantıklı, kudretli, uyanık, mana çıkarıcı ama daha önceki herhangi bir görüşü ispatlama taassubu ve taahhüdü olmayan bir yaklaşımla, Kur’ân’a gitmek ve ondan çıkarsamalarda bulunmaktır.¹⁹²

Bazıları nasıl olursa olsun Kur’ân’î verilerle modern bilimlerde uyum sağlamak için uğraş göstermektedirler. Sözelimi onlar, Kur’ân’da atom bombası ve Apollo 13’ü¹⁹³ bulma gayretindedirler.¹⁹⁴ Şeriatî, onların çabalarıyla ilgilenmemektedir.¹⁹⁵ O, Kur’ân’ın bir bilim kitabıymış gibi algılanmasını Hz. Muhammed’in gönderiliş amacına uygun bulmamaktadır. Şeriatî’nin; Kur’ân’ın

¹⁸⁹ Burhan 2 2/164

¹⁹⁰ Ali Şeriatî, *İki Sure İki Yorum*, s.73.

¹⁹¹ Ali Şeriatî, *Anne-Baba Biz Suçluyuz*, Çev. Kerim Güney, 2. Bsk. Seçkin Yay. İstanbul 1988. s. 82.

¹⁹² Ali Şeriatî, *İki Sure İki Yorum*, s.73-74.

¹⁹³ Amerika Birleşik Devletleri’nin Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi NASA tarafından Gerçekleştirilen üçüncü insanlı Ay yolculuğu görevi.

¹⁹⁴ Ali Şeriatî, *İslâm Ekonomisi*, Çev., Kenan Çamurcu, Dünya Yay., İst. 2004, s.167.

¹⁹⁵ Ali Şeriatî, *Kuran’a Bakış*, s. 101.

bilimsel bir metinmiş gibi yorumlanmasına fazlaca itibar etmeyişi doğru bir yaklaşımdır. Çünkü vahyin hedefi insanların doğru yolu bulmalarıdır. Bilim ise, cehdederek ulaşılabilecek bilgileri içermektedir. Çalışıp çabalama yoluyla elde edilemeyecek olan, risalet bilgisidir. Zaten, Kur’ân okuyup ondan hareketle bilimsel bir icat ortaya konulmuş da değildir. Şeriatî’ye göre Kur’ân, bilim adamlarının kullandığı (anlaşılması zor) terimlerle konuşmamaktadır. “*Biz, her peygamberi, ancak kendi halkının diliyle gönderdik*”¹⁹⁶ ayeti de bu anlamdadır. Yani o; seçkinlerin aydınların, bilginlerin, aristokratların veya filozofların vb. değil, halkının diliyle hitap etmektedir.¹⁹⁷

Şeriatî, Kur’ân’da söz konusu edilen konu ve kavramlarla birlikte onların musikisini de keşfetme ve onun musikisini ilmî bir şekilde ortaya koyma zamanının geldiği kanaatindedir. Ona göre bunu edip bir müzisyen yapabilir.¹⁹⁸ Kur’ân’ın nazımının da ayrı bir güzelliği söz konusudur. Sözelimi, *Kıyamet Yaklaştı ve Ay Yarıldı*.¹⁹⁹ ayetinin yumuşak okunması mümkün değildir. Dehşet verici kıyamet manzarası sert ve hızlı bir beyanla açıklanmalıdır. Böyle olunca kelamın musikisinden; onun anlamını bilmeden bile konunun sertlik ve anormal bir durumla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁰

Şeriatî, ayetleri bazen sembolik yorumlara tâbi tutmaktadır. Sözelimi; *Allah O’dur ki, rüzgârları gönderir, onlar da bulutu kaldırır. Derken, Allah onu gökte dilediği gibi yayar ve parça parça eder; nihayet arasından yağmurun çıktığını görürsün. Allah dilediği kullarına yağmuru nasip edince, onlar sevinirler. Oysa onlar, daha önce üzerlerine yağmur yağdırılmasından iyice ümitlerini kesmişlerdi*.²⁰¹ Ayetinde Şeriatî de şöyle demektedir: “Allah yağmurlarını gönderendir, düşüncenin tatlı yelini, bilgi rüzgârını bir nesle, bir topluma yollayandır. Bulutları yayandır. Güneşin parıltısı ve bilgisi altında, şefkatlerin duyguların, kararların, bilgilerin yağmur getiren bulutlarını, yeryüzünde azar azar, yavaş yavaş göğe doğru giden, yayılan, göğü dolduracak şekilde bütün ufukları kaplayan, eteğini yayan, bu küçük küçük güçleri ve duyguları, istediği şekilde yığan sonra da yağmuru gönderen,

¹⁹⁶ İbrahim 14/4

¹⁹⁷ Ali Şeriatî, *Ali Şiâsî Safevî Şiâsî*, Çev., Hicabi Kırılancık, Fecr Yay. 1. Baskı, Ankara 2009, s. 62.

¹⁹⁸ Ali Şeriatî, *Kuran’a Bakış*, s. 104.

¹⁹⁹ Kamer, 54/1.

²⁰⁰ Ali Şeriatî, *Kuran’a Bakış*, s. 105.

²⁰¹ Rum, 30/48-49.

bulutların arasından yağmur damlalarını indiren o'dur. Bu yağmur kendisini istediği yani, o bahara ve yetişmeye hazır gönüle ulaştığında, işte o zaman, müjdeye kavuşanlar, ümitlenenler bunlardır. İşte o zaman kışın ölümcül, hazanlı ortamının, ümitsizlik ve soğuğun mart ve nisan ayı ümidine dönüştüğü zamandır.”²⁰²

Şeriatî, tabiat olaylarının anlatıldığı bu ayetlerde gönderilen nimetin vahiy olarak da anlaşılabilceğini söylemekte ve vahiy yağmura benzeterek toplum için ne denli önemli olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Şeriatî'ye göre Kur'an, "Bu dünyadaki düzenin saçma ve amaçsız olduğunu mu sanırsınız?" anlamına gelebilecek sorular sorup, "*Hem o göğü, yeri ve aralarındakileri biz boşuna yaratmadık. O, kâfirlerin zannıdır. Onun için vay ateşe girecek olan kâfirlerin haline!*"²⁰³ Şeklinde cevap vererek, madde ve maddenin hareketleri ile değişimleri haricinde hiçbir şeyin var olmadığı felsefesine inanan materyalistleri şiddetle eleştirmektedir. Hatta Allah, dünyada olup bitenleri bir tesadüflüğe bırakmaz. Dünyadaki her şey sünnetullah üzeredir: *Allah'ın sünnetinde asla bir değişme bulamazsın.*²⁰⁴ Tabiat, insan ve tarihte olup biten her şeyin bilinen bir niceliği ve şaşmaz bir süresi vardır. Kur'an'da, Allah'ın varlığına delil olarak; tabiatla aklî, mantıkî bir düzenin mevcudiyeti gösterilmektedir.²⁰⁵

Şeriatî'ye göre, Kur'an'da bazı surelerin başında yer alan Huruf-u Mukattaa, Kur'an'ın, herhangi bir insan sözü değil, Allah'ın gönderdiği bir kitap olduğuna dikkat çekmek içindir. Müminlere düşen görev, diğer ayetler gibi mukattaa harflerinin de Allah'tan geldiğine inanmaktır. Bu tür ayetlerin gerçekte ne anlama geldikleri konusunda Rasulullah'ın bir beyanı da söz konusu değildir. Şeriatî, Huruf-u Mukattaa hakkında şöyle demektedir: "Birtakım surelerin başındaki harfler için bazıları Allah ile Hz. Peygamber arasındaki sır ve şifredir diyorlar. Fakat bu kabullenilebilecek bir söz değildir. Çünkü bu kitap bizim için indirilmiştir ve derdimize çare olmalıdır. Görüldüğü gibi Şeriatî, bu tür ayetleri belli kişilerin anlayabileceği şifreler olarak kabul etmemekte ve bu sayede bu ayetlere delilsiz birçok anlam yükleme işine kapı aralamamaktadır."²⁰⁶

²⁰² Ali Şeriatî, *İki Sure İki Yorum*, s. 56.

²⁰³ Sad, 38/27.

²⁰⁴ Fatır, 35/43.

²⁰⁵ Şeriatî, *Marksizm ve Diğer Batı Düşünceleri*, Çev., Fatih Selim, 4. Bsk, Birleşik Yay., İstanbul 1993, s. 57.

²⁰⁶ Şeriatî, *Anne-Baba Biz Suçluyuz*, s. 81.

Şeriatî'ye göre, Kur'ân üzerinde düşünme ve Kur'ân'ın metninden Kur'ân'ı Kerim'in; dostunun cehaleti ve düşmanının hilesiyle yaprakları açıldığı günden beri, metni terk edilip cildi revaç buldu. Adı okumak anlamına gelen bu kitap, okunmaz oldu. Kutsama, teberrük ve mal kazanma işleri gördü. Toplumsal, ruhsal ve düşünsel problemlerin cevabı bu kitapta aranmadığından beri; onda soğuk algınlığı, romatizma türünden bedensel hastalıkların şifası aranır oldu. İnsanlar uyanırken onu terk edip, yatarken başlarının üstüne asarak uyuduklarından beri o, ölümlerin hizmetine sunulmakta, onların ruhlarına ithaf edilmekte ve sesi yalnızca mezarlıklardan duyulmaktadır.²⁰⁷

Şeriatî, mezhebi yaklaşımlardan bağımsız kalamamıştır ama onun, Kur'ân merkezli bir din anlayışını dinî ve eğitim amaçlı mekânlarda tahkim etme arzusundadır. Yine onun aydınları da Kur'ân'a yönlendirmesi, onlara karşı dindar bir kişilik olarak bir kompleks taşımadığının bir göstergesidir. Şeriatî'nin, insanların görüşlerini onaylatmak amacıyla Kur'ân'a yönelmelerini eleştirmesi doğru olmakla birlikte bu tutumu eleştirirken oldukça genellemeci bir tutum takınmaktadır. Şeriatî'ye göre Kur'ân, insanlara akademik çevrelerin kullandığı terimlerle değil halkın diliyle hitap etmektedir. Ona göre; mucizesi kitap, Allah'ı "kaleme, yazıya" ant içen bir dinî toplumun peygamberinin ümmi oluşuna dikkat çekilmesi kayda değerdir. Kur'ân, ne batı'daki ne de doğu'daki filozofların veya hekimlerin ürünüdür.²⁰⁸

Şeriatî, sen Kur'an diyorsun, ama hangi Kur'an? Diye sorar. Cehaletin elinde teberrük edilip kutsanan bir nesne olan Kur'an mı? Cinayetin mızraklarının ucundaki Kur'an mı? Yoksa çeyrek yüzyıldan daha az bir sürede, çölün dağınık ve düşman kabilelerini birleştirerek, dünyanın egemen güçlerini çökerten, insanlığın kaderini ele geçiren, devrimci yapısıyla insanlık tarihinde yepyeni bir medeniyet ve kültür meydana getiren bir kitap olarak mı Kur'an? Daha çok hayata, bilgiye, izzet, kemal ve cihada yönelik! Yaklaşık yetmiş süresinin adını insanı ilgilendiren konulardan alan bu kitap; yaklaşık otuz süresinin adını maddi fenomenlerden alırken, yalnızca iki süresinin adını ibadetlerden alan bir kitaptır.²⁰⁹

²⁰⁷ Şeriatî, *Anne-Baba Biz Suçluyuz*, s. 80-81.

²⁰⁸ Murat Kayacan, "Ali Şeriatî'nin Kuran Algısı", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fak Dergisi*, Diyarbakır, X/1 (2008), s. 137.

²⁰⁹ Şeriatî, *Anne-Baba Biz Suçluyuz*, s. 85-90.

Şeriatî, peygambere inen kitapla, günümüzdeki kitabın aynı olduğunu, her hangi bir eksilmenin olmadığını ve şuanda önümüzde bulunduğunu; gerçi yeni mesaj getirmediğini, ama mesajının olduğunu söyler. Bu mesaj insanlara sorumluluk yüklüyor. İşte bu yüzden Şeriatî tarih dersini bu aşamadan sonra Kur'an'dan alacağını vurgular. Bundan sonra bütün incelemelerini Kur'an üzerinde yoğunlaştırmaya karar vermiştir.²¹⁰

Şeriatî, Kur'an'ın mezarda okunmak, hastaların üzerine okunmak, menfaat amacıyla kullanmak için gönderilmediğini vurgu yapmaktadır. Şeriatî'ye göre Kur'an'ın gönderiliş amacı bu değildir. Günümüzde insanların Kur'an'a şekil olarak önem verdiklerini, çokça okuduklarını, ama Kur'an ile yaşamadıklarından, Kur'an'a göre hareket etmediklerinden de yakınmaktadır.

Şeriatî, Şia'nın aksine Kur'an ayetlerinin çıkarılmadığını, ayet ve surelerin eksik olmadığını savunması ve bu görüşüyle Şia'dan çok Ehl-i Sünnet mezhebinin görüşüne daha çok yakındır. Şeriatî, Kur'an'ın evrensel olduğuna vurgu yaparak, her döneme hitap eden bir kitap olduğunu savunur. Kur'an Allah tarafından gönderilmiş bir kitaptır. Şeriatî'nin, Kur'an hakkındaki görüşlerini irdelediğimizde sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Şeriatî bu yorumlarıyla Şia'nın görüşlerine bazı konularda ters düşmekte, daha çok Ehl-i Sünnetin görüşlerini savunmaktadır.

2. FIKHÎ GÖRÜŞLERİ

Şeriatî ibadeti, eğreti renkleri ve boyaları temizlemek, dar sosyal kalıpları kırmak, gerçek varlığı parlatarak, varlıksal durumlarını harekete geçirerek gizli bilinçli hazinelerini ortaya çıkarmak, büyük ruhların kültürümüzde eriştikleri bilgi ve bilincin kalbi noktasından daha üstün bir duruma gelmek ve bugün batılı aydınların bu kelimeden anladıklarından daha derin, daha samimi, daha ileri ve daha doğru bir sorumluluğu, yani varlıksal sorumluluğu, Âli'nin dilindeki Kur'ani deyimle, "fitrat misaka" nı keşfetme yolunda çaba göstermektir diye tarif eder.²¹¹

Şeriatî, ibadetin geleneksel din anlayışına sahip olanlar arasında geçerli olduğu gibi, geleneksel formlar ve lafzi virdler demek olmadığını söyler. İbadetin sözlük anlamı, kültürümüzdeki derinlik ve kapsamlığını göstermektedir. İbadet kavramını daha iyi anlatmak amacıyla *Abdut-tarik* ifadesini kullanmıştır. *Abdut-*

²¹⁰ Şeriatî, *Anne-Baba Biz Suçluyuz*, s. 90-92.

²¹¹ Şeriatî, *Kendini Devrimci Yetiştirmek*, s. 131-132.

tarik, ezilmiş, dövülmüş ve yolcuyla rahat, kolay, emin ve hızlı bir şekilde hedefe ulaştıran yol hakkında söylenir. Burada ibadetin varlıkla ilgili bir mesele olduğunu ve aslında kendini yetiştirme anlamına geldiğini görmekteyiz. Sapmış adet, eğilim ve amaçlarla uyumsuz, yoldan çıkmış ve bencilce tutkuları bize yükleyen insani varlık, bilgi ve bilinçle, güçlü ve sağlam bir sistemle tasfiye ve tezkiye edilmeli, yani arındırılmalı ve ihlâsa ermelidir. İhlâs ki, iman, yüce insani değerler ve kendini bütünüyle Allah’a teslim etme, kendini inkârdan kendini kabule erişme yolunda insani varlığın biricik ve eşsiz olmasıdır.²¹²

İslam’daki namaz, özellikle gece gündüz belli saatlerde yapılan hareketlerin başlangıcında, bireyi, bütünüyle bireysel ihtiyaçlarını temin için bir çaba olan ferdi ve ekonomik yaşamın bataklığından dışarı çıkarıyor ve Allah’ın karşısında tutuyor. Varlıksal cezbe ve duygu ile dolu bir halvet içerisinde yahut heyecan ve birlik dolu bir toplulukta, insanın genel gidişat içerisindeki varlıksal yönünü yeniliyor ve düzeltiyor.²¹³

Şeriatî’ye göre, oruçta öyle sistemdir ki insana, en temel içgüdüsel ve bireysel eğilimlerinden biri karşısında güçlülük bahşediyor, iman yolunda o eğilime kılıyor. İstediklerini, arzuladıklarını ve ihtiyaçlarını bir kenara bırakarak, imanı sayesinde doruk noktaya çıkıyor. Kendisini yüce insani ideallere adanmak isteyen kişi, bireysel tutku ve eğilimlerden kurtulmak zorundadır. Hac, genel bir bakışla insanın Allah’a doğru varlık seferidir; Âdemoğullarının yaratılış felsefesinin sembolik gösterisi; bu felsefede ortaya konan şeyin nesnel tecessümüdür. Tek kelimeyle Hac, “Yaratılış Tiyatrosu”dur. Aynı zamanda “tarih tiyatrosu”, aynı zamanda “Tevhid Tiyatrosu”dur. Yine Hac “mektepe tiyatrosu”, “ümme tiyatrosu”, İslam’ın insanlar arasında kurmak istediği örnek itikadî toplumun tiyatrosudur. Ve nihayet Hac, “insanın yaratılışı”nın ve “İslâm mektebi”nin sembolik bir gösterimidir. Bu gösterimin yönetmeni Allah, dili ise harekettir.²¹⁴

Şeriatî, Hac’cı Vahyin sahibinin buyruğuyla insanların üzerindeki elbiselerinden sıyrılıp ölümün beyaz elbisesine bürünmek olarak tanımlar. Üzerinde yaşadığı bencillik paçavrasından yola çıkarak, cihad edeceği bir misafir olarak Allah’ın halısına ayak basmaktır. Elini Allah’ın Sağ eline koyarak biatleşmektir. Aşk

²¹² Şeriatî, *Kendini Devrimci Yetiştirmek*, s. 127.

²¹³ Şeriatî, *Kendini Devrimci Yetiştirmek*, s. 128.

²¹⁴ Şeriatî, *Hacc*, Çev. Mustafa Çoban, Özgün yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 1999, s. 10-25.

girdabına dalmak, kendini tavaf eden halkta kaybetmektir. Hayatın tozlarından temizlenerek, kendindeki paslardan arınarak, kendine, özüne ulaşmaktır. Kısacası Hac ibadeti, yeniden dirilmek, düşmanlarla mücadele etmek, birlik ve beraberliği sağlamak, Hz. Muhammed'in ve Âli'nin yaşadığı heyecanı tekrar yaşamaktır.²¹⁵

Şeriatı, kişiyi bireysel tutkulardan ve eğilimlerden kurtaracak ilacında, ibadetler olduğuna vurgu yapmaktadır. İrfanı metinler, “İslami ibadet” adıyla elimizde bulunan şekillerle birlikte, toplu olarak bilinçli bir şekilde kişilere öyle bir egzersiz sağlıyor ki bu egzersiz, ruhumuzu her günkü yaşam bataklığına düşmekten, tüketim çılgınlığı, lüks düşkünlüğü ve düzeysiz rekabetler içerisinde hapis olmaktan kurtarıyor. Bu bataklığı, tüketim çılgınlığını, lüks düşkünlüğünü ve adi rekabet anlayışını, kişilere ticari tezgâh ve araçlar yüklemiştir. Bu yükleme neticesinde, her geçen gün daha ağırlaşan ağır tüketim yükünü temin etmek için, bütün insani değerler kurban ediliyor. Şeriatı burada görüşünü pekiştirmek amacıyla Victor Hugo'nun “Sonsuz küçük, sonsuz büyük karşısında yer alıyor.” Sözüünü hatırlatarak, nerede? Sorusunu sorarak, cevabında namaz olduğunu haber verir.²¹⁶

Şeriatı'ye göre, ibadetten maksat, insanla Allah arasında sürekli devam eden varlıksal birleşme ve bağlılıktır. Allah, anlam, güzellik, hedef, amaç, iman ve bütün insani değerlerimizin kaynağıdır. Onsuz her şey boş, anlamsız, saçma ve zelil bir bataklığa düşer. Bugün ibadetin rolünün dün ve evvelki günden daha önemli olduğunu açıklar. Bugün kapitalizm, ekonomi, kültür, siyasi, sosyoloji ve askeri güçlerle iç içe bir sistem olarak toplumun karşısında durmakta ve bir kanser ağı gibi yalnızca dünyayı değil, aynı zamanda insanları da içten ve dıştan çirkinleştirmektedir. Böyle korkunç bir sistem içerisinde insanı varlıksal çirkinleşmeden ve bütün değerlerini unutmakta kurtaracak, varlık merkeziyle ilişkimizi sağlayacak, kapitalizm ve politikanın ağır ve parçalayıcı saldırılarının sahası olan bu dünyada kişileri koruyacak ve kişilere sağlam bir dayanak bahşederek yegâne bağ sadece ibadettir.²¹⁷

Şeriatı içtihadı, “İçtihat, sürekli devrim demektir”²¹⁸ sözüyle özetler. İçtihat, tüm zaman kafilisinin içinden geçmek zorunda olduğu, dinin kültür ve ruh şehrinin

²¹⁵ Şeriatı, *Hacc*, s. 213-214.

²¹⁶ Şeriatı, *Kendini Devrimci Yetiştirmek*, s. 129.

²¹⁷ Şeriatı, *Kendini Devrimci Yetiştirmek*, s. 130.

²¹⁸ İhsan Eliacık, *İslam'ın Yenilikçileri*, s. III /209.

ana ve tek giriş kapısıdır. İctihat, içeriği sürekli taze havayla havalandıran İslam evinin kapısıdır. İctihat, ilerici, olgun ve gerçek İslam'ı tüm boyutlarıyla, tüm detaylarıyla tanımanın bilimsel ve bağımsız ortamıdır. İctihat, ilerici ve yüce görüşlerin, yenilikçi, uyanık, sorumlu ve çağını tanıyan müctehitlerle buluşmasıdır. İctihat, insan bilim ve düşüncesinin evrimine uygun, sürekli gerçekleri bulup çıkarma, değişen tavırlar, yaşam biçimleri, anlayış farklılıkları ve istekler doğrultusunda hukuki kıstaslardan sonuç çıkarmadır. İctihat aynı zamanda, zamanın akıp giden, değişken dönemleri arasında yol alan İslam'ı, hukuksal, bilimsel, politik, ekonomik, sosyal ve toplumsal açıdan yenileyen, diri tutan, hareketli kılan en büyük etkidir. Bu konuda çağdaş İslam düşüncesinin önünde duran tehlike şudur; devrimci bir hareketin zamanla donuklaşarak, toplumun gerisine düşüp gerici bir hareket haline gelmesidir. Yani bir hareketin sürekliliğini yitirmesi büyük bir tehliktir. Yenilikçi bir hareket bir zaman sonra durağan bir sisteme dönüşür.²¹⁹ İşte İctihat, böylesine hayati ve açık bir görev sorumluluğudur. İslam'ın sürekli devrim ekolüdür. Hz. Muhammed'in son peygamber oluşu, değişim ile çelişmediği gibi, İslam da içtihat ruhuyla, bir asrın kalıbında donamaz, toplumun belli bir tarihi aşamasında sabitleşemez. Toplumun ve tarihin değişmesi ve aşamalar kat etmesine karşı İslam ayak uyduramaz bir durumda kalmaz ve zaman akıp giderken İslam yerinde sayamaz. İslam da İctihat ruhu sürekli hareket halindedir. Çünkü İslam özellikleri itibarıyla dinamiktir, durağan hale gelemmez. İslam'ın İctihat ilkesi, tarih, toplum ve tabiatındaki evrim ve değişimle paralel yürür. Tabiatın sabit ve değişken yönü olduğu gibi, İslam'ın da sabit ve değişken yönü vardır. İslam da değişkenliği takip içtihat ruhuyla sağlanır. Bu sebeple içtihat kapısını kapatmak büyük bir felakettir. İctihat, değişim, bilim ve ilericiliğin adı, İslam'ı tanımanın güçlü etkeni, insanlık tarihi süresince meydana gelen değişikliklere uygun İslami hükümleri getirmenin yol ve metodu, hayat, hareket ve çağının adamı olmanın ifadesidir.²²⁰

Şeriatı, dua konusunda olduğu gibi içtihat meselesinde de, Ali Şia'sında içtihat ve Safevi Şia'sında içtihat ayrımına gitmektedir. "Ali Şia'sında içtihat, Şiiliğin önemli esaslarında biri olup âlimler bununla övünç duymaktadır. Şiiliğin övünç kaynağıdır içtihat. İslam'ın esasları ve fıkıh hükümleri ortaya konulduktan sonra, toplum sürekli değişecek, hayat düzeni farklılaşacak, dolayısıyla dini görüş ve

²¹⁹ Eliacık, *İslam'ın Yenilikçileri*, s. III/273.

²²⁰ Şeriatı, *Ne Yapmalı*, s. 95-105.

dini hükümler, ortaya çıkan değişikliklere cevap veremeyeceği için içtihat gündeme gelecektir. Müçtehit, dinin ruh ve çerçevesine, bilimsel mantık esasına ve İslam'ın dörtlü temeline (kitap, sünnet, icma, kıyas) dayanarak zamanın bu yeni gereksinimini, yeni hukuki, iktisadi ve toplumsal konuları inceleyip yeni bir hüküm ortaya koyacaktır. Dolayısıyla özgür içtihat, dinin kendine özgü hükümlerinde, özel bir toplumda, özel bir çağda donuklaşmamasına ve duraklamamasına neden olur. Böylece dini ruh, dini görüş, İslam kültürü ve fıkhi, sürekli olarak değişken bir görüşle, özgür bir bilimsel araştırmayla, açık düşünce, değişken ve gelişkin bir ruhla, dinin ileri düzeyde araştırılıp anlaşılması ve gelişme halindeki bir hukuk yapısıyla zihinde ve toplumda, tarihin birbirini izleyen dönemlerinde değişim ve gelişim gösterir. Dolayısıyla özgür içtihat, mezhebi, dört Ehli Sünnet mezhebi gibi donuk ve sabit kalıplarda kalmaktan kurtarır.”²²¹

Safevi Şia'sında içtihat ise, “büyük bir iddiadan, içeriksiz koca bir lakaptan ibaret resmi bir dini makamdır. Müçtehit, patrik, papaz benzeri bir konumdadır. Ali Şia'sındaki yenilikçi düşünen, değişim içinde bulunan, çağın yeni olay ve oluşumlarının, güçlülüklerinin, sorunlarının, hukuki, iktisadi, siyasal, toplumsal, bilimsel ve düşünsel değişimlerin bilincinde olan müçtehidin tersine, Safevi müçtehidi, ne kadar eski ve ne kadar geri kalmış ise müçtehittir. Ne kadar eski giyinir, ne kadar eski bir görünüm kazanır, ne kadar eski davranır, ne kadar eski yaşar, ne kadar eski düşünür ve tadı, huyu, konuşması, ahlakı, düşüncesi, itaati ve her şeyi ne kadar eski olursa o kadar kutsal, o kadar etkili, o kadar muteberdir. Özellikle yeni sorunlardan, yeni yaşayıştan, yeni olaylardan, yeni icatlardan ne kadar habersiz olursa, ne kadar gazete okumaz, radyo dinlemez, yabancı dil bilmez, haberlere kulak vermez ise o kadar iyidir. Safevi Şia'sında müçtehit kesinlikle konuşmaz, bir şey yazmaz, tefsir etmez, tarih bilmez tartışmaz. Safevi Şia'sı siyasete karışmaz. Siyasette neyin nesi, hükümette ne demek? Fıkhi iyi bilirlere. Hayız, nifas, helâ adabı, kölelik hükümleri ve efendinin kölesi üzerindeki hakları ile ilgili istediğini sor. Bunların hepsine en güzel şekilde ve detayına inerek cevabını verirler. Safevi Şia'sında müçtehidin görevleri bunlardır.”²²²

Şeriatî'nin içtihat felsefesi hukuk alanından siyasi ve sosyal alana kaydırılarak, devrimci, bir karaktere bürünmektedir. Muhammed İkbal'in *sürekli*

²²¹ Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 220-221.

²²² Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 221-223.

*ic̣tịhat*²²³ kavramıyla anlatmak istediği, İslam'ın yenilik arayışını Şeriati, “sürekli devrim” olarak tanımlamaktadır. Burada fıkıh veya hukukun, tarih felsefesi, sosyoloji ve siyaset bilimi ile iç içe geçirildiğini görmekteyiz. Şeriati'nin içtịhadı sürekli bir devrim olarak nitelendirmesi, İran'daki Şia'nın yeniliklere kapalı olması ve sadece imamların önderliğinde yapılması bir etkindir. Aslında İslam hiçbir zaman yeniliklere kapalı değildir. İslam'ı asra göre yorumlamak, yaşanır bir din haline getirmek dinin ana gayesidir. Bunu yaparken de insanların menfaatinde ziyade toplumun menfaati öne çıkarılmalıdır. Şeriati'nin, Peygamberden ve Ali'den sonra içtịhat yapılmamıştır²²⁴ anlayışına katılmak mümkün değildir. İc̣tịhat kapısı hiç kapanmamıştır ve devamlı açıktır, yeter ki dini zamana göre yorumlayan müçtehitler olsun.

Şeriati'nin içtịhat hakkındaki görüşlerini şöylece özetleyebiliriz: Şeriati, İslam vahyinin Hz. Muhammed'le son bulduğunu, bunun yanında mesajının devam ettiğini bildirir. Mesajının da doğru yaşanması için her dönemde İslam'ın yeniden yorumlanması gerektiğini savunur. Şeriati'ye göre bununda tek yolu içtịhattır. İc̣tịhat sayesinde insanlar İslam'ı tekrar yorumlamakta ve yaşanır hale getirmektedir. İc̣tịhadı Ali Şia'sı ve Safevi Şia'sı diye ikiye ayırmakta ve esas içtịhadın Ali Şia'sında yapıldığını belirtmektedir. Şeriati'ye göre her ne kadar İc̣tịhat kapısı açık olsa da, Hz. Ali döneminden sonra içtịhat yapılmamıştır. Ehl-i Sünnetin de içinde olduğu bütün mezhepler içtịhat yapmayıp taklit yolundan gitmişlerdir. Şeriati'nin Hz. Ali'den sonra, Ehl-i Sünnet ve diğer mezheplerin içtịhat yapmadığı görüşüne katılmak mümkün değildir.

Sonuç olarak Şeriati, ibadeti insani varlılığın sebebi saymaktadır. İbadet kişilerin hayatının her safhasında ona yön veren ve yol gösteren en önemli değerler arasındadır. Kişileri dış ve iç tehlikeye karşı koruyacak en önemli savunma mekanizması olarak görür. Makamı, mevkii, ırkı ve rengi ne olursa olsun, kişiyi Allah katında yücelten en önemli mertebenin ibadet olduğunu vurgular.

3. DİNLERLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Şeriati, dinlerle ilgili görüşlerini öncelikle 1971 yılında Tahran'da Hüseyiniye-i İrşad kurumunda verdiği *Dinler Tarihi ve Dinleri Tanımak* isimli derslerinde

²²³ Eliacık, *İslam'ın Yenilikçileri*, s. III/285.

²²⁴ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 220.

serdetmiş ve daha sonra söz konusu konuşmaları *Dinler Tarihi*²²⁵ adıyla yayınlanmıştır. Bunun yanında diğer bazı eserlerinde de yeri geldikçe din ve dinlerle ilgili görüşlerine yer vermiştir. Adı geçen eserinde Şeriati, İlkel Kabile dinlerinden başlayarak ağırlıklı olarak Çin, Hint ve İran dinleri üzerinde çeşitli değerlendirmelerde bulunmuş, tüm dinlerin ortak karakteristik özellikleri üzerinde durarak sistematik tahliller yapmıştır. Herhangi bir Dinler Tarihi kaynağındaki gibi dinler hakkında her zaman motomot bilgi verme yoluna gitmemiş, bunun yerine söz konusu dinler üzerinde ilginç yorumlar yapmış ve orijinal değerlendirmelerde bulunmuştur. Şeriati, bu noktada her dinin ortak özellikleriyle ilgili ayrıntılı bir liste sunmuştur.²²⁶ Bunlardan önemli görülenler şunlardır:

Din, varlık âleminin anlamlı olduğunu ortaya koyarak bunu ispat eder. İnsana ve tarihe nihaî bir son biçer ve insanı o son gayeye yönlendirir. Varlığın ve insanın ruh-madde şeklindeki ikiliğini gösterir. Bütün eşyayı, işleri ve gerçekleri hissedilenler ve hissedilmeyenler diye ikiye ayırır. Allah'ın yaratığı olarak kâinata belli ölçüde kutsallık atfeder. Tabiat ve insan birliğine vurgu yapar. İnsana sorumluluk vererek kendisini yetiştirmek ve daha iyi bir alın yazısı yapmak için gayret sarf etmeye yöneltir. Ruhun bekasını savunur. Eşyaya ve insana kulluktan kurtuluş yolunu göstererek bunların yerine Allah'a kulluğu savunur. İdeal insan yetiştirerek fazilet şehri oluşturmaya çalışır. İnsanı diyalektik anlamda çelişki ve zıtlıklarla mücadeleye sevk eder. Tesadüfî reddederek her şeyin tanrısal irade sonucu var olduğunu savunur.²²⁷

Şeriati'ye göre, dini tanımak için önce ilkel kabile dinlerini tanımak gerekir. Ona göre ilkel dinler, en eski ve en antik dinlerdir. Filoloji ve arkeoloji bir dinin geliştiği çevreyi gösterebilir ama bu tek araç değildir, diğer bir yol daha vardır ki o da dini, kendine özgü, medenî toplumlardan uzak kalmış, kendi ilkel bekâretini korumuş kabilelerde, gruplarda ve ırklarda aramaktır.²²⁸

Şeriati, dinleri incelemede çeşitli kaynaklardan yapılan alıntıları aktarma şeklinde alışılmış klâsik metodu takip etmediğini söylemektedir. Bunun yerine dinleri derin bir incelemeyle doğru, ilmî ve tarafsız olarak anlayıp günümüze

²²⁵ Ali Şeriati, *Dinler Tarihi*, Çev. Ejder Okumuş, 1. Baskı. Ankara. 2010.

²²⁶ Ali Şeriati, *Dinler Tarihi II*, Çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, 1. Bsk. Ankara 2010, s. 215.

²²⁷ Şeriati, *Dinleri Tanımak*, Çev., Aldulhamit Özer, Kahraman yayınları, İstanbul 1999. s. 39-40.

²²⁸ Şeriati, *Dinler tarihi I*, s. 100-150.

aktararak tahlil etme yolunu seçtiğini belirtmektedir. Onun metodu en temel meselelerin ortaya konulmasıdır. Böylelikle dinlerin değişmesini açıklayarak tarih boyunca dinî görüşün tekâmül etmesini ortaya koymaya çalışmaktadır.²²⁹

Şeriatî'ye göre, kişi diğer dinleri tanımadan İslam'ı tanıyamayacağı gibi, İslam'ı tanımadan da diğer dinleri tanıyamaz. Bu nedenle kendi dinini gerçek ve bilimsel olarak tanıdığından emin olması gerekir.²³⁰

Şeriatî, kendi toplumumuzu tanımak için öncelikle ilkel toplumu tanımak gerektiği gibi dini tanımak, din duygusunun nasıl oluştuğunu bilmek, dinî amellerin, ibadetlerin ve din ismiyle sahip olduğumuz inançların nasıl meydana geldiğini tanımak için de ilkel toplumu ve bu toplumların dinleri olarak ilkel dinler şeklinde tanımladığı ilkel kabile dinlerini tanımak gerektiğini söyler.²³¹ Ona göre ilkel kabile dinleri oldukça fazladır. Ancak onun buradaki hedefi tek tek ve özel biçimde bunların hepsinden bahsetmek değildir.²³²

Şeriatî'ye göre her şeyi tanımak için ilmî yöntem şu şekildedir: Eğer, dini tarif etmek istiyorsak, bütün ilkel dinleri ilk şekilleriyle çeşitli toplumlarda çeşitli dönemlerde etraflıca incelememiz gerekirse bütün dinlerdeki ortak yönü bulmamız gerekir. Bütün dinlerde, bütün dönemlerde olan bu ortak yön, dinin temel esasıdır, tarihteki, toplumdaki ve insandaki din duygusudur. Böylece, dinin bu tarifini, bütün dinlerin ortak yönü esasına göre çıkarılmış bir tarif olarak bilmek gerekir. O halde dinin tarifi, bu ortak zatî sığata ve karakterlere sahip olan, hakikat duygusundan ibarettir.²³³

Şeriatî'ye göre din, şeriat ve tarikatla aynı anlama gelen yol anlamındadır. Din bir amaç değil, bunun aksine araç ve yoldur. Araçla uğraşan kimse asla amaca ulaşamaz.²³⁴ Bundan dolayı dinin öteki dinlerde amaç kabul edilmesine karşılık İslam'da araç sayılması, kendi asrındayken onun ayırıcı yönlerinden biridir. Şeriatî, dinin araç olduğuna delil olarak şu ayeti kerimeyi delil alarak kullanır. "Namaz kıl. Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar."²³⁵

²²⁹ Şeriatî, *Dinler Tarihi* I, s. 114.

²³⁰ Bünyamin Doğruer, *Ali Şeriatî*, Denge Yayınları, İstanbul 1998, s. 64-66.

²³¹ Şeriatî, *Dinler Tarihi* I, s. 73-75.

²³² Şeriatî, *Dinler Tarihi* I, s. 79.

²³³ Şeriatî, *Dinler Tarihi* I, s. 94-106.

²³⁴ Ali Şeriatî, *İslam Nedir Muhammed Kimdir*, s. 72.

²³⁵ Ankebut 29/45.

İslam dinlerinin bir özelliği vardır oda Allah'a ibadettir. Hz. Âdem'den günümüze kadar insanlık tarihine, değerlerine ve hayatına yön veren ve insanı evrendeki ilahi kanuna teslim olmaya çağıran tek din ve tek inanç hareketleri, tağuta ibadet etmeye karşı çıkmışlardır. Bu din, insanlığı Allah'a teslim olmaya ve onun dışındaki her şeye isyan etmeye çağırırken, şirk dini, evrendeki ilahi kanuna ve her şeyin özü, başı ve sonu olan Allah'a çağırmak anlamda olan İslam'a isyan etmeye davet eder. Şirk, bir taraftan insanı Allah'a kulluk yapmaktan alıkoyarken, diğer taraftan da pek çok puta teslim olmaya, boyun eğmeye ve insanı köleliğe mecbur eder. Bunu yapan, kâinatta ki yüce kudrete karşı gelen ve insanların, kendi elleriyle yontup ürettikleri putlar olan tağuttur. Her şey put olabilir; lat, uzza, araba, üstünlük taslama, sermaye, kan, soy vb. Her dönemde farklı bir tağut Allah'a karşı isyan eder.²³⁶

Şeriatî, dinleri ilahi dinler ve şirk dinleri gibi bir ayırıma tabi tutarak, Allah tarafından gönderilen dinleri ilahi dinler, insan kaynaklı olan dinleri de şirk dini olarak nitelemektedir.²³⁷

3.1. İran Dinleri; Zerdüştlük

Şeriatî'ye göre Zerdüştlük, tüm gücüyle akıl ve mantığı kullanmaya ve sosyal hayata uyum sağlamaya çalışan bir dindir. Aşırı yüzeysel olmasına rağmen yapıcı, mutlu ve iyimserdir. Hayatı bir tek unsurdan yani ızdıraptan ibaret olarak gören, dünyaya, tabiata ve insana kötümser bir bakış açısıyla bakan Budizm'in aksine Zerdüşti dini iyimserlik ve gerçeklik dinidir. Maddi hayatı, üretimi ve ziraatı şiddetle teşvik etmiştir. Dış dünyayı reddederek, iç dünyaya yönelen Budizm'in tersine Zerdüşti dininin ruhuna şiddetli bir realizm hâkimdir. Bu yüzden tarihte kudretli, debdebeli, geniş ve büyük bir medeniyet sahibi olmasına rağmen zarafetten, incelikten ve derin insanî sanattan mahrum kalmıştır.²³⁸

Şeriatî, tıpkı Safeviler döneminde Şia'nın başına gelenler gibi Zerdüştlüğü devlet dini edinen Sasaniler devrinde de bu dinin içinin boş, çürümüş ve sapmış bir duruma geldiğini belirtmektedir. Oysa Zerdüşti dini karşısında yeni din olarak Manihaizm ve Mazdekizm halk kitlelerinin sıcak ilgisini çekmiş ve kabul görmüştür. Sonunda bu çürük ve içi boş yapı İslam'ın rüzgârı ile yıkılmıştır. Şeriatî'ye göre

²³⁶ Ali Şeriatî, *İslam Nedir Muhammed Kimdir*, s. 75-76.

²³⁷ Şeriatî, *Öze Dönüş*, Çev. Ejder Okumuş, 2. Baskı, Fez Yay. Ankara 2009. s. 171.

²³⁸ Şeriatî, *Dinler Tarihi II*, s. 193-194.

İslam da gelmeseydi İranlılar zorunlu olarak Mani ve Mazdek dinlerine sığınacaklardı. Mazdek ve Mâni dinleri de halk ve aydınlar arasında gelişmeseydi İran İslam'dan önce Hristiyanlığın kucağına düşecekti. Çünkü Zerdüşť dininin mevcut durumuyla iktidarda kalması artık mümkün değildi.²³⁹

Şeriati, *Dinler Tarihi* adlı eserinin birçok yerinde “Acaba Zerdüşť tek tanrı mıdır yoksa iki tanrı mı, düalist midir yoksa muvahhid mi?” sorusunu tekrar etmektedir. Çünkü Ona göre bir yerde tek tanrıdan bahsedilirken diğeri bir yerde çift kutuplu tanrı anlayışından söz edilmektedir. Bütün bunları da elde mevcut olan Pehlevice Zerdüşťi metinlerin esasına göre söylediğini belirtmektedir.¹³⁸

Şeriati, Şia nasıl Alevi Şia'sı ve Safevi Şia'sı diye iki çeşitse, Zerdüşťlüğün de Zerdüşť dini ve Zerdüşťlik dini olarak iki çeşit olduğunu söylemektedir. Bunlardan biri Zerdüşť'ün getirdiğı dindir, diğeri de Zerdüşť'ün yerine geçen idarecilerin ve mübedlerin oluşturdıkları dindir. Şeriati, “Zerdüşť'ten ve onun asıl simasından, söylediğimden başka bir şey bilmiyorum, bundan öte söylediğim ise Zerdüşťlik dini ile ilgilidir” demektedir.²⁴⁰

Şeriati, Zerdüşť dini'nin İbrahim'i dinlerin dışında kıyameti müşahhas olarak tasvir eden ilk din olduğu kanaatindedir. Zerdüşť inancında, bütün tarih üç döneme taksim edilmiştir. Her dönem dört bin yıldır, her dönemin sonunda tarih dönmekte ve bir “Saoşyant” zuhur etmektedir. En son “Saoşyant” bu dönemin sonunda gelecek ve ondan sonra da kıyamet kopacaktır. Dünyanın ve insanın ölümünden sonra herkes dirilerek hesaba çekilecektir. Ahuramazda teraziyi eline alacak ve günahları tartacaktır. Günahı fazla olan Cehennem'e, az olan veya hiç olmayan da Cennet'e gidecektir. Zerdüşťlükte, İslam inancındaki Sırat köprüsünün karşılığı olan Çinvat köprüsü mevcuttur.²⁴¹

Şeriati'ye göre, Şia nasıl iki çeşitse; Ali Şia'sı ve Safevi Şia'sı diye, Zerdüşť dini de, Zerdüşť dini ve Zerdüşťlik dini olarak iki çeşittir. Biri Zerdüşť'ün getirdiğı din, diğeri de Zerdüşť'ün yerine geçenlerin (idarecilerin) yaptığı dindir.²⁴² Bu Safevilerin zamanında Şia'nın başına gelen duruma çok benzemektedir. Sasaniler,

²³⁹ Şeriati, *Dinler Tarihi* I, s.184-195.

²⁴⁰ Şeriati, *Dinler Tarihi* II, s. 197-206.

²⁴¹ Şeriati, *Dinler Tarihi* II, s. 186-188.

²⁴² Şeriati, *Dinleri Tanımak*, Çev. Abdülhamit Özer, Kahraman yayınları, İst 1999. s. 289.

Zerdüşt dinini bu tertip ve tedbirle boş, çürümüş, taşlaşmış ve sapmış hale getirdiler. İdareciler kendi menfaatleri doğrultusunda dinlerli idare etmeye çalıştılar.²⁴³

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki; Zerdüşt, yaşadığı dönemin çoktanrıcılığına karşı tek tanrı inancına dayalı bir öğretiyi insanlara yaymakla görevli olan bir elçi olarak faaliyetlerine başlamış ama bunda fazla başarılı olamamıştır. Zerdüşt, başlangıçtan beri var olan bir tek üstün gücün, Ahura Mazda'nın üstünlüğünü savunmuştur. Ahura Mazda her şeyi bilen, mutlak iyi ve mükemmel olan tanrıdır. Zerdüşt bütün varlıkların Ahura Mazda'dan zuhur ettiğine inanmakla, İslamiyet'teki gibi bir tanrı anlayışı olmadığından, Şeriatî tarafından da kabul edilen ve yaşanan bir din haline gelmemiştir.

3.2. İslam

Şeriatî'nin, üzerinde durduğu temel meselelerden birisi, İslam'ın insan anlayışıdır. O, burada da diyalektik bir yaklaşım göstererek insanın iki zıddın toplamından ibaret olduğunu söyler. Çünkü insan bir taraftan çamurdan yaratılmışken diğer taraftan Allah'tan bir ruh taşımaktadır. Diyalektik felsefe iki zıttın bir arada toplanmasını mümkün görürken (çamur ve Allah'ın ruhu) Aristo mantığı iki zıddın toplamını kabul etmemektedir. “Hem gündüz hem gece olamaz, bir şey hem iyi hem kötü olamaz, iki zıt birbiriyle toplanamaz ve giderilemez” demektedir. Oysa Ona göre biz iki zıddın toplamının mümkün olduğunu görmekteyiz. Çoğu insanlar ne iyidir ne kötüdür, ne ölüdür ne diridir. Burada Şeriatî zıddiyetin iki şekilde olduğunu söylemektedir. Ama asıl zıtlık, bir şeyin olmamasıdır. Meselâ, bir şeyin olma ve olmamasının, bir yerde ve aynı anda olması gibi. Bu yüzden onların toplanması ve giderilmesi aklen muhaldir. Meselâ hem Zeyd olması, hem de olmaması mümkün değildir. Ama giderilmeleri mümkündür. Meselâ bir şey bir yerde ve bir durumda hem siyah hem de beyaz olmayabilir, ama ne siyah, ne de beyaz olmamasında bir problem yoktur, belki kırmızı veya mor olabilir. Şeriatî burada yine Aristo mantığının insanı konuşan hayvan olarak tanımladığını, oysa İslam'a göre insanın hem ilâhî hem şeytanî iki zıddın toplamı olduğunu söylemektedir. Allah'a sığınmak için de Şeytan'ın oyuncağı olmak için de bir imkân

²⁴³ Şeriatî, *Dinler Tarihi* II, s. 187-188.

vardır. Bu iki zıt imkân insanda bir araya toplanmıştır. Bu diyalektik bir işarettir ve tarih ve kültür de diyalektik esasa göre zuhur etmektedir.²⁴⁴

Şeriati, İslam dünyasının ve medeniyetinin batının saldırısı karşısında varlığını koruya bilmek için Safavi Şia'sı ve Emeviler deki gibi bir yaşamın aşılması gerektiğini ortaya koyarken Müslümanlar için İslam'ın vazgeçilmez bir dinamik olduğunu belirterek kendi modernleşmemiz için bir İslam yapılanması üzerinde durmaktadır. Şeriati, kendi kalkınmamızda güç kaynağının İslami kültür olduğunu, bunun için de bu kültürel öze dönüşün şiar olarak benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır: “ Çünkü bütün özlerden bize en yakın öz budur. Şuan da yaşayan, toplumun bünyesinde bir ruh, bir hayat ve iman olarak yaşayan medeniyet ve kültür, budur. Bu toplumda bir şeyler yapmak isteyen aydına hayat ve dinamizm verecek olanda bu özdür. Fakat İslami çöküşün etkeni olan, bilgisiz ve uyuşuk geleneklerin tekrarı biçiminden çıkarıp, bilgi veren ilerici, mücadeleci, uyandırıcı, ayıltıcı bir ideoloji şekline çevirmeliyiz.”²⁴⁵

Şeriati, işe mevcut hali ile İslam'ın ve Müslümanların içinde bulundukları hali tespitle başlar. Bu durum da Müslümanların İslam adına hiçbir hedefe sahip olmadığının, plansızlığın, sorunlar karşısında kaygısız olduklarının göstergesidir. Aksine belirli gün ve gecelerde ruhsal bir tatmin aracı olarak deşarj vasıtasıdır. Genç nesil kendi ailesi içinde dindar anne ve babanın Firavni ve Karuni bir hayat yaşamasına, kapitalistleşmesine dinin en ufak bir direniş göstermediğini, bu durum karşısında dinin dualar, şiarlar, semboller ve bir sürü ayinlerden başka hiçbir değer ve role sahip olmadığını görerek dinden nefret etmekte ve sonuçta yabancı bir ideolojinin veya akımın avı haline gelmektedirler. Dinden kaçan bu gençler ailelerinde gördükleri bu İslam'ın yerine halktan ve adaletten yana tavır alan Ali'nin, Ebu Zer'in, sermayedarlığı, zorbalık ve altın perestliğe karşı ihtirastan sakındırdığını görseler ve dinin onlar için insani bir sorumluluk yarattığını, tüketim düşkünlüğüne kurban olmaktan kurtardığını anlasalar, İslam'a olan bağımlılık ve yükümlülüklerini pek kolay terk etmeyeceklerdir. Bu nedenle yapılması gereken şey, İslam ideolojisinin itikadi ve fikri alanda en ince ayrıntılarına kadar çözümlenmesi ve sonra yeniden inşa edilmesi, mükemmel bir görünümünün ortaya çıkarılmasıdır.²⁴⁶

²⁴⁴ Şeriati, *Dinler Tarihi* II, s. 211.

²⁴⁵ Şeriati, *Öze Dönüş*, s. 38.

²⁴⁶ Şeriati, *Kuran'a Bakış*, s. 12.

Şeriatî'nin, İslâm'ın son din ve Hz. Peygamberin de son peygamber olmasıyla ilgili görüşlerini “Hatemiyyet/Son” kelimesiyle anlatır. O bu kavramla, insanın artık dine ihtiyacı yoktur, demek istememektedir. Ancak artık yeniden vahyin gelmesine ihtiyaç olmadığını belirtmektedir. Yani insanın dinin talimat ve mesajıyla tanışması için yeni bir peygamberin gelmesine gerek olmadığı gibi yeni problemleri ve daha önceki dinlerde bulunmayan meseleleri cevaplamak için de yeniden vahyin gelmesine gerek yoktur. İnsan son vahiyle geleni öğrenerek, onunla amel ederek, onda içtihat ederek mükemmellik yoluna gitmelidir. Bu yüzden insanın yeni bir vahyin gelmesine ihtiyacı yoktur. Nasıl ki üniversite tahsilini bitirmiş birisi şimdi artık bir sınıfa ve hocaya ihtiyacı olmaksızın öğrendiği esaslara göre araştırma yapabilir ve bunu devam ettirebilirse aynı şekilde de insanlık son vahyin gerekleri içinde hayatını sürdürüp bütün meselelerine çözüm bulabilir. Hatemiyyetin anlamı budur. Şeriatî buradan İslâm'a, Kur'ân'a ve Şia'ya ulaşılacağını söylemektedir.²⁴⁷

Şeriatî, İslâm'ın bir tevhit dini olduğunu ısrarla vurgulamaya çalışır. Tevhit dini, Ali Şeriatî'nin de belirttiği gibi bütün Allah elçilerinin tebliğ ettiği dindir ve bu dinin adı İslâm'dır.²⁴⁸ Kim bu gerçeği kavrayacak yetenekte olduğu halde inat veya çıkarı yüzünden reddeder, başka bir din veya din sentezi ortaya atmaya çalışırsa, bu dinin Allah katında bir değeri yoktur ve bu kişi de âhiret hayatında hüsrana uğrayanlardan, akıl almaz yanılığının bilincine varanlardan olur.²⁴⁹ Allah, Kur'an'ı Kerim vahyinin tamamlanması ile bu dini kemale erdirmiş, olgunlaştırmış, insanlığa nimetini tamamlamış, insanlık ümmeti için İslâm'ı din olarak belirlemiş ve seçmiştir.²⁵⁰

Sonuç olarak Şeriatî, Allah'ın insanlara gönderdiği son dinin, İslâm olduğunu kabul ederken, İslâm dininin insanlara yüklediği misyonunda, insanlar yaşadığı müddetçe devam edeceğine vurgu yapmaktadır.

3. SİYASET İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Şeriatî'nin, siyaset felsefesinin ana teması, Habil ve Kabil kıssasına dayanır. Habil ve Kabil kıssası, kökeni aynı anne ve baba olan insan birliğinin, ayrılığa ve sürekli didişmeye nasıl düştüğünü beyan eder. Kardeşçe sevgi düşmanlığa, birlik ve

²⁴⁷ Şeriatî, *Dinler Tarihi* I, s. 340-341.

²⁴⁸ Âl-i İmran, 3/19.

²⁴⁹ Âl-i İmran, 3/85.

²⁵⁰ Mâide, 5/3.

beraberlik ise bölünmeye yol açmıştır. Habil, insanların, hiçbir şeyi tekelleştirmediği, tabiatın nimetlerinden serbestçe yararlandığı çobanlık, avcılık ve balıkçılık döneminin sembolüdür. Kabil ise, tamah, tekelcilik, bencilik, tabiata sahiplenme, mülk hırsı, başkalarını sömürmenin başladığı tarım ve özel mülkiyet döneminin sembolüdür. Böylece Kabil'in, Habil'i öldürmesiyle birlikte efendi ile köle, yönetici ile yönetilen, sömürücü ile sömürülen, katil ile maktul çatışması başlamıştır. Kabil sınıfı, insanlık tarihi boyunca daima egemen olan sınıftır. Habil ise, mazlum ile yönetilen halkı temsil eder.²⁵¹ Âdem kıssası nasıl insan felsefesinin kaynağı ise, Habil ile Kabil kıssası da siyasi tarih felsefesinin kaynağıdır. Kabil'in silahı dindi, Habil'in silahı da dindi. Bir tarafta Kabil'in şirk dini, diğer tarafta Habil'in tevhid dini. Bu iki din, bu iki kutup arasındaki mücadele, Kabil ölüp Habil'in düzeni kurulana kadar devam edecektir. Adalet ve eşitlik temelleri üzerinde birlik ve kardeşlik sağlanacaktır.²⁵² Geleceğin bu kaçınılmaz devrimi, Habil ile Kabil'in mücadelesiyle başlayan, yöneten ile yönetilen arasındaki çatışmanın zirvesi olacaktır.²⁵³

Şeriatî'ye göre "Siyaset", toplumun imek (bûden) sorumluluğunu değil, olmak sorumluluğunu üstlenen devlet felsefedir. Siyaset, kelimenin tam anlamıyla ilerici ve dinamik bir felsefedir. 'Siyaset' felsefesinde devletin hedefi, kurumları, kuruluşları, toplumsal ilişkileri, hatta toplumun görüşlerini, inancını, kültürünü, ahlakını, yaklaşımını, geleneklerini, zevklerini, isteklerini, bütünüyle değerlerini 'devrimci bir öğretiyeye göre "ıslahçı bir ideolojiye" göre değiştirmektir. İdeallerin, isteklerin, değerlerin gerçekleştirilmesine yönelir. Mükemmelliğe, yönelir; saadete, iyiliğe, rahata değil, yüceliğe ve kemale yönelir. Hizmete değil, ıslaha; refaha değil, ileriliğe, güce değil, hayra, realiteye değil, hakikate "hoşça" kalmaya değil, "yük-seğe" gitmeye vs... kısaca halkı idare etmeye değil halkı inşa etmeye yönelir.²⁵⁴

Şeriatî'ye göre politika, "İnşa etme" esasına dayanmaz; "sahip olma" esasına dayanır. "Erdemin geliştirilmesi" için değil, "razılık kazanarak" halkın hoş yaşamasını sağlamak için halka hizmet etmektir. Halkın iyi yaşamasını sağlamak için

²⁵¹ Şeriatî, *İslam sosyolojisi*, Çev., Kenan Sökmen, Birleşik Yay. İst. 1998, s. 97-112.

²⁵² Şeriatî, *Yarının Tarihine Bakış*, Çev., Orhan Pekin, Ejder ve Said Okumuş, Birleşik yay, İstanbul 1998, s. 29-34.

²⁵³ Şeriatî, *Dinler Tarihi*, Çev., Erdoğan Vatansever, Kırkanbar yay, İstanbul 2001, s. 310-313.

²⁵⁴ Şeriatî, *Yarının Tarihine Bakış*, s. 30-31.

ıslah etmek değildir.²⁵⁵ Şeriatî'ye göre siyaset, politikaya oranla diktatör tarafından daha kolay ve daha çabuk bir şekilde, istibdatçı rejimin izahı yönünde bir felsefeye dönüştürülebilir.²⁵⁶

Bu iki siyaset yaklaşımı, doğu'da siyaset, batı'da politika şeklinde kendini göstermektedir. Batı'da siyasî özgürlükler gelişmekte, bireysencilik için zemin oluşmakta, düşünce özgürlüğü ve halk yönetimi gelişmektedir.²⁵⁷ Politik'te yönetici halk içindir. Siyaset'te halk, yöneten içindir (binmek, yük taşımak, sütünü, etini yemek, derisini yüzmek için). Politik, bir şehir (toplum) 'idare' etmek, siyaset ise onu 'hazırlamaktır'.²⁵⁸

Batıda gücün kaynağı daha ziyade yeryüzü hükümetidir, halkın iradesine dayanır. Doğuda ise daha çok semavîdir, ilahî iradeye dayalıdır. Doğunun tarihinde hem "nübüvvet" hem de "saltanat" bulunmaktadır. Bu yüzden istibdatçı güçler ya Allah'ın temsilcisi olarak sultandılar ya peygamber'in vekili olarak halifeydiler ya da her ikisinin de varisi olarak din adamıydılar.²⁵⁹

Şeriatî, siyasi anlayışına ünlü filozof Platon'u da dâhil eder ve şöyle der: "Toplum koyunlardan oluşmuştur. Bu koyunlar için de, çobanlar gereklidir." Yani: Çoban başka bir cinstendir. Sürü de ayrı bir cinstendir. Çoban, sürünün isteği üzerine seçilmez, onu bu göreve Malik seçer. O Malik de Tanrı'dır. Sürünün çobanı işten el çektirme, değiştirme, ona karşı devrim, isyan, itiraz ve eleştiri hakları yoktur. Çoban, koyunlara karşı değil, Malik'e (burada Tanrı'ya) karşı sorumludur. Ve yapılacak her işi sadece Malik ile çoban daha iyi bilir. Çobanın cins, ırk, tür üstünlüğü ve fazileti, sürü tarafından bilinmekte ve hiçbir kuşku içinde bulunmamaktadır. Sürünün çobana körü körüne itaati mantıklı ve makuldür. Çünkü bu, ilahî namuslar (kanunlar) ve doğa kurallarına uygundur. Çoban, sürüyü yöneltme ve idare etmede koyunların rıza ve seçimine göre hareket etmemelidir. Çünkü bu ne makul, ne mümkün ve ne de yararlıdır.²⁶⁰ Burada Siyaset kelimesi, "çobanlık" için

²⁵⁵ Şeriatî, *Yarının Tarihine Bakış*, s. 33.

²⁵⁶ Şeriatî, *İslam Nedir Muhammed Kimdir*, Çev. Murat Demirkol, Fecr Yay., 1. Baskı, Ankara 2009. s.133.

²⁵⁷ Şeriatî, *Ali Şiasî Safevî Şiasî*, s. 215.

²⁵⁸ Şeriatî, *İslam Nedir Muhammed Kimdir*, s.131.

²⁵⁹ Ertuğrul Cesur, *Ali Şeriatî ve Bir İdeoloji Olarak İslamcılık*, s.140-143.

²⁶⁰ Şeriatî, *İslam Nedir Muhammed Kimdir*, Çev. Murat Demirkol, Fecr Yay., 1. Baskı, Ankara 2009. s.129-130.

öngörülen bütün özellikleri kapsadığı gibi, siyasetin “hedefi” de çobanlık gibi olup, hükümetin “yöntemini” de ortaya koyuyor.

Şeriatî'nin siyasi düşüncesine baktığımızda, bir devleti kurtarmaktan ziyade, yeni bir devlet kurmak amaca daha uygundur. Çünkü Şeriatî'ye göre, ortada kurtarılacak devlet kalmamış, İslam dünyası tam bir çöküş yaşamaktadır. Var olan devletler de, ya İslamiyet'le yönetilmemekte, ya da İslam'la yönetilir gözükmekte ama batıyı taklit etmektedir.²⁶¹ Burada Şeriatî'nin düşüncesine baktığımızda devrimci siyasi vurgu ağırlık kazanmıştır. Zira asırlardır dünyaya hükmeden Müslümanlar başsız kalmışlar, hiç de alışık olmadıkları bir yenilgiyle dünyadan adeta silinmişlerdir. Bir yandan yenilgiye tahammül edemeyen medeniyet gururu, diğer yandan tekrar eski hale gelmek için “acil devrim” arzusu Şeriatî'yi iyice siyasileştirmiş ve radikalizme yöneltmiştir. Sadece Peygamber ve Ali, kimsenin sorumluluğunu taşımadıkları anda da, iktidara ve yönetime yükselince de hep devrimci kaldılar.²⁶²

Şeriatî'nin düşüncesinde, İslam'ın siyasi alan dışındaki ilgisi ikincil derecede önem kazanmıştır. Daha çok faaliyetçi, pratikçi, acilen devlet isteyen siyasi bir tarz gelişmiştir.²⁶³ Şu halde Şeriatî'nin zihni muhayyilesinin “Bütün her şeye sıfırdan başlama” olduğunu söyleyebiliriz. Siyasi vurgu devleti kurtarma değil acilen devlet kurmaya dönüşmüştür. Bu da haliyle cemaat, parti, teşkilat, devrim, kıyam, ayaklanma gibi kavramların öne çıkmasına neden olmuştur.

Şeriatî, Sakif de yapılan seçimin, İslam'ın kaderini ve İslam tarihini saptırdığını ve hakkın ayaklar altına alındığını vurgular.²⁶⁴ Ona göre, Sakife, hicretin 11. Yılında değil de, hicretin 250. Yılında gerçekleşseydi, tarihin akışı daha farklı olacaktı. Zaman demokrasi ve şura zamanı değil, vesayet zamanıydı. Bu yüzden demokrasi de, şura da ortadan kaktı. Eğer peygamberden sonra vesayete göre hareket edilseydi, İmamet döneminden sonrada demokraside, şurada devam edecekti. Bu yüzden halk, peygamberden sonra hem devrimci önderlikten, hem vesayetten ve imametten, hem de demokratik liderlikten, şuradan mahrum kaldı. Sonuçta tarih, İslam'ın planladığı rotanın aksi yönünde devam etti.²⁶⁵ Şeriatî, Sakifteki kullanılan

²⁶¹ Eliacık, *İslamın Yenilikçileri*, Med Cezir Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. III/256-257.

²⁶² Şeriatî, *Ne Yapmalı*, Çev. Muhammed Hizbullah, Birleşik Yayınları, İstanbul, 1995, s. 90-95.

²⁶³ Şeriatî, *Dinler Tarihi*, s. 325.

²⁶⁴ Şeriatî, *Ali*, s. 565.

²⁶⁵ Şeriatî, *Ali*, s. 566.

oy sayısını beş tane oy olarak kabul eder. Buna göre iki kabile olan Evs ve Hazrec, Medineli Müslümanları temsil ediyor ve bu iki oy ise reislerinin oyunu oluşturmaktaydı. Diğer üç oy ise Ebu Bekir, Ömer, Ebu Ubeyd'e b. Cerrah'tan oluşmaktaydı. Ona göre, bir kabile bir şahıstır ve bir oydur, diğerleri ise birer baş olmaktan ibarettir. Demokrasi ise oy ile baş arasında fark gözetmemektedir. Şeriatı burada demokrasiyi de eleştirmekte ve demokrasiye itina gösterilmemeli, çünkü halkoyları henüz en liyakatliyi seçebilecek durumda değildir. Çöküntü halinde olan kitleler liyakatli birini belirleyecek durumda olamazlar.²⁶⁶ Şeriatı günümüzdeki oy kullanma şekline de karşı çıkmaktadır. Ona göre seçimden önce propagandalar yapılmakta halkın dikkati bir yöne yönlendirilmekte, sandık başında da kişiler özgür bırakılmakta. Dolayısıyla seçimden önce halkın, kimi seçeceği belirlenmektedir.²⁶⁷

Şeriatı İmamın, insanüstü bir kişi olmadığını, var olan bir üstün insan olduğuna vurgu yapar. Ona göre İmam, sultan, halife, hâkim, cumhurbaşkanı, başbakan vs. gibi unvanlardan çok farklıdır.²⁶⁸ Dolayısıyla, İmamet zati bir haktır. Menşei imamın bizzat kendisi olan şahsi niteliğinden kaynaklanmaktadır. Seçim ve atama gibi dış etkenler söz konusu değildir. Atanmış olsa da olmasa da, halk tarafından seçilse de, seçilmesse de yine imamdır. Çünkü bu fazilete sahiptir. İster zindanda olsun, ister peygamberin minberin de olsun, ister tüm ümmeti elinin altında toplansın, ister toplamasın, isterse birkaç kişiden başka değerini bilen kimse olmasın fark etmez yine imamdır.²⁶⁹ Bundan dolayı burada veraset, atama, seçim, adaylık hiçbir anlam taşımamaktadır. İmamın oluşu imamettir. Tıpkı peygamberliğin peygambere, dâhiliğin dehaya özgü olması gibi, imamlıkta on iki imamın hakkıdır.²⁷⁰ Şeriatı, imamet ve hilafet meselesini de gündeme getirerek, bunları tamamen birbirinden ayrı düşünenlere karşı çıkmaktadır. Ona göre imamet ve hilafet, birbirinden ayrı olmamasına rağmen, sadece şu noktada birbirinden ayrılmaktadır. İmamet, manevi yöndür ve peygamber risaletinin ilahi verasetidir. Hilafet, siyasi ve toplumsal haleflik yönüdür ve peygamber hükümetinin bu dünyadaki verasetidir. Yani peygamber, nübüvvet ve hükümet diye iki makama sahip olduğu için, risaletin devamı, birbirinden ayrı iki koldan cereyan etmiştir. Bunlardan biri hilafet, diğeri de

²⁶⁶ Şeriatı, *Ali*, s. 563.

²⁶⁷ Şeriatı, *Ali*, s. 547.

²⁶⁸ Şeriatı, *Ali*, s. 502.

²⁶⁹ Şeriatı, *Ali*, s. 514.

²⁷⁰ Şeriatı, *Ali*, s. 516.

imamettir.²⁷¹ Yine Şeriatı, her şeyden önce imametin, nübüvvet gibi belli kişilerle sınırlı olduğunu, hilafetin ise, belli bir zamanla, sistemle ve kişiyle sınırlı olmadığını dile getirir.²⁷² İmamet, imamın şahsıyla sınırlıdır. İmamlar belirli ve istisnai örneklerdir. Oysa hilafet (hükümet) daimi ve toplumun her yerine yayılmış bir kurumdur. Netice itibarıyla bu sınırlılık nedeniyle, halife ile imam, her zaman aynı olmamaktadır.²⁷³

Şeriatı'ya göre İmam, tıpkı peygambere benzer bir şahıs olmalıdır. Ali, Hasan ve Hüseyin, giyim, ata binme, kılıç kuşanma, yönetim, siyasi rapor verme konularındaki sadelik, yalınlık, dini eğitimde, ahlakta ve ibadette peygamberler gibi hareket ediyorlardı.²⁷⁴ Bundan dolayı, imamın şahsının imametle olan ilişkisinde, tayin, atama, seçim gibi hususlar söz konusu değildir. İmamın halkla ilişkisinde, imamın konumunun anlamını ve değerini tanımak, imamı imam yapan özellikleri teşhis etmek, imamı şahıs olarak bulmak ve toplumun yönetimini, ümmetin toplumsal sorumluluğunu imama bırakmak bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, ona tabi olmak, onun yolunu izlemek, onun bilincinin ışığını görmek, onun örnekliğini tanımak yani velayettir.²⁷⁵ Bunun için Şeriatı Sakifte Ali seçilmediğinde, Ali'nin hakkını kimse gasp etmediğini, ancak halkın hakkını gasp ettiklerini düşünür. Nasıl ki Hz. Muhammed, Safa tepesinde yalnız kaldığında peygamber idi, On bin kişilik orduyla Mekke'yi fethettiğinde de yine peygamberdi. Bunun gibi Ali de imam seçilmeyip, evinde otursa da yine imamdır.²⁷⁶

Şeriatı yine İmamın, ister hayatta olsun, ister ölmüş olsun, ister zafer kazansın, ister mağlup olsun, her zaman canlıdır ve her zaman imamdır. Bu anlamıyla imamın imam olmaya tayini anlamsızdır, ne atamaylıdır ne de seçim ve verasetlidir. Şeriatı imametin nübüvvetten üstün olduğunu düşünür. Çünkü Nübüvvet mesaj getirmekte, imamet ise mesajı uygulamaktan sorumludur. Nebi sadece öğretiyi iletmekte, imam toplumu inşa etmektedir. Topluma rehberlik eder, toplumsal yöneticiliği elde eder, siyaseti de nübüvvetle birlikte üstüne alır.²⁷⁷

²⁷¹ Şeriatı, *Ali*, s. 519.

²⁷² Şeriatı, *Ali*, s. 525.

²⁷³ Şeriatı, *Ali*, s. 527.

²⁷⁴ Şeriatı, *Ali*, s. 522.

²⁷⁵ Şeriatı, *Ali*, s. 533.

²⁷⁶ Şeriatı, *Ali*, s. 532.

²⁷⁷ Şeriatı, *Ali*, s. 562.

Hatemiyyet, onun imametiyile değil, nübüvvetiyle ilgilidir. İmametin onu takip eden birkaç nesil boyunca devam etmesi gerekmektedir.²⁷⁸

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz; Şeriatî, Sakîf'teki seçimi kabul etmemekte, burada Ali seçilmemekle Ali'nin hakkının gasp olmadığını, halkın hakkının gasp olduğunu vurguladıktan sonra, imamın secimle olmayacağını, imamın her zaman imam olduğunu, sadece vesayetle olacağını, bunun içinde imamlığın Ali'nin ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu dile getirir.

3.1. Radikalizm ve Hümanizm

Radikalizm, insan ahlâkını, insan yaşantısını dine ait görevlere dayandırmak yerine, insanın tabii yaratılışında ve vicdanında bulunan kanaat ve özelliklere dayandıran akımdır. Yani Allah'ın buyruğunu takip etme yerine cennet ümidi, cehennem korkusu, ahlâk ve dinin gerektirdiklerinin yerine, insan fitratının ilkeleri doğrultusunda yürümektir. Yaratılıştan gelen bazı değerlere sahip olan insanın bu tabii yetenek ve ön kabullerine göre hareket edip, bunları, radikal olarak isimlendirmesidir. İnsanların yaşantısını, bunlara göre ayarlamasıdır.²⁷⁹

Şeriatî'ye göre, radikallerin bildirisi 1800 yılında yayınlandı. Bu, Avrupa'da büyük ve güçlü bir akımın başlangıcıydı. Bütün Avrupa ülkelerinin, eğitim ve öğretimini etkiledi. Öyle ki resmî genelgelerle okullar da artık çocuklara Allah'tan ve ahlâktan bahsedilmemesini istediler. Sadece iyilik ve kötülükten; o da yalnızca iyilik ve kötülük olarak bahsetmelerini istediler. Çünkü eğer kendisine özgü bir ahlâk ihtiva eden insan fitratı uyanır ve eğitilirse bu, sıhhatli bir toplum için yeterli olacaktı.²⁸⁰

Ama radikalizmin üzerinden henüz otuz sene geçmişti ki, Fransa eğitim ve öğretiminde öyle korkunç, sarsıcı bir bozukluk ve tahribat meydana getirdi ki, maarif dairesinin daha önce bu bildiriye imzalamış olan bazı mensupları ahlâkın yararı adına geri dönüp düşüncelerinden vazgeçtiler: “Şimdi vakit erken, zamanı gelince tekrar başlatırız!” dediler. Radikalizm, insanın yapısında bulunan ayırt edici melekeler dayanan fikrî ve ahlâkî esaslar doğrultusundaki yaşam tarzıdır. Bunun içinde radikalizm, bir tür hümanizmdir.²⁸¹

²⁷⁸ Şeriatî, *Ali*, s. 562-563.

²⁷⁹ Şeriatî, *Dinler Tarihi* II, s. 173.

²⁸⁰ Şeriatî, *Dinler Tarihi* II, s. 174.

²⁸¹ Şeriatî, *Dinler Tarihi* II, s. 174-175.

Hümanizm, dış değerleri bir tarafa atmamız gerektiğini kabul eden bir akımdır. (din, Allah, tabiat, ilmî hakikat, aklî yararlar olarak söylenegelen tüm değerler). Buna göre önemli olan insanın kendisi ve onun yapı tarzıdır. İnsan'ın sadece var olan tek dünyadaki yani bu dünyadaki refahı ile ilgilenmesi gerektiğinde ısrar eden bir felsefi görüştür.²⁸² İnsan dünyanın en güzel ve en ölçülü organik yapısıdır. Allah, en yüce ruhsal yapıyı da onun vücudunda meydana getirmiştir. Hak ve batılın, iyi ve kötünün, hayır ve şerrin ihtiyaç ve gerekliliklerin, insan bedeninin ve ruhunun en büyük delili ve aslı insandır. Ahlâkî ve terbiyevî metotları, dışarıdan bu bedene ve ruha yüklenmemelidir. Olması gereken şekilde yeşermelidir. Gerek fizyolojik/bedenî yapısında ve gerekse psikolojik/ruhî yapısında var olan alışkanlık ve isteklerle veya ahlâkla bir işimiz yoktur; temel eksen bizzat insandır ve ondan başka her şey ikinci derecedeki ayrıntılardır.²⁸³

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, Şeriatî Radikalizmin ve Hümanizmin getirmiş olduğu ahlaki metotları kabul etmez. İnsan ahlaki erdemleri, dinden almalıdır. Din insanlara ahlaklı bir hayat yaşamayı öngörür. Allah Peygamberi överken ahlakını ön plana çıkarmıştır. İnsanları Allah inancından mahrum ettiğimiz zaman, insanlar ahlaktan yoksun, sadece dünyanın lezzetini düşünen birer varlık haline getirmiş oluruz.

3.2. Marksizm

Şeriatî, Marksizm'e son derece vakıf bir kişi olarak görülmektedir. Marksizm'in kavramlarını çözümlemeci bir yaklaşımla dile getirmekten çekinmemektedir. Bu durum, kimilerinin onu politik açıdan anti sosyalist saymalarına neden olurken, kimileri de, gerçek inançlarını İslam örtüşü altında saklayan bir Marksist olarak görmüşlerdir.²⁸⁴

Şeriatî'ye göre, Marksizm ne idealist bir felsefedir, ne de materyalist bir felsefedir; çünkü felsefe değildir. Marksizm, tarihseldir; felsefe, 'dünyayı düşünür, ama değiştirmez.'²⁸⁵ Materyalizm sadece maddede bulunan gerçekliklere dayanan bir felsefedir; dolayısıyla, değişim yaratmaz. Oysa tarih, esas olarak değişim eylemi

²⁸² Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. 2. Baskı, Ankara 2006, s. 449.

²⁸³ Şeriatî, *Dinler Tarihi* II, s. 174.

²⁸⁴ Şeriatî, *Öze Dönüş*, Çev. Kerim Güney, Şafak yayınları, İstanbul 1985, s. 192.

²⁸⁵ Şeriatî, *Marksizm*, s. 94.

temeline dayanır. İnsanın özdeş gerçeği anlayıp anlayamayacağı konusu teorik değil, pratik bir konudur.²⁸⁶

Şeriati de, kimi Marksologlar gibi, Marx'ın, eserlerindeki düşünsel evrimine göre üç ayrı Marx ve üç ayrı Marksizm tanımlaması yapar; Genç Marx, olgun Marx ve yaşlı Marx. Genç Marx, Hegel'in çömezi materyalist bir filozoftur. Şeriati'ye göre, Avrupalı Marksistler tarafından Marx'ın (1818-1883) bu boyutu gereğinden fazla vurgulanarak büyütülmüştür. Kilisenin gericiliğine karşı aşırı tepkisel davranan bu kimseler, tüm din biçimlerini inkâr etmeye ve aşağılamaya gitmişlerdir. İkinci Marx, bir toplumbilimci olarak, sınıfsal çelişkileri, yönetici sermaye sınıfı ile sömürülen işçi sınıfı arasındaki çelişkiyi teşhir eden olgun Marx'tır. Tarihsel determinizmin, kanunlarına nasıl işlediğini ve her ülkenin ekonomik alt yapısı ile bunun üstünde yer alan, özelde ideoloji ile politik kurumlar gibi, üst yapılar arasındaki etkileşimi çözümleyen Marx. Üçüncü Marx ise, devrimci bir parti kurarak, politik zorunluluklar nedeniyle kendi sosyal metodolojisiyle örtüşmeyen öngörülerde bulunan, pragmatizme kayan yaşlı bir politikacıdır. Şeriati'ye göre, üçüncü Marksizm, bilimsel Marksizm'in değerini de düşürerek adını kötüye çıkarmıştır. Ona göre, Engels (1820-1895) temel konularda tahrifatlar yapmış; işçi sınıfı, gelişime bağlı olarak kurumsallaşarak bürokratikleşmiştir. Stalin (1879-1953) tarafından şekillendirilen devlet Marksizmi de, bilimsel Marksizm'i feda etmek pahasına genç ve yaşlı Marx'ın bazı özelliklerini benimseyerek Marksizmi salt ekonomizme indirgemiş, materyalizm dışında hiçbir şeyi kabul etmeyen, durağan, yüzeysel bir inanca dönüştürmüştür. Şeriati'nin tespitine göre, devlet Marksizmi veya resmî Marksizm ile bilimsel Marksizm arasında temel anlaşmazlıklardan biri; ilki 'tarihsel materyalizm'e dayanırken ikincisi 'tarihsel determinizm'e dayanmaktadır. Bu nedenle, Stalin'in kitaplarından birinin adının '*Tarihsel Materyalizm*' olması tesadüfî değildir. Oysa Marx, daha çok, 'tarihsel determinizmi' tercih etmektedir.²⁸⁷

Şeriati, İslam'la Marksizm arasındaki farkı şöyle ortaya koymaktadır: “Gerek dinsel gerekse din dışı olsun, her ideoloji ister istemez insanı kendisine mihver olarak seçiyor. İşte İslam ile Marksizmin arası en fazla bu noktada açılıyor ve açılmaya devam ediyor. Buna göre, her iki ideolojinin beslendikleri kaynakların farklı olması ve bu esasa göre yorumlar yapması doğaldır. İslam ile Marksizm arasındaki politik,

²⁸⁶ Şeriati, *İslam Bilim II*, s. 238-239.

²⁸⁷ Şeriati, *Marksizm*, s. 66.

toplumsal, ekonomik ve ahlaki çatışma bu noktada başlamaktadır. İslam, insanı tevhid esasına göre açıklamaya çalışırken, Marksizm tevlid (üretim) esasına göre açıklamaktadır.²⁸⁸

Şeriatî'ye göre, Marksizm, insana biçtiği soyluluğu ekonomik araçların soyluluğuna dönüştürmektedir.²⁸⁹ Bu, materyalizmin kaçınılmaz bir sonucudur. Materyalizmin dar ve yetersiz düşünce sınırları içerisinde, ekonomik üretime katkıda bulunan şeylerden daha şerefli bir şeye rastlamak mümkün değildir. Böylece, Tanrı'nın mahlûku insan, üretim araçlarının mahlûku oluverir. Sosyolog Marx'ın gözünde kapitalizm, aslında 'insanlık dışı nitelemesine değil, bugün 'uygulanması mümkün olmayan' bir sistem nitelemesine layıktır.²⁹⁰

"Marx, insandan söz ederken ve özellikle kapitalizmin, burjuva kültürünün ve sosyal örgütlenişin, batı endüstrisi ve bu sistemde insan gücünün harcanışının alçaklığını, bayağılığını, bas bas bağırırken öylesine mistik bir tavır takınır ki, gören de onu, bir hayalci, Eflatuncu bir filozof, bir ahlakçı, hatta öyle ki, bir rahip zanneder. Özel mülkiyete, işçi ücretlerine, para değerine, rekabet ilkesi vs.ye dayanan kapitalist sistemi yerden yere vururken, Marx, en çok, yüce bir öz olarak insan gerçeğinin kirletilip, bu sistem tarafından ezilip büzüldüğünden ve bu önemsiz değerlerin insani değerler yerine geçtiğinden dem vurur."²⁹¹

3.3. Çağdaşlık

Şeriatî, çağının insanı olmanın önemini vurgulayarak, aydınlar olsun, halk olsun içinde bulunduğumuz zamanın düşünsel özellikleri, kültürel ve ahlaki değerleri, zorlukları, çıkmazları, yenilikleri, başarıları, çirkinlikleri veya güzellikleriyle karşı karşıya olduğumuzu, bunu bilincinde olmamız gerektiğini belirtir. Bu bilince ulaşabilmek için bugün insanlığa önderlik eden batıyı bugüne getiren tarihsel aşamaları bilmek gerekmektedir. Kilisenin yenilgiye uğramasıyla dinin kabuğuna çekilmesi, burjuvazinin gelişmesi, orta sınıfın güç kazanmasıyla soylular sınıfının ve bu sınıfa ait değerlerin egemenliğinin zayıflaması ve halkın güçlenmeye başlaması, Fransız Devrimi, İngilterede sanayi devrimi, gelişen özgürlükçü düşüncelere paralel olarak hakçı yönetim özentileri, diktatörlerin,

²⁸⁸ Şeriatî, *İnsan*, Çev., Şamil Öcal, Fecr Yayınevi, Ankara 1996, s. 128.

²⁸⁹ Şeriatî, *İnsan*, s. 148.

²⁹⁰ Şeriatî, *İnsan*, s. 139.

²⁹¹ Şeriatî, *Marksizm ve Diğer Batı düşünceleri*, s. 82.

sultanların ve feodallerin yavaş yavaş ortadan kalkması, sanayi ve teknolojinin gelişmesi sonucun da tüm insanlığa sunulan dertler ve facialar, emperyalizmim ve yarattığı sonuçlar ortaya çıkmıştır.²⁹²

Müslümanların geleceklerini belirlemeleri, sorunlarını çözmeleri için birbirini etkileyen tüm ulusal ve uluslar arası gelişmelerin bilincinde olmaları hayatidir. Bu bilincin kazanılması için de değer kazanmanın ve toplumsal düzenin mantığının anlaşılması, en önemlisi tarih şuuruna sahip olunması gerekmektedir. Zira zamanı bir toplumdan alırsanız, o topluma sahip olabilirsiniz. Zaman devingendir. Buna karşı kalıtsal, olduğu yerde sayan, tek tek düzlüleşen ve toplumsal gelenek haline gelen, mutaassıp ve durağan şekilleriyle donuklaşmış durumda kalan bir aklın zorunlu olarak zamanla açılacaktır. “Çünkü zaman, sürekli değişimdir, oysa gelenek, değişmez ve tek düze donuk bir şekildir. Bu yüzden, bölgesel ve kalıtsal gelenekler şekline gelmiş şeyin maskesini kendimiz kırmazsak, zaman kalıp, içerik, hak, batıl tanımaz, kükreyen bir sel gibi dur durak bilmeden, duran, donmuş, yere yapışmış ne varsa kırıp yok edip geçer. Bizse bu donuk kalıpların içinde, insanı şekillendiren en değerli öğeleri, gelişimimizi, iman sermayelerimizi yok ederek geçmişe yollamak durumunda kalırız, zaman da bunların üzerinden geçip gidecektir... Zorla, ama kararlılıkla! Çünkü kervandan geriye kalan bir ateş gibi bıraktık İslami... Zamandan ayrılış ve zamanın hareketi zorunluluğu, bütün dinlerin, uygarlıkların, öğretilerin, devrimlerin ve hareketlerin hastalığıdır. Toplumdaki her öğreti, her hareket, her devrim ve her devrim işte böyle ölmektedir, zamandan ayrılmakla, zamanla birlikte gelmemekle!”²⁹³

3.4. Sosyalizm

Şeriatı, toplum dışı insanın muhal ve muhayyel bir insan olduğunu vurgular. Toplum dışı insan sadece filozofun zihninde var olabilir. Denebilir ki, biz insanı toplumdan çıkarıp ıssız bir çölde yetiştirebiliriz. Bu durumda o, insan değil midir? O, doğadaki insandır, biz onu tanımıyoruz, o da bizi tanımıyor. Aslında, o yoktur. Öyle birini biz kendimiz yaratmış oluruz. Bu tıpkı, biz insanı ‘iki ayağı üstünde yürüyen canlı’ diye tanımlarken birinin gelip amuda kalkarak İki elinin üzerinde yürümesi

²⁹² Ertuğrul Cesur, *Ali Şeriatı ve Bir İdeoloji Olarak İslamcılık*, Bakış Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2007, s. 149-150.

²⁹³ Ali Şeriatı, *İslam Bilim I*, Çev. Faruk Alptekin, Nehir yayınları, İst. 1992, s. 327.

gibidir.²⁹⁴ Şeriatî'ye göre, insan dünyası, insanların yarattığı dünyadan ibarettir.²⁹⁵ Etrafında ottan başka canlı bulunmayan bir insan, bitkisel hayata girmiş bir insandır ve hayvanlarla yaşayan bir insan da, ancak hayvanların kendisini anladığı kadar insandır. İnsan, kâmil anlamda, yine insan türü içinde kendi anlamını bulur. Bu toplumsal İnsan ise; gruplarla, sınıflarla ve toplumun tümüyle özdeş ilişkideki bireyden ibarettir.²⁹⁶

Bir din, ideoloji, felsefe, siyasal hareket veya bilim, bir amaç için vardır ve meşruiyetini de buradan alır. Şeriatî şöyle demektedir: “Taksim edici her unsur, insanı kendisine yabancı yapar. Sınıfa dayanan sistem, insanı, sömüren ve sömürülen; ayrıca, efendi ve köle şekline dönüştürür ki, bunlardan hiçbiri bir bütün ve eksiksiz insan değildir.”²⁹⁷

‘İslam’da din adamı sınıfı yoktur’ sözünü sürekli tekrarlarız. Fakat bunun ne anlama geldiği ve bilinçli olarak söylendiği, şüphe götürür. İslam’da din adamı sınıfının olmamasının nedeni, toplumun üstünde bir sınıf farklılığının reddedilmiş olmasıdır. Şeriatî sınırlı toplumu açıklarken Kur’anî kavramlardan hareketle üç boyutlu bir egemenler sistemi olarak ortaya koyar. Bunlar, militarizm (*Firavun*), klerisizm (*Bel’ami*) ve kapitalizm (*Karun*) olarak, üç başlı bir yılan gibi, toplum üzerine çöreklenir. Şeriatî’nin ifadesiyle, biri güçle insanların başını ezer ve belini bükerek; biri cebini boşaltır; diğeri de kulağının dibinde fısıldar: “Sabret, değmez; Bunlar dünyanın süsüdür, değeri yok” Bu üçü dünya tarihi boyunca elbirliği yapmaktadırlar.²⁹⁸ Şeriatî’ye göre, bu boyunduruktan kurtulmak ve ‘toplumsal adaleti’ sağlamak ancak, sınıfsız, eşitlikçi bir birliktelikle mümkündür. Ona göre, İslam Peygamberinin 1400 yıl önce kurmaya çalıştığı ideal toplum, sınıfsız, her türlü elitizmin (*mele’*) reddedildiği bir toplumdur. Sınıflı bir toplumsal yapının doğal sonucu, köle-efendi, mustaz’af-müstekbir ilişkisidir ki, İslam kozmolojisi açısından, bu, şirkin bir tezahürüdür.²⁹⁹

Bu konuda, Büyük Fransız Devrimi’nin insanlık tarihi açısından önemine dikkat çeken Şeriatî şöyle demektedir;

²⁹⁴ Ali Şeriatî, *İslam Bilim II*, Çev. Faruk Alptekin, Nehir yayınları, İst. 1992, s. 199.

²⁹⁵ Ali Şeriatî, *İslam Bilim II*, s. 259.

²⁹⁶ Ali Şeriatî, *İslam Bilim II*, s. 260-261.

²⁹⁷ Ali Şeriatî, *Kapitalizm*, s. 115.

²⁹⁸ Ali Şeriatî, *İslam Ekonomisi*, Çev. Kenan Çamurcu, Dünya Yayınları, İstanbul 1994. s. 57.

³²² Şeriatî, *Kapitalizm*, s. 117-119.

“Bu tarihle birlikte, tarihin aristokratik doğası devrimci bir biçimde halkçı bir tavra ve doğaya dönüşmüştür. Bu dönüşüm, adalet açısından, insanlığın yeniçağlarda dünya çapında elde ettiği en büyük zaferlerden birisidir. Zira aristokratik değerler yıkılmış -güçler değilse de, değerler- ve değerler halkın tekeline geçmiştir. Dün, halk içinden gelen bireyler bile kendilerini yalan yere egemen ve aristokratik değerlere bağlıyor, ilintilendiriyordu. Çünkü prestijlerini bu yolla sağlıyorlardı ve değerler onların tekelindeydi. Yönetilen ise, değerlerden yoksundu. Ama bugün, tam tersine, dünyada aristokrasiye ve egemen kesime mensup olanların kendilerini doğru ya da yalan olarak halkın ve kitlenin değerlerine dayandırdığını görüyoruz. Bu nedenle, Batıda sermayedarlığın kurucu ve kollayıcısı olan en sağcı tutucu partiler bile bir ‘sosyal’, bir demokrat’, bir ‘liberal’ ve bir ‘popüler’ adının ardına düşmüşlerdir”.³⁰⁰

“Sosyalizm, komünizm ve sendikalizm gibi ideolojiler, özellikle Fransa’da yavaş yavaş ortaya çıkıyordu. Bu ideolojilerin hepsinin amacı; insanı egemen burjuva sisteminin maddi hastalıklarından kurtarmak; makine karşısında kendi kendine yabancılaşmaktan, en düşük ücret karşılığında can şırasını satmaktan, makinenin her gün artan yabancı sömürgeciğinden ve insanlığı deli gibi peşinde koş-turan, para ve altın toplama hırsım kamçılayan Özel mülkiyetten, toplumu iki zıt kutba ayıran sınıf çatışmasından kurtarmak; yoksun sınıfları, özellikle yeni proleter sınıfı makinenin ve kapitalistlerin tutsaklığından kurtarmak, para değerinin yerine iş değerini. Sömürgeci sistemin yerine sınıfsız sistemi oturtmaktır”³⁰¹

3.5. Kapitalizm

Kapitalizm, sermaye düzeni, sermaye sahiplerinin sermayelerini ve üretim araçlarını serbest olarak kullanmalarına imkan tanıyan iktisadi bir sistemdir. Eşit olmayan bir servet ve gelir dağılımına yol açması, bu durumun ekonomik ve politik alanda bir güç dengesizliğini ortaya çıkarması, materyalist bir düşünce sistemi içinde hareket edilmesi, azınlık rejimi olarak doğmuş olması ve gelişmesi, devamlı olarak egemen sınıfların sermaye sahiplerinin olması, faizcilikle, gelir dağılımını haksız bir şekilde düşük gelirlilerden alıp sermaye sahipleri lehine değiştirmiş olması, aşırı bir

³⁰⁰ Şeriati, *İslam Bilim II*, s.10.

³⁰¹ Şeriati. *Papa ve Marx Olmasaydı*, Çev. Ali İskender, Sabahattin Yakın, Aylık Dergi Yayınları, Konya 1983. s. 19.

kar ve kazanç hırsının hakim unsur haline getirilmesi gibi sebeplerle tenkit edilmiştir.³⁰²

Şeriatı, doğru dürüst ekonomileri olmayan toplumların, doğru dürüst kültürlerinin de olmayacağını söyler. Aynı şekilde ahlaki değerleri de giderek zayıflayacaktır. Amerika'nın siyahları arasında çok fesat olmasının sebebi, Siyahların fasit olmaları nedeniyle değil, ekonomilerinin zayıf olmaları nedeniyledir. Amerika'daki siyah ırk, ekonomik konumu olmayan bir yerde bulunmaktadır. Ekonomik konum bulunmadığından kültürel ve manevi konum da olmayacak, manevi ve insani gelişim de duracaktır. Harlem sokağındaki siyah çocuğun eğitim imkânları, New York veya Washington'da en iyi yerlerde ya da en iyi çocuk psikologları ve eğitimcileri ile bilimsel bir sistemde eğitim gören çocukla aynı değildir; siyah çocuk esrar, pislik ve fesat içinde büyümektedir.³⁰³

Bu zayıf ekonomik ve zayıf kültürel konum, fesat nedeniyledir. Güneyden şehrin yukarılarına, zengin kesimlere doğru çıkıldığında çocuk suçlarının oranı düşmektedir. Oysa insanlık bakımından, yukarılara çıkıldıkça adam sayısı azalmaktadır. Ama ekonomik imkânlar nedeniyle, babası hırsız olan ve kuzeyde yaşayan zengin çocuk en iyi okula, en iyi öğretmene, en iyi kitaba ve en iyi eğitime sahiptir. Şehrin güneyindeki köyden yeni gelmiş, kendisi dindar, hanımı da temiz olan işçinin çocuğunun kaçakçılık, hırsızlık ve yankesicilik yapma ihtimali çok yüksektir. Bu, insanın doğasına özgü bir şey değil onun ekonomik yazgısı nedeniyledir. Bundan dolayı, ekonomik fakirlik meselesinin temel olarak söz konusu olduğu bir yerde İslam, ekonominin gerçekliğini ve olabildiğince fazla ekonomik ilerleme ve yararlanmayı esas alır.³⁰⁴

Şeriatı'ya göre Avrupa, Asya ve Afrika'da büyük bir dünya ekonomisi piyasası oluşturmaya gayret gösteren burjuvazi, sadece kendi ticareti önündeki engelleri kaldırmak, ticaretini özgürce yapabilmek, bütün gümrük engellerini, hukuki ve siyasi kısıtlamaları kaldırabilmek maksadıyla ekonomik olanaklarını kullanmaktadır. "Allah'ın Şifliğı ve Allah'a olan inanç ve itikattan dolayı bize vermiş olduğu, ancak bizim kıymetini bilemediğimiz bereketlerden biri şudur: Avrupahlar fabrika ve madenlere gidip, duman ve kir yemekler ve bazen da bir

³⁰² *Temel Britannica*, Kapitalizm, Ana Yayıncılık, Cilt. X. İstanbul, 1993. s. 12-13.

³⁰³ Şeriatı, *İslam Ekonomisi*, Çev. Kenan Çamurcu, Dünya Yay. İst. 2004. s. 8-9.

³⁰⁴ Şeriatı, *İslam Ekonomisi*, s. 10.

mabedin çökmesinden dolayı binlerce insanın öldüğü haberi gelmektedir. Bu şartlar altında üretilen ve hazır hale gelen araç bize getirilmekte ve biz sadece gaza basıp, korna çalıyoruz. Onlar, bizim binmemiz için hamallık yapmak durumundalar. Bu modern burjuvazinin kendisini ifade etme şeklidir. Yani üretimde herhangi bir katkısı olmadan, masrafı modern bir şekilde yapma mantığını cazip gösterme şeklidir.”³⁰⁵

Yoksul insanın yoksulluğunun farkına varmasının sebebi, gelirden yoksun olması, üretimin az olması, alın gücü ve varlığın olmayışından değildir. Masrafın az olmasıdır. Yemek, giyecek gibi asıl değerlerin yanında, halı, otomobil ve benzeri lüks maddelerin yokluğunu hissettiğinde, yoksulluk ve sömürünün farkına varacaktır.³⁰⁶ Zira kapalı bir atmosferde yaşayan bir insanın dört kelime bilmesiyle kendisini bütün âlimlerden daha bilgili görmesi nasıl mümkünse, durumunu kıyaslama imkânı olmayan bir yoksulun en üstün durumda olduğunu sanması da mümkündür.³⁰⁷

Makine, içtimai kurumlar, iktisadi değerler, üretim araçları, iş araç-gereçleri ve hatta insana yüklenen arzular, insanı “âline” eden unsurlardır. Yani bütün kabiliyetlerini yitirir ve sadece tek bir yöne yönelir. Sadece arzularına kavuşmaya yönelttiğinden ve buna bağımlı olduğundan bütün insanlık değerlerini ve şahsiyetini yitirir.³⁰⁸ Ailenin her bir ferdi, teknoloji veya değişik bir güzergâhta ayrı safhalarda ilerleme sağlarlar. Biri doktor, biri mühendis olur. Farklı zevk, meşrep ve faaliyet sahası, aile fertleri ve özellikle karı koca arasındaki fasılayı daha bir derinleştirir. İkisinin duygu atmosferi birbirine yabancı olduğundan, inanç ve zevk farklılıkları giderek koyulaşır. Evde çocuk görülmez, çünkü başka atmosferde büyümektedir. Aile fertlerinden her birinin ekonomik bağımsızlığı, ailenin zayıflamasını daha bir kolaylaştırır. Geçmişte ailede müşterek bir ekonomik yapı var iken, şimdiyse her ferdin ayrı bir ekonomik yapısı oluşmuş durumdadır. Ailenin bütün fertleri bir arada yaşar, ancak hiç birinin diğerine ihtiyacı olmaz. Giderek gelişen bu altyapıdan dolayı, aile içindeki bağlar kopmaya başlar. Burada Şeriati, aile bağlarının kopmasının topluma toplumu olumsuz etkileyeceğini düşünür. Çünkü toplumun temeli, aile taşları üzerinde yükselmektedir. Temel taşları devamlı olmadığında,

³⁰⁵ Şeriati, *Kapitalizm*, s. 18-19.

³⁰⁶ Şeriati, *Kapitalizm*, s. 81.

³⁰⁷ Şeriati, *Kapitalizm*, s. 82.

³⁰⁸ Şeriati, *Kapitalizm*, s. 144.

binanın devamlı olmayacağı açıktır. Toplumdaki diğer olumsuz etkilerinin yanı sıra, alenin zayıflaması, topluma psikolojik yönden de yıkıma iter. Çünkü ailenin zayıflamasına yol açan sevgi ve okşama yokluğu, toplumda ki ruhsal dengeyi de alt üst eder.³⁰⁹

Kimi zaman ferdi tüketim araçlarının isteği insanda şiddetle artar, insan onun asli bir ihtiyaç olduğunu zanneder. İhtiyaç isteği o derece fazladır ki, insan onun aslı veya ferdi olduğunu teşhis etmekte zorluk çeker. Onun asli mi, yoksa ferdi mi olduğunu anlayabilmenin en güzel yolu, onu hayattan çıkardığımızda, hayatta aksamalar oluyorsa bu asli ihtiyaçtır, yok eğer hayat normal şekilde devam ediyorsa bu tüketim asli ihtiyaç değildir.

Şeriati'ye göre, Asimilasyon, Avrupalılık ve entelektüel edası takınmakla başlar. Bu akıma kapılanlar kendilerini yeni medeniyet karşısında kaybederek kendilerini onlara benzetmeye çalışarak, yerli halk ile Avrupa arasında bir nevi aracılık görevini gönüllü olarak üstlenirler. Bunun için bütün kişiliklerini ve yüce değerlerini feda etmeye de hazırdırlar.³¹⁰ XIX. asırda batı'nın siyasi, iktisadi ve kültürel yolla gerçekleştirdiği nüfuz neticesinde, Avrupalı olmayan yerli halklar arasında şiddetli ihtilaf ve tefrika oluşturuldu.³¹¹

Şeriati, genç kuşakların, dindar ailelerinin kapitalistçe bir hayat yaşamalarına ve Amerikan pazarı haline gelmelerine dinin en ufak bir direniş göstermemesi karşısında kendi öz kimliklerini inkâr edercesine Batılı fikir akımlarına kapıldıklarını söyler.³¹²

Buna karşı İslam'ı bu 'mukaddesatçı' görünümünden ayrı, çağdaş anlamda devrimci bir ideoloji olarak yeniden okumaya çalışan Şeriati şöyle demektedir: "Amerikan sömürsünden daha yobaz bir sömürü, müminlerin ve pazardaki hacılarımızın içindeki sömürüdür. Mümin, mukaddesatçı, gerçekten 'inanmış sermayedarlar' aramızda bulunmaktadır. Aynı şekilde adı da İslam'dır. İşte bu sınırları ve hesapları birbirinden ayırmak gerekir. Birçok mukaddesatçı mümini, bu sınırlan tayinde sınır dışı ilan edip feda etmemiz gerekse de, bunu yapmalıyız."³¹³

³⁰⁹ Şeriati, *Kapitalizm*, s. 149-150.

³¹⁰ Şeriati, *Kapitalizm*, s. 198.

³¹¹ Şeriati, *Kapitalizm*, s. 174.

³¹² Şeriati, *Kurana Bakış*, s. 12.

³¹³ Şeriati, *Kurana Bakış*, s. 13.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Şeriatî toplumların ve milletlerin ayakta durmasında, ilerlemesinde ve kalkınmasında ekonominin önemi üzerinde durur. Çünkü bir toplum ekonomik açıdan ne kadar geriyse ahlaki, kültürel ve dini açıdan da o kadar geridir. Ekonomik yönden zayıf olan toplumda aile parçalanması daha fazla olmaktadır. Ailenin ihtiyaçları karşılanamadığı zaman, kavgalar olmakta, kavgada ayrılığa götürmektedir. Şeriatî'nin üzerinde durduğu başka bir konuda, ailedeki üyelerin ferdi hareket etmesi ve her bireyin ekonomi açısından bağımsız hareket etmesidir. Bunun sonucunda da, çocuklar yalnızlığa itilmekte ve kapitalist insanların kölesi durumuna düşürülmektedir. Bunların çaresi ne? Kapitalist ekonomin yerine, İslam'ın adaletle herkesin hakkını eşit bir şekilde sahiplerine veren ve güçlü İslam'ı ekonomik bir sistemi hayata geçirmektir.

4. DUA İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Şeriatî'ye göre dua, aşk duymanın, hissetmenin ve sevmenin tecellisidir. Büyük, âşık ve susamış bir ruh için dua, sonsuzluğa miraç etmek, mutlağın zirvesine uçmak, var olanın ötesine yükselmektir. Şeriatî, kim dua eder? Kim aşkla şiddetle ve korkuyla ister? Diye sorar ve cevap verir. “Kendi varlığında var olan ile var olması gereken arasında uzun bir mesafe bulunan kimse” diye cevap verir.³¹⁴

İnsan hayatı boyunca kazandıkları ölçüsünde değil, hayatı boyu hissettikleri ölçüsünde insandır. Bir insanın yücelik ve olgunluk seviyesini onun duyduğu ihtiyaçların yücelik ve olgunluk seviyesi belirler. Yani kimin ihtiyaçları daha mükemmel ve daha yüce ise o daha çok insandır. Kısaca küçük insanların ihtiyaçları küçük, büyük insanların ihtiyaçları büyüktür. Varlığı ve varoluşu daha derin boyutlarıyla kavrayabilen insan gece yarısı evdeki sıcacık yatağından birden bire kaçar, göğsü daralır, kendisini şehrin hurmalıklarına atar, gecenin orta yerinde Allah'ın varlığını, azametini, güzellik ve cazibesini, buna karşılık kendi küçüklüğü ve muhtaçlığını düşünür ve dehşetle figan ederek kendinden geçer ve dua etmeye yönelir. O, daha fazlasını, daha yüksekleri, daha deruni olanı gördüğünden geri kalmışlık duygusuna kapılır. Yüceliğin ve olgunluğun hangi aşamasında bulunursa bulunsun, kendini daha geri, daha muhtaç hisseder ve o yüce mutlak zirveye ulaşmak

³¹⁴ Şeriatî, *Dua*, Çev. Ali Erçetin, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 5.

için daha çok istekli olur ve o hedefe aşk ile bağlanır. Şeriatî'ye göre o anda insan kendinden geçer ve isteklerini bir bir rabbine iletir.³¹⁵

Şeriatî, Ali Şia'sı ve Safevî Şia'sında yapılan dualarında farklı olduğunu belirtir. Ali Şia'sında dua, Peygamberin duasıdır, Kur'an'ın duasıdır, Âli'nin duasıdır. Sembolü, İmam Seccad'ın duasıdır. Dua, insanın yüce isteklerini telkin eden ve diri tutan bir vesiledir. Bu kesimin sloganlarının toplamı olan duadır bu. Allah'ı, dünyayı, insanı ve hayatı tanımada latif hikmetler ve düşünceler mecmuası olan bir duadır.³¹⁶

Safevî duası, tembellik vesilesi ve bütün zaafların, zilletlerin ve eksikliklerin telafisi olup oldukça aşağı, dar ve bencilce bir çerçevededir. İmam Seccad, Yezid'in hükümetinde ve Emevî rejiminde sınır koruyucuları için dua eder. Kendisinin toplumda hiçbir sorumluluğu yoktur. Elinde hiçbir iş bulunmamaktadır. Fakat Müslüman kimseler olan İslam sınır koruyucuları için dua eder. Safevî Şia'sının Allah'a ve aracılara duası ise sadece borçlarını ödemeyi ve yolcusunun selametle dönmesini dilemektir. Filistin'de müminler bombardıman altında yok olurken, onlar karısı, ortağı, amcaoğlu seyahate çıkmıştır, onların arabasının ve kendilerinin başına bir iş gelmemesi için dua ederler.³¹⁷

Bu çerçevede dua, sorumluluğun yok sayılmasına ve düşünce, bilinç, liyakat ve çalışmayla, özel görevleri yerine getirerek, fedakârlık göstererek elde edilmesi gereken her şeyin elde edilmesine vesiledir. Görevin yerini dua almıştır. Peygamber, olağan üstü çalışır, zahmet çeker, duada ederdur. Kılıç darbesi yer, yaralanır, bir ay boyunca hendekte sıkıntı çeker, Uhud da Âli'yi bayraktar yapar, en iyi Muhacirleri ve Ensarları onun arkasında donatır. Önderlik de kendi elindedir. Komutanı da Musab b. Umeyr ve Ebu Ducanedir. Hepsinden önemlisi Hamza ve Ali vardır ve peygamber Uhud da yenilgiye uğrar. Bunun nedeni, ordudan bir grup kendi başkomutanlarının bir buyruğunu yerine getirmemiştir. Ama bunlar, sadece duayla bütün Müslümanların kurtuluşlarını istemekte ve başka hiçbir iş yapmamaktadır. Eğer peygamber ve Ali gibi bütün görevlerini ve en ufağına varıncaya değin bütün yükümlülüklerini yerine getirdikten sonra dua etseler, kimsenin buna itirazı olmaz.³¹⁸

³¹⁵ Şeriatî, *Dua*, s. 6-7.

³¹⁶ Şeriatî, *Ali Şiası Safevî Şiası*, s. 223.

³¹⁷ Şeriatî, *Ali Şiası Safevî Şiası*, s. 224.

³¹⁸ Şeriatî, *Ali Şiası Safevî Şiası*, s. 224.

Kısaca, Ali Şia'sındakiler Müslümanların menfaatleri için dua ederken, Safevi Şia'sındakiler kendi menfaatleri için dua ederler.

Şeriatî'nin yapmış olduğu dua örneklerinin bir kısmını şöyle özetleyebiliriz: “Allahım! «Akidemi» «sorunlarım»ın elinden kurtar ve koru! Rabbim! Bana sorumluluktan kaçan inanç ucuzluğuna karşı dayanma gücü ver! İlahî! Akli ve bilimsel olgunluğum anında bile beni taassuba düşürme! Duyarlılık ve aydınlık faziletinden mahrum kılma!”

“Ya Rabbi! Beni sürekli bilgili ve uyanık kıl ki, bir kimseyi ya da bir düşüncüyü olumlu, olumsuz- iyice tanımadan önce bir yargıya varmayayım. Allah'ım! Egoizm, çekememezlik ve kıskançlıkla karışmış cehalet ve başıboşluğumu, düşmana savaş, dosta saldırı aracı yapma! Rabbim! Benliğimin; şöhreti olmam istenen benliğin kurbanı durumunu bana verme! Allah'ım! Benim ruhumda, «insanlık»ta ihtilafı, «düşünce»de ihtilaf ve «ilişki» lerdeki ihtilaf ile karıştır ki, bu üç temel şeyi birbirinden ayrı tanıma gücünü bulamayayım. İlahî! Beni garaz, kin, kıskançlık nedeniyle zulmün oyuncacı yapma!”³¹⁹

“Rabbim! Bana «kavgacı ve inatçı» bir takvayı öğret ki, sorumluluğun çokluğu arasında kaybolmayayım. Beni «perhizkâr, münzevi takvadan koru ki, tenhalık ve uzlet köşelerinde gizlenmeyeyim! İlahî! Beni ideallerinin mutluluğuna çekme! Büyük ızdırapları, sonsuz gamları, ilginç tuhaflıkları benim ruhuma da tattır! Lezzetlerini hakir kullarına verirken benim canıma da aziz dertlerini bağışla!”³²⁰

“Rabbim! Düşünce ve duygularımı düşük bir ortamda tutma ki, alçak açığözlüğe, bela getirici adiliklere ve insanlara azıcık benzeyen pisliklere yönelmeyeyim. «Aldanmış» büyükleri daha çok seven, «aldatılmış» küçüklere daha çok ilgi duyanlardan kıl”

“Allah'ım! Beni insanlığın dört büyük zindanı olan «tabiat», «tarih», «toplum» ve «benlik»ten kurtar! Sen, ey yaratıcı! Beni yaratmışsın. Benliğini, benliğimin yaratıcısı bilirim. Başka da değil. Öyleyse benliği çevreye, çevreyi de benliğe uyarlayabileyim, uygulayabileyim! Allah'ım! Sevdiğin herkese öğret ki; aşk, yaşamaktan iyidir. Daha çok sevdiklerine de; sevmenin aşktan üstün olduğunu bildir!”³²¹

³¹⁹ Şeriatî, *Dua*, s. 5-15.

³²⁰ Şeriatî, *Dua*, s. 21-25.

³²¹ Şeriatî, *Dua*, s. 30-40.

“Ey Ali! Allah’ın ve halkın insanı... Aşk ve kılıcın adamı! Biz seni, iyice tanımayı unutmuşuz. Seni iyi tanımayı aklımızdan çıkarmışlar. Ama senin sevgini, çağın zulmüne karşıt, vicdanlarımızın derinliklerinde, gönül perdelerimizin ardında yakıp durmak zorundayız. Sen, seni sevenlerin eğri yolda olmalarına nasıl razı olabilirsin? Sen, haksızlığın bir Yahudi kadına yönelmesini bile kabul etmedin. Gel de şimdi Müslümanların, boyunduruğunda yaşadığı kapkara zulmü gör! Gör, bak! Müslümanların başından geçenleri gör!”³²² O dertli günden ki hayal onu tasarlamaktan korkar, gönül onun derdiyle paramparça bu yana, İslam ümmetinin gözyaşı kurumamıştır. Halkımız, asırlardır sizin gamınızı çekmekte, sizin için ağlamakta! Oysa aşk, salt gözyaşıyla söyleşme değil midir? Bir tarih boyunca İslam ulusu, sizin keder ve gamınızla inlemektedir. Bu aşktan dolayı, İslam ulusundan bazıları kırbaçlanmış, katliamlar görmüş, işkencelere uğramış; fakat hatırınızı aklından; yanan ateş gibi aşkınızı gönlünden çıkarmış değil! Her caninin kırbağı, sizin mührünüzün sırta kazılışıdır.³²³

“Ey şahadetin büyük üstadı! Bizim de bu karanlık ve Ümitsiz gecemize bir şimşek çak! Bizim kurumuş, yarı ölü halimize bir damla kanını yay! Bizim bu soğuk ve donmuş kışımıza, o çöl kıyamındaki ateşinden bir kor bağışla! Ey âşıklarını “siyah ölümden” kurtarmak için “kırmızı ölümü” seçen! Sen, her damla kanınla halka hayat ve dirilik verirsin. Tarihi hareketlendirirsin. Çağın donuk, ölü bedenini ısıtırsın ve bu coşkuyla dirilik, aşk ve Ümit saçarsın. İmanımızın, halkımızın, tarihimizin ve de zamanımızın bedeni; “sana ve senin kanına muhtaçtır.”³²⁴

Şeriatî’nin dua anlayışına baktığımızda, dua yapılmadan önce dua yapacak kişiden, önce eylemi yapmasını isteyip, sonra ellerini Allah’a açması ona yalvarması, İslam’ın istediği bir dua şeklidir. Zaten kişilerin bir şey yapmadan veya kendi üzerine düşeni icra etmeden yardım dilemesi hoş olan bir durum değildir. Şeriatî’nin dualarında genellikle Hz. Ali’ye ve Ehl-i Beyt’e vurgu yapması ve onları ön plana çıkarması Şia’nın dua etme şeklinden etkilenmesinin bir neticesidir.

³²² Şeriatî, *Dua*, s. 108-115.

³²³ Şeriatî, *Dua*, s. 117-125.

³²⁴ Şeriatî, *Dua*, s. 135-150.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞERİATİ’NİN İSLAM MEZHEPLERİNE BAKIŞI

1. ŞİİLİĞE BAKIŞI

Ali Şeriatî, Şîî gelenek içinde yetişmiş bir düşündürdür. O, Şîîliği kategorize ederek zaman zaman çeşitli tenkitlere tabi tutsa da bu gelenekten ayrılmamış, ancak Ali Şia’sı dediği gerçek Şîîliğe dönüşü savunmuştur. *Ali Şia’sı ve Safevî Şia’sı*³²⁵ adlı eserinde Şîî mezhebi ile ilgili görüşlerini açıklamış, Hüseyîniye-i İrşad’daki bir dersini de bu konuya ayırmıştır. Bununla birlikte Şîîliğe yaklaşımı kendine özgü orijinal yaklaşımlar içermektedir. Hüseyîniye-i İrşad’da ilk dönem Şîîliği üzerine verdiği konferansta Şeriatî, Hz. Ali’nin Şîîliği ile kurumsallaşmış Şîîlik diye nitelendirdiği Safevî Şîîliğini birbirinden ayırt etmiştir. Ali Şeriatî, Şîî dinleyicilerine İslam’ın adil bir toplumsal düzen oluşturmaya dönük çağrısındaki dinamizmi kabullenmeksizin, Şîîliğin bir kimlik kartı gibi kullanılamayacağını anlatmıştır. Ona göre, Safevîler ve daha sonraki İran yöneticileri, Şia’yı, halkı denetlemek ve boyunduruk altında tutmak için siyasal araç olarak kullanmışlardır. Bu fırsatçı yöneticilerle işbirliği yapan geleneksel ulema, Şia’nın asıl öğretilerini yanlış yorumlayarak zihnî bulanıklığa çanak tutmuşlardır.³²⁶

Şeriatî, Müslümanların siyasal toplumsal yaşamlarına hiçbir şekilde katkıda bulunmayı amaçlamayan, rahipliğe benzer bir hayat tarzı sürdüren ve sadece ruhani olmakla övünen Şîî ulemaya sert çıkmaktan hiçbir zaman çekinmemiştir.

Burada her şeyden önce Şeriatî’nin kategorik ayırımından söz etmemiz gereklidir. Şeriatî’ye göre, Şîîliğin bir birinden bağımsız iki ayrı dönemi vardır. İlki birinci yy.dan başlayarak Safevîler devrinin başlangıcına kadar olan dönem, diğeri Safevîler devrinden bugüne kadar devam eden dönemdir. Bunlardan ilki Ali Şia’sı, diğeri ise Safevî Şia’sıdır.³²⁷ Şeriatî’ye göre, gerçek Şia’dan uzaklaşmış ve Şîîlik, halkı denetlemek ve boyunduruk altında tutmak için siyasal bir araç olarak kullanılmıştır.³²⁸

Şeriatî’ye göre, İslam’ın orijinal yorumu Şia’dır. Şia tarih boyunca zalim ve hâkim İslam halkına karşı mahkûm ve mazlum İslam halkının mezhebidir. Şeriatî bu

³²⁵ Şeriatî, *Ali Şiası Safevî Şiası*, s. 32.

³²⁶ Fevzi Zülaloğlu, *Ali Şeriatî’nin şehadeti*, Hak söz, II (1996), ist. s. 64.

³²⁷ Şeriatî, *Ali Şiası Safevî Şiası*, s. 35.

³²⁸ Bünyamin Doğruer, *Ali Şeriatî*, Denge Yayınları, İstanbul 1998, s. 109.

noktada Hz. Ali'nin hakkının Sakife'de ayaklar altına alındığını iddia ederek aslında zulmün Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer eliyle Hz. Peygamberden hemen sonraki devirde başladığını iddia etmiş olmaktadır. Ona göre Şia sonradan ortaya çıkmış bir fırka değildir, soya ve Ehl-i Beyt'e dayansa da Kur'an ve Sünnet temellidir.³²⁹

Şeriati'nin klasik Şîî bakış açısıyla Sakife'de Hz. Ali'nin hakkının ayakaltı edildiğini söylemesini, başta Hz. Osman ve Hz. Ebubekir olmak üzere bazı sahabeler hakkındaki olumsuz ifadelerini, ilk üç halifenin hilafetini meşru kabul etmemesini³³⁰ onaylamak mümkün değildir. Bütün bu görüşlerin zaten Şîîliğin klasik görüşü olduğunu, Şeriati'nin bu gelenekten gelen bir kişi olarak bunların dışına çıkamayacağını söylemek³³¹ daha uygun bir görüş olacaktır.

Şeriati, Şia'daki ruhani sınıfın Safeviler eliyle Hristiyanlıktaki ruhban sınıfından kaynaklandığını ve birçok merasim ve uygulamaların, ağıt ve mersi-yelerin, altın kaplamalı türbelerin Safeviler devrinde bu sınıfın eliyle ortaya çıkarıldığını söylemiştir.³³²

Şeriati, böylelikle Şia'daki birçok unsurun yozlaştırıldığını söylemiştir. Bunlardan birisi de secde kullanılan taştır. Halk Şîîlerin secde alınlarını koydukları "mohr" denilen taşı kutsal saymaktadır. Oysa mohr bir taş parçasından başka bir şey değildir. Şu anda olan şekliyle ve halkın onun hakkındaki anlayışıyla kabulü asla mümkün değildir. Çünkü bundan bir çeşit putperestlik zuhur etmektedir. Oysa mohr Şeriati'ye göre aslında başlangıçta çok ileri bir fikir olarak ortaya konulmuştur. Çünkü secdenin toprağın üzerine yapılması gerekir ve mohr topraktan bir unsur olarak bunu sağlamaktadır.³³³ Ancak kanaatimizce secde önemli olanın Allah'a boyun eğme ve onun karşısında yere kapanma olduğu unutulmamalıdır. Toprağın üzerinde oturulduğu dönemlerde toprağa, modern dönemlerde de toprağa serili olan eşyanın üzerine yapılacaktır.

Şeriati'ye göre, sözlükte ümmet amaç, kast, hareket etme anlamındadır. Bu kavram hareket, hedef ve bilinçli kararın anlamlarının bileşimidir. Ümm kökünde ön

³²⁹ Şeriati, *Dinler Tarihi* I, s. 30-39.

³³⁰ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 48-89.

³³¹ Bünyamin Doğruer, *Ali Şeriati*, s. 110.

³³² Şeriati, *Dinler Tarihi* I, s. 74.

³³³ Şeriati, *Dinler Tarihi* I, s. 98-99.

ileri ilerleme anlamları da gizli olduğundan bu birleşik anlamı oluşturan dört unsur vardır: Seçme, hareket, ileri ve amaç.³³⁴

Şeriatî imam konusunda Hz. Ali'nin imamlığını değerlendirirken imam yani lider kişinin, “insanüstü” değil, insanlar arasında üstün ahlaklı bir insan, örnek bir insan olduğunu, çoğunun onun imametini tanımamış olmasının onda bir eksikliğinin olmayacağını vurgulamaktadır. Buna göre imamet, atama ile seçim ile veya diğer bir harici kuvvet ile elde edilemez. Kişinin kendi özünden kaynaklanan bir sıfattır. Bir peygamberin peygamberliğini bir tek kişi bile tanımamış olsa, onun peygamberliğinde bir eksilme olmadığı gibi imamın imamlığı da dış nedenlerden etkilenmez. Hz. Ali'nin imamlığı da böyledir. Onun halifelik makamına getirilememiş olması onun imamlığını zedelememiştir. Zira o toplumda imam, Ali'dir. Bu durum hilafet tartışmalarında hep konu olduğu gibi Ali'nin Kureyş kabilesinden olmasından, peygamberin yiyeni ve damadı olduğundan, Haşim oğullarının gücünden vb. nedenlerinden dolayı imam değildir. Ali, kendi öz ahlakından dolayı imamdır. Şeriatî, halkın imam ile ilişkisini, insan gerçek ile yalan karşısındaki durumuna benzetilir. Tıpkı peygamber karşısında toplum mümin ve kâfir olarak ayrılması gibi imam karşısında da toplum, onu teşhis edenlerle ona inkârcı olanlar şeklinde ikiye ayrılır. Bu açıdan ümmet: tayin eden değil teşhis edendir.³³⁵ Bunlar asaletlerini insanlar arasında gerçek imamı teşhis edebilen ve onu öne geçiren ahlaklarından almaktadırlar. İşte bu ayrışma yüzünden ezelden süren gelen Habil'i ve Kabil'i ayırışmayı, hak batıl savaşının taraftarlarını da kristalize eder.³³⁶

Şeriatî, Şia'ya imamet konusunda eleştirel yaklaşmıştır. Mehdi'nin geliştiği konusundaki pasif bekleyiş yerine onun dönüş şartlarını hazırlamak için adil ve inançlı bir toplum oluşturmak gereğini belirtmiştir.³³⁷ Bu noktada o, on iki imamdan sonra Sünnî yoruma uygun bir yönetim anlayışını belirtmiş, şura ve istişareye dayalı olarak Müslüman topluluğun seçtiği ve denetlediği bir imamet anlayışını savunmuştur.³³⁸

³³⁴ Şeriatî, *Ümmet ve İmamet*, Çev., Ahmet Sait, Fecr Yayınları Ankara 1997, s. 35.

³³⁵ Şeriatî, *Ümmet ve İmamet*, s. 122.

³³⁶ Şeriatî, *İbrahim ile Buluşma*, Çev. A. Eymen Reyli, Fark Yayınları İstanbul. s. 64.

³³⁷ Bünyamin Doğruer, *Ali Şeriatî*, s. 49.

³³⁸ Bünyamin Doğruer, *Ali Şeriatî*, s. 108.

İmamet, Şia'ya göre peygamberliğin bir uzantısı olarak görülmüş, liderlik yetkisi peygamberin açık atamasıyla İmam'a verilmesi gereken bir hak olarak değerlendirilmiştir.³³⁹ Şeriati, Şia'nın bu geleneksel vesayet doktrinini belli noktalarda eleştirmiştir. 12. İmam'dan sonra ise Sünni yoruma daha uygun bir İslami yönetim anlayışı öne sürmüştür. Şura ve istişareye dayalı, Müslüman topluluğun seçtiği ve denetlediği bir imamet anlayışını ön plana almıştır.³⁴⁰

Yine Ali Şeriati'ye göre, günümüz Müslümanları Ali ve Hüseyin'in imamlığını onaylamalı, özgürlük ve bilgiyi güç ve dengeyi tartmak için Ebu Zerr gibi olmalıdırlar. Ancak böyle bir ümmet, düşmanlarını yenip tevhidin gerçek bir izleyicisi olabilir.³⁴¹

Şeriati, Şia'nın vesayet ve Sünnilerin şura ilkesini birleştirme çabasındadır. Şeriati'ye göre her ikisi de mantıklı ve doğrudur. Çünkü bu görüşlerin İslam toplumunda peygamberin rolüne ilişkin anlayışlardan kaynaklandığı açıktır. Şeriati'nin Sünni tezlere yumuşak bakması, geleneksel Şiî ulehasının kendisine yönelttiği eleştirilerle yıpranmasına yol açmıştır.³⁴²

Şeriati, Sünni Şiî yaklaşımını savunan bir düşündürdür. O bu konuda *Ali Şia'sı* ve *Safevi Şia'sı* adlı eserinde bu yakınlaşmayı savunan Şiî ve Sünni dünyanın önde gelen âlimlerinin sözlerini aktarır. Bunlardan Şiî âlimi Muhammed Takî Kummî şöyle demektedir: “Eğer Şia ve Sünni mezhebinin adlarının kökenine dikkat edersek bütün Müslümanları Şiî olarak görürüz. Çünkü hepsi peygamberi Ekrem'in soyunu sevmektedir. Aynı zamanda hepsini Sünni olarak görürüz. Çünkü Müslümanların tümü Yüce peygamberin onayı yoluyla gelen her sünnet ve buyruğu uygulamayı gerekli görmektedir. Dolayısıyla biz hepimiz Sünni, Şiî, Kur'an'i ve Muhammediyizdir”.³⁴³

Ali Şeriati de Ali Şiîliğinin karşısında Muhammedi Sünniliğin bulunduğunu söylerken Safevi Şiîliğinin karşısında Emevi Sünniliğinin bulunduğunu söylemekte,

³³⁹ Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, s. 147

³⁴⁰ Şeriati, *Ümmet ve İmamet*, s. 122-123.

³⁴¹ Hidayet Işık, “Şii Düşünür Ali Şeraiti ve Dinlerle İlgili Görüşleri” *Selçuk Üniversitesi, İlahiyat fakültesi Dergisi*, 26 (Güz 2008), Konya. s.16-17.

³⁴² Şeriati, *Ali Şiası ve Safevi Şiası*, s. 80.

³⁴³ Şeriati, *Ali Şiası ve Safevi Şiası*, s. 81-82.

Ali Şîîliği ile Muhammedi Sünniliği arasındaki uzlaşmanın aynı amacı izledikleri ve aynı doğruyu paylaştıkları için doğal olduğunu düşünmektedir.³⁴⁴

Şeriati'nin, Şîîlik ve Sünnilik ile ilgili görüşleri Şia uleması tarafından hoş karşılanmamıştır. Şeyh Ahmet Kaşi Şeriati'yi Sünnilik, İslam'la alay etmek ve Şîî müminlerin inançlarını zayıflatmakla suçlamıştır. Şeyh Kasım İslami'ye göre Ali Şîîliği ile Safevi Şîîliği arasındaki ayırım Şîî dünyadaki ilk ihanettir.³⁴⁵ Ali Şeriati'nin kendisi de İran dışında Şîî olarak tanınırken, İran'da Sünni hatta Vahhabi olarak suçlandığını belirtmektedir.³⁴⁶

Bütün bu sebeplerden, Şeriati'nin ölümünden sonra Ayetullah Fani Isfahani Şeriati'nin eserlerinin satılmasını ve okunmasını yasaklayan ilk fetvayı yayınlamıştır. Daha sonraları birçok Şîî uleması tarafından benzer fetvalar yayınlanmıştır. Ancak eleştirileri okuyup orijinal metinlere de atıfta bulunan Humeyni, Şeriati'nin eserlerinin gayr-i İslami olmadığı cevabını vererek Şeriati'yi sert bir dille eleştiren Ayetullahlarla aynı çizgide olmayı reddetmiştir.³⁴⁷

Şeriati, aslında iki mezhebin bulunduğunu ve her ikisinin de Şîîlik adını taşıdığını kabulden yola çıkarak her iki mezhebin inanç temellerini sayıp, iki mezhebinde karşılaştırılmasını yapmıştır. Şeriati'ye göre, her iki Şîîlikte de asılların ve ayrıntıların bir olması ve aralarında hiçbir uyumsuzluğun bulunmamasıdır. Safevi Şia'sı gelmiş, temellerini Ali Şia'sı üzerine kurmuştur. Ali Şia'sının düşünsel ve zihinsel kalıplarını alıp içerisini boşaltarak Safevi Şia'sının ruh, düşünce, inanç ve duygu temellerini yavaş, gizli, ustaca ve bağlı uzman âlimlerin yardımıyla halkın anlayamayacağı şekilde bu kalıpların içerisine yerleştirildiğini, dolayısıyla halk, mezhebin değiştiğini, Allah'ın, Kitabın, Peygamberin, imamın, dini kişiliklerin, tarihin ve her şeyin değiştiğini anlamadı. Dış yerinde kaldı, ama iç bütünüyle başka bir şey oldu. Ali Şia'sına ait bütün asılları, ayrıntıları, tarihi, büyük kişilikleri, özel adları ve tüm terimleri korudular. İnsanların önlerine gerçekleri anlayamayacakları bir Şia ortaya koydular. Adı Şia ama bu gerçek Şia değil Safevi Şia'sıydı. Bu yüzden Şeriati'ye göre halk bunun farkına varmadığı gibi, süslemeler, parlatmalar ve dış görünüm nedeniyle Şîî kitleyi arkasından sürüklemeyi başardılar.³⁴⁸

³⁴⁴ Şeriati, *Müslüman Ütopyası*, Çev., İhsan Toker, Hece Yayınları, İstanbul 2005, s. 480 .

³⁴⁵ Şeriati, *Müslüman Ütopyası*, s. 472-473.

³⁴⁶ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 59.

³⁴⁷ Şeriati, *Müslüman Ütopyası*, s. 483-484.

³⁴⁸ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 197.

Şeriatı iki mezhep arasındaki görünüşte birbirine benzeyen, içteyse birbirinin karşıtı olan inanç esaslarında sıralar.

1.1. Ali Şia'sı ve Safevi Şia'sının İnanç Esasları

1.1.1. Vesayet

Ali Şia'sında, peygamberin kendi soyundan olan kimselerden, takva ölçüsünde en yaraşır ve en haklı kimseyi göstermesi doğrultusundaki Allah buyruğu üzerine yaptığı tavsiyedir.³⁴⁹ İslam peygamberi, rehber ve öğreti sahibi olarak, risaletin sürmesi için en iyi en layık olanı bildiği kişiyi halka tanıtır ve onun rehberliğini halka tavsiye eder. Bu tavsiye, halkın onunla amel etmeye bileceği bir tavsiye değildir. Halk en temiz, en bilgili insanın rehberliğini kabul etmekle görevlidir. Şeriatı'ye göre bu rehberler, toplumu öyle bir hale getirmeli ki, ümmetin huzuru ve iyiliği için çalışmalıdır. Onda, bozgunculuk, kölelik, halkı istismar ve aldatma öğeleri yoktur. Vesayet, ne atama ne seçim ne de adaylıktır, sadece vesayettir.³⁵⁰ Aslında Şeriatı burada seçimle gelen Hz. Ebubekir'i, atama ile gelen Hz. Ömer'i, adaylıkla gelen Hz. Osman'ın göreve gelmelerine karşı çıkarak, peygamberin Hz. Ali'yi vasiyet ettiğine işaret etmektedir.

Safevi Şia'sında vesayet ise, sadece soy ve yakınlık temellerine dayalı, intisabı ve irsi bir yönetim esasıdır.³⁵¹ Yani babadan oğla, akrabadan akrabaya, önceki nesilden sonraki nesile geçen, veraset, atanma, akrabalık üzerine kurulmuş irsi bir rejimdir. Burada peygamberin vasiyeti önemli değildir. Şeriatı, Safevi Şia'sında, vasiyette önemli olan ehil insanların değil de akrabadan ve aynı soydan birilerin gelmesi daha önemlidir, anlayışına sahiptir.

1.1.2. İmamet

Ali Şeriatı'nın imamet konusunda, öz itibariyle geleneksel Şii düşünce çerçevesinde kaldığını görüyoruz. Ona göre peygamber Gadir Humm'da Ali'nin velayetini ilan etmiştir.³⁵² İmamet konusunda, esas itibariyle klasik Şii tavrın dışına çıkmayan Şeriatı, kavrama bazı yeni anlamlar yüklemeye çalışır. Ona göre, imamet ilkesi isim olarak kullanılmasına rağmen, asli anlamından uzaklaştırılmıştır.

³⁴⁹ Şeriatı, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s.198-199.

³⁵⁰ Şeriatı, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 202.

³⁵¹ Şeriatı, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 202-203.

³⁵² Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, s. 179.

Talihsizlik imamet kavramının isim olarak kalmasına rağmen, anlam olarak değiştirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.³⁵³ Şeriatî, imamet kavramına bir dinamizm kazandırman istemektedir: “İmamet, toplumu, diktanın, soyluluğun sırtından kurtarıp devrimci, insani ve temiz bir önderliğe teslim etmektedir.”³⁵⁴ Şeriatî’nin imamet meselesine kazandırdığı yeni bir boyut daha vardır. Ona göre imamet sürekli bir rejim değildir: “Şia itikadına göre imamet on iki belli şahısla sınırlıdır. Bundan fazla olmadıklarından şüphe yoktur. Binaenaleyh, daimi bir rejim olmaz. Eğer olsaydı bu silsiledeki şahıslar belli olurdu.”³⁵⁵ İmam sayısının on ikide dondurulmasının sebebi, toplumun durumuyla ilgilidir.³⁵⁶ “İslam peygamberinden sonra devrimci bir düzenin toplumu birkaç nesil boyunca İslam’ın yeni değerlerine göre terbiye etmesi gerekirdi. Geri kalmış, yıkılmış, cahil toplumu, kendisi bağımsız hazır bir topluma, siyasi rüşte, fikri bağımsızlığa, adaleti icra etme kudretine sahip, alın yazılarını teşhis edebilen bir topluma ulaştırması gerekirdi. Toplum bu aşamaya ulaşınca artık, ön üçüncü ve on dördüncü imama gerek kalmazdı. Kendi biat esasına göre demokrasi ve şura -Ehl-i Sünnetin dayandığı ve İslami bir asıl olan şura- esası gelişir, ama peygamberden sonra değil, imametten sonraki dönemde.”³⁵⁷

Ali Şia’ında, bir ümmet oluşturan devrimci bir düzene inanmaktır. Bu düzen, bir rejim olarak tarihin öteki rejimleri karşısında oluşmuştur. Onun misyonu Hz. Ali’nin misyonudur. Bu misyonun peygamberden sonraki özel örneği ise Şia imamlarıdır. Bu Şia imamları kendi insani ilişkileri nedeniyle toplumun rehberliği hakkını ellerinde bulundurlar. Toplum ise, onların rehberliğine ihtiyaç duyar. Halkın hidayetini, toplumun doğru bir biçimde kurulmasını, kitlenin bilince, olgunluğa ve görüş özgürlüğüne götürülmesini amaçlayan bir devrimin saf önderleridir. Üstün insanı tanımak, izlemek ve bilince ulaşıp eğitilmek için somutlaşması olan şahsiyetlerin önderliğidir.³⁵⁸ Şeriatî Ali Şia’sındaki İmamet anlayışını kabul eder. Çünkü asıl olan imamların fiziki yapılarına kabul etmek değil, aksine devrimci misyonlarını devam ettirmektir.

³⁵³ Şeriatî, *Anne Baba Biz Suçluyuz*, s. 71.

³⁵⁴ Şeriatî, *Anne Baba Biz Suçluyuz*, s. 70.

³⁵⁵ Şeriatî, *Dinler Tarihi I*, s. 389.

³⁵⁶ Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, s. 181.

³⁵⁷ Şeriatî, *Dinler Tarihi I*, s. 391-392.

³⁵⁸ Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 203-204.

Safevi Şia'sında imamet, insanın on iki şahsiyete inanmasıdır. Bu ise on iki sayısından ve on iki kutsal addan başka bir şey değildir. Onları sevmemiz, övmemiz ve onlardan korkmamız gerekebilir, ama onları izleme bakımından hiçbir zorunluluğumuz yoktur hayatımızda. Çünkü onları izlemek olanaksızdır. Çünkü onların cinsiyle bizimkinin arasında fark vardır. Şeriatî'ye göre Safevi Şia'sında imamete inanmak, on iki isme tapınmadır. Onların gaybetinde, onların olmadığı zamanlarda, bu on iki kişiye sevgi beslemesi şartıyla her bireyi ve her sistemi rahatlıkla kabul edebiliriz. Halka nasıl davrandıkları, toplumsal ve bireysel yaşayışlarının ne durumda olduğu önemli değildir.³⁵⁹ Şeriatî Safevi Şia'sının imamet anlayışını kabul etmez. Kısaca Safevi Şia'sında imamet anlayışı, masum, kutsal, olağanüstü ve insanüstü on iki isme inanmaktır. Sadece yaklaşma, vesile olma ve şefa'at aracıdır. İmamlarsa tapınmak için on iki melektir, meleklerle ve büyük tanrı çevresindeki küçük tanrılara benzer gaybi varlıklardır.³⁶⁰

1.1.3.İsmet

Ali Şia'sında ismet, halkın önderinin, toplumun liderinin, halkın alın yazısını elinde bulunduran kimsenin, halkın kendisine iman beslediği önderin zalim, güçsüz, korkak ve uzlaşmacı olmaması, hiçbir zaman çirkinliklerin çevresinde dönüp durmaması gerektiği anlamındadır. Bu anlamıyla İsmet, İslam yönetimi iddiasında bulunan, ama güçsüz, kirli ve hain olan herkesin ağzına indirilen bir yumruktur. Şeriatî'ye göre Şia'nın ismete olan inancı, kirli güçlerden uzak kalmaya ve bulaşmamaya zorluyordu. Düşünsel ve toplumsal kılavuzların, halkın imanından, bilgisinden ve yönetimden sorumlu önderlerin temizliğine ve takvasına inanmak demektir. Yani fasit yönetimin reddedilmesi, temiz olmayan âlimi izlemenin ve hilafet kurumlarına bağlı ve saptırıcı ruhanilerin reddedilmesidir.³⁶¹ Şeriatî, imamların masum olduklarını, günahsız olduklarını kabul etmez. Onlarda birer insandır ve her insan gibi onlarda hata yapabilirler.

Safevi Şia'sında ismet, imamların sahip oldukları ve günah işlemelerine asla olanak vermeyen özel bir maddeden yapılmış bir fizyoloji, özel bir biyoloji, özel bir psikoloji durumudur. Şeriatî bunu, "Kılıç, imamın gövdesine etki etmedi" sözünü örnek göstererek bu konuyu açıklamaya çalışır. Yani imamlar masumdur ve asla hata

³⁵⁹ Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 204.

³⁶⁰ Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 203-204.

³⁶¹ Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 199-201.

yapmazlar. Onlar gaybı bilirler ama insanlar bilemezler.³⁶² Şeriatî Safevî Şîa'sının ismet anlayışını kabul etmez. Özel bir zat olup insan türünden gelmeyen, hata ve yanlışlığa düşmeyen gaybî varlıklara özgü istisnai bir sıfattır. On iki kişinin bu türden kimseler olduğuna inanmaktır. Yani fasit yönetimin doğal olduğunu kanıtlamak, pak olmayan âlimin ve zalimlere bağlı ve saptırıcı ruhanilerin kabulü demektir.³⁶³

1.1.4.Velayet

Ali Şîa'sında velayet, Âli'nin kılavuzluğunu ve hükümetini kabul etmek, başkalarını reddetmektir. Çünkü o, Allah'a kulluğun yüce örneğidir. Rehberliği, hidayetin gerçek meşalesi gibidir. İnsanlık kıblesinin doğru elçisidir. İnsanlık tarihi onun beş yıllık yönetimi sırasındaki adaleti, özgürlüğü ve eşitliği arzulamaktadır. Mezhepler hep ona ihtiyaç duymaktadır.³⁶⁴ Kısaca, halkın Ali'nin hükümetine bütün boyutlarıyla, bütün kurallarıyla bağlı olması, onu izlemesi ve bir örnek imam kabul etmesidir. Yani sadece onun hükümetine ve düzenine karşı teslim ve bütün öteki velayetlerden kurtulması demektir.

Safevî Şîa'sında velayet, Âli'nin sevgisini taşımak, her türlü sorumluluktan uzak olmak ve cenneti velayet hatırına garantiye almak, cehennem ateşini etkisiz kılmaktır. Velayetin, halkın derdine ve toplumun iradesine bir yarar sağlamadığına, tersine Allah'a yardım ettiğine ve doğa üzerinde yetkili olduğuna inanmaktır.³⁶⁵ Şerati, Safevî Şîa'sında Ali'yi sevmek her şeyin garantisi olduğu anlayışını kabul etmez. Şeriatî'ye göre, Ali'yi sevmek, ama yaptıklarını yapmamak, onun yolunda gitmemek Şîa inancına terstir.

1.1.5. Şefaât

Ali Şîa'sında, kulluğa layık olmayı elde etme etkenidir.³⁶⁶ Şeriatî, şefaati kabul etmekle kalmaz, manevî, eğitimsel ve kültürel yetkinleşmede güçlü ve yapıcı bir etken olarak görür. Sadece peygamberin ve imamın şefaatinin kabul etmekle kalmıyor, büyük ve gerçek kişilerin şefaatinin de kabul ediyor.³⁶⁷ Ali Şîa'sında Şefaât, insanların bir şey yapmadan başkalarından yardım beklemesi değil, aksine üzerine düşen vazifeleri yaptıktan sonra o kişilerden şefaati beklemektir.

³⁶² Şeriatî, *Ali Şîası Safevî Şîası*, s. 200-201.

³⁶³ Şeriatî, *Ali Şîası Safevî Şîası*, s. 199-200.

³⁶⁴ Şeriatî, *Ali Şîası Safevî Şîası*, s. 203.

³⁶⁵ Şeriatî, *Ali Şîası Safevî Şîası*, s. 203.

³⁶⁶ Şeriatî, *Ali Şîası Safevî Şîası*, s. 214-215.

³⁶⁷ Şeriatî, *Ali Şîası Safevî Şîası*, s. 213.

Safevi Şia'sında şefaati, layık olmadan kurtulma aracıdır.³⁶⁸ Şeriatî'ye göre Safevi Şia'sında şefaati, sınavda torpil, yargılamada ve mali işlerde rüşvet demektir. Hak etmediği halde bazı hakları elinde bulundurmaktır. Bir insan günah işleyebilir ve hata yapabilir bu önemli değildir Safevi Şia'sında. Çünkü imamlar günah işleyenlerin günahını iyiliğe çevirdiği gibi hatalarını da yok edebilirler.³⁶⁹ Şeriatî Safevi Şia'sındaki şefaati layık olmadan elde edilen bir kurtulma aracı gördüğünden dolayı kabul etmez.

1.1.6.İçtihat

İçtihat Ali Şia'sının övünç kaynağı ve Şiîliğin önemli esaslarından biridir. İslam'ın esasları ve fıkıh hükümleri ortaya konulduktan sonra, toplum sürekli değişime uğradı, hayat düzenleri değişti, bu nedenle mevcut dini görüş ve dini hükümler ortaya çıkan yeni değişimlere cevap veremeyeceği için, yeni olaylar karşısında içtihat kaçınılmaz oldu. Müçtehit İslam'ın dörtlü temeline (kitap, sünnet, akıl, icma) dayanarak zamanın bu yeni gereksinimini ve toplumsal koşulları inceleyip yeni bir hüküm koymalıdır. İctihat olmadığı zaman din durağan hale gelir ve insanların ihtiyaçlarında uzaklaşır. Dolayısıyla, kimsenin baskısında olmadan gerçekleşen özgür içtihat, mezheplere bağlı kalmaktan ve mezhebin sabit kalıplarından insanları kurtarır.³⁷⁰ Özetleyecek olursak, Ali Şia'sında Şeriatî'ye göre içtihat, dinin zamanda hareket etmesini ve tarihi adım adım izlemesini sağlar. Dini görüşte sürekli devrim ve evrim, düzenin değişmesinde evrim ve uygunluk demektir.³⁷¹

Safevi Şia'sında içtihat Ali Şia'sındaki İctihat'ın aksine yeniliklere karşı, önceki görüşleri kutsal sayan, günü şartlarından uzak duran bir anlayışa sahiptir. Burada müçtehit patrik, papaz ve kardinal bir benzeri konumdadır. Müçtehit, ne kadar eski ve ne kadar geri kalmış ise o kadar iyi müçtehittir. Ne kadar eski giyinir, ne kadar eski bir görünüm kazanır, ne kadar eski davranır, ne kadar eski düşünür, huyu, konuşması, ahlakı, düşüncesine kadar eski olursa o kadar kutsal, o kadar etkili, o kadar muteberdir. Özellikle yeni sorunlardan, yeni yaşayıştan, yeni icatlardan ne kadar habersiz olursa, ne kadar gazete okumaz, radyo dinlemez, haberlere kulak

³⁶⁸ Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 250.

³⁶⁹ Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 214-217.

³⁷⁰ Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 221.

³⁷¹ Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 220-221.

vermezse o kadar iyidir. Şeriatı bunu nur üstüne nur olarak tanımlar. Safevi Şia'sında müçtehit kesinlikle konuşmaz, bir şey yazmaz, tefsir etmez, tartışmaz.³⁷² Sonuç olarak Safevi Şia'sında içtihat, duraklama ve donukluk etkenidir. İlerlemeye, değişime ve yenileşmeye engel olan bir etkidir. Küfürle ve fasıklıkla suçlama, her yeni işi, her yeni sözü, dinde hayat düzeninde, düşüncede, bilimde, toplumda ve her şeyde ortaya konulan her yeni yolu kesin mahkûm etme aracıdır.

1.1.7. Taklit

Ali Şia'sında taklit, ameli ayrıntılarda genel bir görüş ortaya koyma ve genel bir kavramı anlatma şeklindedir. Taklit esaslarda ve inançlar da değil, hükümlerde ve ayrıntılarda olmalıdır. O da ayrıntılarda değil de ayrıntıların ayrıntılarından. Müçtehitler arasında ihtilaflı olabilen özel bilimsel konuların niteliği ile ilgili meselelerde taklit söz konusu olabilir. Örneğin dinin ayrıntısından başka bir şey olmayan namaz, taklit edilecek bir şey olmayıp, belirli ve zorunludur. Namazın kaç rekât olduğu, her rekâtın ne gibi dua ve rükünleri bulunduğu ortadadır ve taklit edilecek bir şey değildir. Ama seferi sayılmamız ve namazı tam kılmamamız için yerleşik bulunduğumuz yerden ne kadar uzakta bulunmamız gerektiği konusunda taklide başvurulabilir. Ali Şia'sında araştırmacı âlim, içtihadında özgürdür. Avam, müçtehit karşısında mukallit olmalıdır.³⁷³ Şeriatı'ye göre Ali Şia'sında taklit, avamdan bir kimse ya da uzman olmayan kişi ile din ilimlerinde, fen ve uzmanlık yönü bulunan bilimsel ve hukuki konularda uzman olan kişi arasında mantıklı, bilimsel, doğal ve gerekli ilişkidir.³⁷⁴

Safevi Şia'sında taklit, resmi giysileri bulunan ve resmiyetlerin de Safevi düzenince sağlandığı kimseler karşısında bütün halkın “summun, bukmun, umyun” (sağır, dilsiz, kör) olması demektir. Bu resmi müçtehitlerin dışındakilerin, sadece bilimsel konularda değil, dinin kavranıp anlaşılması yolunda ve İslam esasına göre herkesin içtihatla bulunması gereken inanç konularında bile araştırma yapma, çıkarımda bulunma ve yeni sonuçlar elde etme hakları yoktur. Halk soru sormadan, araştırmaya gerek görmeden, körü körüne itaat ile sorumludur.³⁷⁵ Sonuç olarak Safevi Şia'sında taklit, ruhaniye körü körüne itaat ve ruhaninin akıl, inanç ve

³⁷² Şeriatı, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 221-22.

³⁷³ Şeriatı, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 225-227.

³⁷⁴ Şeriatı, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 250.

³⁷⁵ Şeriatı, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 224-228.

hükmüne, nasıl, neden, diye sormadan tabi olmak, Kur'an'ın söyleşiyle din ruhanilerine tapınmak demektir.

1.1.8.Adalet

Ali Şia'sında Adalet, Allah'ın adil olduğu anlamına gelir. Her hizmetin olduğu gibi, her kötülüğünde dünyada dakik ve es geçilemez bir hesabın bulunduğu anlamındadır. Yani adalet, siyasetin ya da hizbin toplumda oluşturduğu yapay bir düzen değildir. Çünkü adalet Allah'a aittir. Şu anlamda ki adalet dünyanın alt yapısıdır. Müslümanların dünya görüşü ise adalete dayalıdır. Dolayısıyla toplum, adalet esasına dayanmıyorsa, hasta, sapmış ve geçici bir toplumdur ve yok olmaya mahkûmdur.³⁷⁶ Özetlemek gerekirse, Allah'ın adil olma sıfatına, dünyanın adalet üzerine kurulduğuna ve toplumsal düzenin adalet üzere olması gerektiğine, zulmün, düzen eşitsizliğinin doğal ve ilahi olmadığına inanmak, adaletin, dinin iki esas temelinden biri olduğuna inanç beslemektir.

Safevi Şia'sında adalet, Ali Şia'sındaki gibi Allah'ın adil olmasıdır. Ali Şia'sından farkı, dünya ile ilgili olmayıp ahiretle ilgisi olmasıdır. İlmi bir konu olup Kelamcılarını ilgilendirmektedir ve halkla bir alakası yoktur. İlahi sıfatlara ilişkin, ölümden sonrasıyla ilgili bir konu olup Allah'ın kıyamette nasıl yargıda bulunacağı konusunda öngörü ve ödevler belirlemektir. Bu tarafla, ölümden öncesiyle ilgisi yoktur. Çünkü ölüden önce, adalet konusu Şah Abbas'la ilgilidir. Kayser'in işini Kayser'e, Allah'ın işini Allah'a bırakmaktır. Dünya Şah Abbas'ın saltanat alanıdır. Ahiret ise Allah'ın saltanat alanıdır.³⁷⁷

1.1.9.Dua

Ali Şia'sında dua, Kur'an'ın, peygamberin ve Ali'nin duasıdır. Dua insanın isteklerini Allah'a bildirmesi ve kişiyi devamlı diri tutan bir mekanizmadır. Müslümanların kendisi için dua ettiği gibi toplum içinde dua etmesi gerekir. Kişi zalim olan yöneticilerin zulmünden kurtulmak için Allah'a çokça dua etmelidir. Dua edip sorumluluktan kurtulmak yoktur. Tembel tembel oturmak asla yoktur.³⁷⁸ Kısaca dua, Öğreten, bilinçlendiren, iyilik ve güzelliği telkin eden bir metin, ruhu ruhani miraca götüren, ölüm gününden kurtaran, Allah'a yakınlaştıran, eğitip öğretene bir ilimdir.

³⁷⁶ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 204.

³⁷⁷ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 204.

³⁷⁸ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 223-224.

Şeriatî'ye göre Safevî Şîa'sında dua, tembellik vesilesi ve bütün zaafların, zilletlerin ve eksikliklerin telafisi olup dar ve bencilce bir çerçevededir. Allah'a ve araçlara duası sadece borçlarını ödemeyi ve yolcusunun selametle dönmesini dilemesidir. Ülkeyi zalim bir kişi yönetse dahi hiç umurunda değildir. Yeter ki kendisine, arabasına ve evine bir şey olmasın. Gönül huzurunu sağlayan, uyuşturan, asılsız bir umut veren, kayıtsız, yargısız sevaplar kazandıran, masrafı, zahmeti, zararı ve tehlikesi bulunan ağır sorumlulukların yerine geçen bir virdtir.³⁷⁹

1.1.10.Bekleyiş

Ali Şîa'sında bekleyiş ıslah, devrim ve dünyanın durumunun değişmesi için ruh, ilim ve inanç hazırlığı ve zulmün son bulmasına, adaletin zaferine, yoksun ve tutsak tabakanın işbaşına gelmesine, yeryüzü mirasının yağmalanmış kitlelere, salih insanlara ait olduğuna kesin bir iman demek olup evrensel devrim için insanın özünü hazırlamasıdır.³⁸⁰

Safevî Şîa'sında ise, mevcut duruma teslim olmak için ruh, ilim ve inanç gevşekliliği, fesadın iyi yönde açıklanması, her şeyin belirlenmiş görünmesi, gelenin gideni aratır olması, sorumluluğun olumsuzlanması, yenilikten umutsuzluk duyulması, her adımın önceden mahkûm edilmesi demektir.³⁸¹

1.1.11.Gaybet

Ali Şîa'sında gaybet, insanların toplumsal, siyasal ve düşünsel sorumlulukların en ağır olduğu dönemdir. Ali Şîa'sında insanlık tarihi dört döneme ayrılır. Birinci dönem, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar olan dönem; ikinci dönem, Ali'den başlayıp Gaybet'i Suğra sonuna kadar olan dönemdir; üçüncü dönem, Gaybet'i Kübra'nın başlangıcından, başlayan dönem olup "gaybet" dönem; dördüncü dönem, zuhur dönemi olup gaip imam, evrensel bir inkılâptan sonra adaleti insanlık içinde yerleştirip halkın önderliğini üstlendiği dönemdir. Birinci, ikinci, üçüncü dönemde rehberlik görevi, peygamberin kendisi ve Peygamberin vasisi tarafından yürütülmüştür. Gaybet dönemindeyse, hem Peygamber olmadığı hem de imam gaip olduğu için peygamberin ve imamları görevi, halkın kendi üzerine düşmektedir. Şeriatî'ye göre, burada halk, İslam'ı kendisi öğrenmeli, hakkı teşhis etmeli ve İslam'ın hadlerini uygulamalıdır. İslam toplumunu oluşturmalı, halka

³⁷⁹ Şeriatî, *Ali Şîası Safevî Şîası*, s. 223-225.

³⁸⁰ Şeriatî, *Ali Şîası Safevî Şîası*, s. 251.

³⁸¹ Şeriatî, *Ali Şîası Safevî Şîası*, s. 251-252.

önderlik etmeli, İslam'ı, Müslümanları, İslam'ın gücünü ve birliğini Yahudiler, Hristiyanlar ve öteki düşmanlar karşısında korumalıdır. Cihat etmeli, içtihatla bulunmalı ve bir grubu uzmanlaştırarak toplumun sorunlarına çözüm üretecek bir seviyeye getirilmelidir. Ali Şia'sında gaybet, insanları nübüvvet, imamet ya da vesayet döneminden daha sorumlu kılmakta, insanlara nübüvvet ve imamet sorumluluğunu yüklemektedir. Yani onların hakkın yayılması, batılla savaş, cihat, eğitim, yönetim ve toplumun yönlendirilmesi için üstlendikleri görevleri Şia halkı üstlenmiştir.³⁸² Ali Şia'sındaki gaybet'i özetlemek gerekirse, halkın kendi yazgısını, imanını, önderliğini, manevi ve toplumsal yaşantısını belirlemedeki sorumluluğu anlamını taşır. İmamın önderliğinin yerine geçebilecek bilinçli, sorumlu ve temiz kimselerden bir önder belirlemek için halkın yüklendiği görev demektir.

Şeriati'ye göre, Safevi Şia'sında gaybet döneminde, imam gaiptir. Dolayısıyla toplumsal İslam tatil olmuştur ve imamın kendisi gelip açincaya kadar açılmaz. İmam olmadığına göre cuma ve cemaat de yoktur. Elbette imamın naibi vardır ama cihat için değil, gelirleri toplamak ve gaip imamın payını almak için vardır. Gaybet döneminde halkın toplumsal hayatında her şeyi tatil edilmiş kabul ettiğinden, dolayısıyla hak ya da batıl yönetimden, toplumun ıslahından ya da gerilemesinden söz etmek de anlamsız olduğundan, hak yönetimi, imamın şahsının yönetimi olup imamın şahsı da şu anda gaip bulunduğundan, bu durumda İslam'ın bu dönemde halkın toplumsal ve siyasal yaşama şekliyle ilgili bir sözü olmadığından Safevi Şia'sı suskundur. Bu yüzden gaybet dönemi, tatil dönemi, tahammül ve bekleyiş dönemidir. Bir araya gelme ve yönetim konusu ortadan kalktığı için, sorumluluklar ahlaki ve bireysel çerçevesiyle sınırlı kalmaktadır.³⁸³ Sonuç olarak, sorumluluğun herkesten kalkması, İslam'ın bütün toplumsal hükümlerinin tatil edilmesi, her işin boş olması, sadece imamın önderlik edebileceği, sadece imamın izlenebileceği, sadece imama karşı sorumlu olunabileceği bir dönemdir.

1.1.12. Takiyye

Şeriati'ye göre Ali Şia'sında Takiyye, iki tür taktikten ibarettir: 1. Vahdet Takiyyesi: İslam toplumlarında, Şia'nın kendine ait ihtilaflı konuları açarak, İslam birliğinde tefrikaya neden olmama amacını taşır. Buna göre takiyye, Şia'nın kendi inancını koruduğu ama bunu İslam toplum içinde tefrikaya, parçalanmaya ve

³⁸² Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 210-212.

³⁸³ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 213-214.

düşmanlıklara meydan vermeyecek biçimde bir örtüdür. Bunun için Mekke'ye gidildiğinde tefrikaya düşmemek için birlikte namaz kılmaya dikkat edilmelidir. Şeriatî, Şia âlimlerinin Mekke ve Medine de cemaat imamlarının arkasında namaz kılın fetvasını vermeleri Şia'ya göre bir takiyyedir. Taassuptan, itilaflı konulara dayanmaktan ve iç tefrikaya neden olan durumların gündeme getirilmesinden kaçınmak, aynı safta bulunanların karşıt görüşlerine katlanmak, bir toplumun çoğunluğu karşısında iç birliğin korunması için, düşman karşısında ortak hedeflerin ve toplumun korunması hatırına azınlığın takiyyesi, bu takiyyenin kapsamında yer almaktadır.³⁸⁴ 2. Mücadele takiyyesi: Şia'nın düşünsel bir iş yapması, toplumsal ve siyasal bir savaşında bulunması, ama konuşmaması, kendini göstermemesi, fitne nedeniyle hilafet odağı karşısında takiyye yapması, kısacası boş yere kayba uğramaması, boş yere kendi örgütünü, gücünü ve canını tehlikeye atmamasıdır. Yani düşman karşısında bozguna uğramama yolunda bir güvencedir. Emevi, Abbasi rejimlerinde imamların hayatı bu takiyyeye bir örnektir.³⁸⁵ Ali Şia'sında takiyye dostla bütünleşme, düşmanla savaşma etkenidir. Aynı şekilde bir ameli taktik olup koşullara ve durumlara bağlıdır. Bu yüzden, rehberin teşhisiyle kimi zaman yasaklanır ve hatta haram kılınır.³⁸⁶

Şeriatî'ye göre Safevi Şia'sında takiyye oldukça açıktır ve açıklanmasına da gerek yoktur. Kişinin doğal durumunu korumak, işinin ve hayatının selametini korumak, baş ağrısından, sıkıntıdan, zarardan, tehlikeden, hak ve batıl çatışmasından, inanç ve görev sorumluluklarından kaçınmak için egemen gücün bütün pislikleri karşısında, sapkınlıkları ve azgınlıkları karşısında susmasıdır. Bundan dolayı Safevi Şia'sında savaşın mutlak tatilidir ve takiyye yerine tefrika ve taassubun etkin ögesi olan bir şey yapılır. Safevi Şia'sında takiyye sabit ve Şii olmanın gereği bir inanç esasıdır.³⁸⁷

2. SÜNNİLİĞE BAKIŞI

Şeriatî, Sünniliği günümüzdeki Sünnilik ve Şia'nın karşısındaki Sünnilik (eski Sünnilik) diye bir ayrıma tabi tutar. Şeriatî, Şia'daki Safevi Şia'sını nasıl kabul etmiyorsa, eski Sünniliği de kabul etmez. Ali Şia'sı, sadece insani adalet ve hak

³⁸⁴ Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 204-205

³⁸⁵ Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 205

³⁸⁶ Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 206

³⁸⁷ Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 206

hükümeti isteyen mahkûm sınıfın İslami'ydi. O zamanın Sünniliği ise, hükümet üssü olan ve eski dinlerin de mahrum olduğu sınıfı ezmek için ırk aristokrasisinin ve sınıfsal ayrımcılığının aleti olan egemen sınıfın İslam'ından ibaret olduğunu savunur. Bunun yanında, şimdiki Sünnilerin çoğunun hem pratikte ve hem de teoride gerçek Şia'ya kendilerinden daha çok yakın olduklarını da kabul eder.³⁸⁸

Şeriati, yaşadığı dönemdeki Ehl-i Sünnet anlayışına mensup olanları aşırı derecede onlara karşı eleştirel anlayış içinde olmamıştır. Hatta Ali Şia'sına daha çok yakın olduğunu kabul etmiştir. Bu tavrından dolayı İran'da Şeriati'ye Sünni diyenler de olmuştur. Bunun yanında Emeviler ve Abbasiler dönemindeki Sünnilere karşı eleştirel biçimde yaklaşmıştır. O dönemdeki Sünnilerin Şia'ya karşı tutumlarının kabul edilemez olduğunu belirtmiştir.³⁸⁹

Şeriati'ye göre, Emevi ve Abbasi halifeleri döneminde Ehl-i Sünnete mensup olan Sünniler değer görürken, Şia'nın hiçbir değeri yoktu. Saraylarda Yahudilerin, Hristiyanların ve Mecusilerin saygı gördükleri, özgürlük ve nüfuza sahip oldukları ve hatta Dehrlere özgürlük verdiklerini açıklayan kimi aydın ve özgür düşünceli sultan ve halifeler, Şia'dan da öylesine öfkeyle, nefretle söz ettiklerini belirtir. Şeriati bu görüşünü desteklemek için Gazneli Sultan Mahmut'un *ben, parmağım, dünyada Şiî arıyorum* sözünü delil gösterir.³⁹⁰ Bu yüzden, devlet Sünniliğin fakihi, Müslüman'ın Yahudi, Hristiyan ve Mecusi olan Ehl-i Kitapla evlenmesi caiz, ama Şiî kadınla evlenmesi caiz değildir, diye fetva veriyordu. Şeriati bu fetvayı kabul etmezken aynı zamanda bugün İran'ın Sünnilere karşı yapılan zulmü de kabul etmediğini söyler.³⁹¹ İran'da ilk dönemdeki Sünnilerin Şia'ya yapmış olduğu haksızlığın, Sakifte'ki ve Kerbela da ki intikamı almak amacıyla, Safevi Şia'sı tarafından Sünni avcılığının yapıldığını ortaya koyar. Şeriati bunun nedenini de halkın arasına Sünni ve Şia ayrımı sokarak insanları birbirine düşürmeye çalışanların işi olduğunu açıklar. Şeriati, gerçek Sünniliğin ve gerçek Şia'nın temelde birbirlerini çok yakın olduklarını âlimlerin görüşleriyle ispatlamaya çalışır. Seyyid Şerefuddin Musevi'' Sünnilik ve Şiîlik arasındaki ihtilaf, bir dinden iki müçtehit arasında bir hüküm çıkarımında ortaya çıkan ihtilafıdır."³⁹² Şeriati kendi görüşüyle de bunu

³⁸⁸ Şeriati, *Dinler Tarihi* II, s. 39.

³⁸⁹ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 16-19.

³⁹⁰ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s.17.

³⁹¹ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 50-51.

³⁹² Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 74.

destekler durumdadır: “Şia, Şifliğin kıyısında değil, tersine Şifliğin içinde yürürse hiç kuşkusuz kardeşlerine ulaşacaktır. Aynı biçimde kardeşler de Muhammedi Sünnilik içerisinde yola düşerlerse Şia’ya ulaşacaklardır. Bu iki düşman olmuş kardeşin kardeş olmuş düşmana karşı bilimsel ve köklü birliğin sağlanmasının yolu budur.”³⁹³

Ali Şeriati, Sünni görüşünü tek taraflı değil de, Şia ile karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Şia ve Sünni kesimde yapılan yanlışlıkları, karşılaştırmalı olarak, iki mezhebinde hatalarını ortaya koymak suretiyle, eleştirel biçimde incelemeye tabi tutmuştur. Şeriati göre, Sünniler İslam’ın ilk sıralarında bir grubun taraftarı iken, Şia ise her hangi bir grubun taraftarı olmadı. Şifilerle Sünniler arasındaki ihtilaf Şeriati ye göre, tarihi meseleler ve 1380 yıl önce meydana gelmiş seçimler üzerinedir. Şia bu meseleyi o kadar eleştiriyor ki, bu eleştiri ne kendilerinin işine yarıyor, ne de Sünnilerin işine yarıyor. Şeriati, bu meselelerde Şia’yı eleştirmekten kaçınıyor. Bu konuda, Şia’daki Sakifte Âli’nin hakkını ayaklar altına aldılar diye onun sevgisini gönlümüze yerleştirirsek cennete, sevgiyi gönlümüze yerleştiremesek cehenneme gideriz anlayışını kabul etmemektedir.³⁹⁴ Aynı şekilde yönetime geçen insanların, sırf Ehl-i Beyti sevmesinden, Ali’ye karşı haksızlık yapanlara kin ve nefret beslemesinden dolayı bu kişiler Muaviyeden de zalim olsa, o kişilerin Sünnilere karşı düşmanca tutumundan dolayı baş tacı yapılmasını da reddeder.³⁹⁵

Şeriati Şia’nın, Sünni kesime kasıtlı olarak birilerinin düşman gibi görmelerini şöyle açıklar: “Safevi propaganda odakları, özel yanlara ve Şia Ehl-i Sünnet arasındaki ihtilaf konularına özellikle dayandılar ve onlarla olan ortak konuları bir yana bıraktılar veya onları da özel bir biçimde açıkladılar ya da zayıflattılar. Sonuçta mezhep ayrılığı, toplumsal ve kültürel ayrılığı, doğal olarak da ulusal ve siyasal ayrılığı daha büyük bir şiddetle gerçekleştirdi. Böylelikle, Safevi Şia’sı, kendisini İslam’a bağlı sayıp İslam’dan vazgeçmemekle birlikte öteki Müslüman uluslarla bütün ortak yanlarını kesip atıyordu. Onlar geçmişte olduğu gibi yalnızca imamet inancı temelinde değil, hatta tevhide, nübüvvete, Ahiret’e ve Kur’an’a olan inançtaki anlayış ve nitelik bakımından da Şif’yi Sünni’den ayırdılar. Ortak İslami hedeflerin, geleneklerin, resmi bayram törenlerinin, töre ve

³⁹³ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 86.

³⁹⁴ Şeriati, *Dinler Tarihi II*, s. 36.

³⁹⁵ Şeriati, *Dinler Tarihi II*, s. 36-37.

görünümünün çoğunu kaldırdılar ya da bozdular, değiştirdiler. Zorunlu olarak Şîî ve Sünnî'nin birlikte yaptığı hac, Medine ziyareti, cemaat namazı gibi amel ve törenlerde, ortak konuları alabildiğince azaltmaya, cüzi ve önemsiz ihtilaf konularını olabildiğince çok, ciddi ve esaslı göstermeye çabaladılar. Böylece iki grubun bir arada bulunduğu hacda ve Peygamber Mescidinde de kendilerini birbiriyle bir saymasınlar, bir dinden bilmesinler istenmiştir. Böylece özellikle hacda çokça gerçekleşen anlaşma, kardeşlik ruhu ve İslam birliğinin dirilme tehlikesi ortaya çıkmasın istenmiştir.”³⁹⁶

Şeriatî, Ehl-i Sünnet'in ve Şia'nın adalete inandığını kabul ettikten sonra, adalet anlayışlarının farklı olduğuna dikkat çeker. Ehl-i Sünnet'e bağlı âlimler, Allah'ın yaptığı her işin adaletin ta kendisi olduğunu kabul ederken, Şia ise, Allah adalet olmayan hiçbir iş yapmaz anlayışını savunurlar. Şeriatî, bu iki anlayış arasında çok farkın olduğunu söyler. Sünnilikteki adalet anlayışının hâkim sınıfın adaleti olduğunu, Şia'daki adaletin ise mahkûm sınıfın adaleti olduğunu öne sürer. Şeriatî Ehl-i Sünnet'in akıl yürütmesinin Şia'nın akıl yürütmesinden daha çok kalbe yatkın olduğunu söyler. Şia burada Allah'ı adaletle kayıtlı kılarken, Ehl-i Sünnet ise Allah'ı serbest bırakıyor. Şeriatî, Ehl-i Sünnet'in adalet anlayışının, Şia'nın adalet anlayışından daha tutarlı olduğunu kabul eder.³⁹⁷

Sonuç olarak Şeriatî'nin Şia ve Sünnilik anlayışını karşılaştırmalı olarak özetleyecek olursak, Şeriatî'ye göre Ali Şia'sı, en Sünnî İslam hareketi ve fırkasıdır. Burada en Sünnî sözüyle, Peygamberin sünnetine en bağlı olan fırka kastedilir. İslam'ın ilk yıllarında Şîîlik ve Sünnilik ihtilafı, Ali'nin şahsı vesilesiyle Peygamberin sünneti üzerinde olmuştur. Hz. Ali peygamberin sünnetini hiçbir gücün değiştiremeyeceğine, birini çıkarıp ötekini ekleyemeyeceğine ya da saptıramayacağına inanıyordu. Şeriatî'ye göre Hz. Âli'nin rakipleri olan Sünniliğin başta gelen temsilcileri, peygamberin sünnetine el atmışlar, peygamberin sünnetini değiştirme hakkını kendilerinde görmüşlerdir. Hz. Ali bunu yapmamış, yapanları da hoş karşılamamıştır. Sünneti değiştirme cesaretini gösterenlerin başında Şeriatî'ye göre Hz. Ömer gelmektedir. Sünnî olan Hz. Ömer nass karşısında kendi görüşünü tercih etmiştir. Mesela, muta ve temettü haccını yasaklaması gibi.³⁹⁸ Şeriatî Safevî

³⁹⁶ Şeriatî, *Ali Şiası Safevî Şiası*, s. 105-106.

³⁹⁷ Şeriatî, *Dinler Tarihi II*, s. 40-41.

³⁹⁸ Şeriatî, *Ali Şiası Safevî Şiası*, s. 206-207.

Şia'sını şiddetle eleştirmekte ve Emevi Sünnilerine benzetmektedir. Bu yüzden, Ali Şia'sı sünnet mezhebidir. Safevi Şiası ise Emevi Sünniliği gibi bidat mezhebidir. Bütün bu eleştirilere rağmen Ali Şeriati, günümüzdeki Sünniliği İran'daki Safevi Şia'sına tercih etmekte ve Sünnilerin daha çok İslam'a hizmet ettiklerini kabul etmektedir.

3.OSMANLI'YI EHL-İ SÜNNET VE ŞİA AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Şeriati, İran'ın XVI ve XVII. yüzyıllarda gruplandırmalar ve dünyanın askeri ve siyasal kutupları bakımından özel bir bölgede olduğunu belirttikten sonra, en önemli kutuplar arasında birinin Hristiyanlık kutbu, diğerinin ise İslam kutbu olduğunu hatırlatır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun İslam'ın resmi güç merkezi haline geldiğini savunur. Osmanlı'daki cihat gücü, batının coşku, hareket, teknolojisinden üstün gelerek, birçok cephelerde Hristiyanlık kutbuna üstün gelmiştir.³⁹⁹ Osmanlı gücü çeşitli soyları, çeşitli milliyetleri İslam adıyla imparatorluğun siyasal ve askeri birliği altında toplayıp yönetmeyi başarmıştır. Şeriati burada Osmanlı yönetiminin geçersiz bir yönetim olduğunu, İslami bir yönetim olarak adlandırılmaya layık olmadığı eleştirisinde bulunur. Bunu da İslami ölçülere göre kıyasladığının da bu yargıya vardığını belirtir. Ama Osmanlı'yı batı ve Hristiyanlık yönetimi ile karşılaştırdığımızda İslami bir yönetim olarak görüleceğini savunur. Şeriati Osmanlı'yı Sünni, Ömer'i, imamet inkârcısı ve antidemokratik olarak değerlendirmektedir.⁴⁰⁰ Hristiyanlık karşısında Osmanlı'yı bir Müslüman olarak Şia farklı yorumlayabilmektedir. Keşke o Şia karşıtı Selahattin Eyyub'i, Filistin de ortaya çıksa, o yiğit Selçuklular, kan emici haçlıları Akdeniz'e dökse, Sünni mezhepli fasit Osmanlılar, batının sömürücü gücünü Afrika'dan, Asya'dan ve çaresiz İslam toplumlarından sürseler diye arzulamaktadırlar.⁴⁰¹

Osmanlı'yı, o dönemde, İslami hâkimle, İslam'dan olması gereken hâkimle karşılaştırılırsa, ya da mahkum tabaka, yani köylü halk ve kentli işçi tabakası karşısında hâkim tabakanın temsilcisi olarak değerlendirildiğinde fasit bir hâkim, layık olmayan ve kabul edilmesi olanaksız bir hâkim olarak algılanır. Osmanlı'yı

³⁹⁹ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 44.

⁴⁰⁰ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 45.

⁴⁰¹ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 46.

ezen batı, fasit bir hâkim ya da anti demokrat veya Sünni olduğundan değil, Akdeniz de bir İslam gücü ve Asya'ya ilerleme yolunda karşılarında bir engel olarak ezmektedir. Osmanlı'nın batıyla savaşı, on beşinci, on altıncı, on yedinci, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılların dünyasındaki İslam gücünün Hristiyanlık gücüyle savaşıdır. Burada tüm cephelerde Osmanlı askeri gücü ilerlemekte ve batı sürekli olarak en güzel ülkelerini yitirmekte, dinin ve medeniyetinin en hassas kutuplarını Müslümanların tehdidi altında görmektedir.⁴⁰²

Osmanlı İmparatorluğu güçlerinin batıda ilerlediği ve Osmanlıların Avrupa ile savaşının doruk noktaya vardığı sırada cephe gerisinden, Osmanlı doğu sınırlarının ucunda taze nefesli bir güç, Osmanlı'lara arkadan saldırır. Şeriati'ye göre bu başkaldırı, tasavvuf kutuplarından biri olan Şeyh Safiyyuddin Erdebilinin oğullarının önderliğinde İran'da baş gösterir.⁴⁰³ Bu, on asır boyunca Şîi toplumun, köylü ve şehirli kitlelerin Sünniliğin baskı ve işkence yönetimlerine karşı birikerek taşma ve patlama noktasına gelen nefret ve kin birikimiydi. Bu nefretler, yeni önderlerin onu alıp kendi siyasal güçlerinin hizmetinde kullanabildikleri birikmiş bir enerjiydi.⁴⁰⁴ Şeriati burada büyük bir propaganda yapıldığını, Şia ile Sünnilerin arasına fitne soktuklarını, Şia ve Sünni ayrılığını halkın arasına sokmakta ve onu Türk ve Fars, Arap ve Acem, Hindu ve Müslüman halkı ayrılığı ve düşmanlığa dönüştürmektedir.⁴⁰⁵

Şeriati, Türklerin İslam medeniyeti içerisindeki rolünün ve öneminin farkındadır. Bu nedenle Osmanlı'ya ilişkin olumlu görüşleri dolayısıyla mutaassıp Şîilerce Sünnilikle suçlanırken, Marksistler onu feodallikle itham etmişlerdir. Şeriati, gerek dindarların gerekse modern düşüncelerin Osmanlı'yı değerlendirirken tek boyutlu baktıkları ve onu Hristiyanlık ve batı karşısında bile mahkûm ettikleri için eleştirmektedir. Şeriati'ye göre, Osmanlı İslami ölçülere vurulduğunda fasit bir yönetimdir. Ancak olaylara medeniyet perspektifinde bakmak gerekir. Yani mesele Osmanlı'nın ne kadar İslamiliği ya da adilliği değil, emperyalist batı karşısında İslam'ın bilek gücünü temsil ediyor olmasıdır. Batı saldırganlığına karşı Müslümanlar kol ve kılıç güçlerini onunla göstermişlerdir. Kolumuzun zayıflaması

⁴⁰² Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 48.

⁴⁰³ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 47.

⁴⁰⁴ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 49.

⁴⁰⁵ Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, s. 51.

kılıcımızın kınına girmesi ve Sünni fasit Osmanlı'nın yenilenmesi ile orta çağlardan beri süre gelen batı saldırganlığı için tarihin hiç görmediği ölçüde vahşi ve eşkıyaca bir sömürü kapısı aralanmıştır. Eğer olaylara bu perspektifle bakılacak olursa Osmanlı hakkındaki tek biçimli kanaatlerde değişecektir.⁴⁰⁶

Sonuç olarak Şeriatî, Osmanlı yönetimini Sünni olarak kabul etmekte, Osmanlı yönetimini kendi içinde ele alındığında tam manasıyla İslami bir yönetim olarak görmemekte, bunun yanında batı ve Hristiyanlık karşısındaki konumunda, İslami bir yönetim olarak görmektedir. Aynı şekilde batının ve Hristiyanların karşısındaki elde ettiği başarıdan dolayı İslam'ın merkezi saymaktadır. Osmanlı yönetiminin, Şia'ya karşı olumsuz tavır takındığını söylerken, aynı şekilde İran da ki Şia'nın da, Osmanlı'ya ve Sünniliğe karşı olumsuz bir düşünce içinde olduklarını belirtir.

4. ŞERİATİ HAREKETİNİN ÖZELLİKLERİ

Şeriatî hareketinin en önemli özelliği öze dönüş çağrısıdır. Şeriatî, hangi öze dönelim diye sorar ve sıralar: “Eğer ırksal (Ari/Fars) özümüze dönersek, bu faşizm, nasyonalizm, rasizm gibi ulusal ve ırksal cahiliyete duçar olacağımızdan bu dönüş gerici bir dönüş olacaktır.”⁴⁰⁷ “Eğer geleneksel dini (İslam/Şia) özümüze dönersek bu zaten çöküşün, gelenekçiliğin, cehaletin, gericiliğin, şahsa tapıcılığın, tekrarcılığın ana sebebi değil midir?”⁴⁰⁸

Hangi öze, hangi mezhebe ve hangi Şia'ya dönülecektir? Ali Şeriatî'nin kastettiği öz kendi tabiriyle “diri ve yaşayan bir öz”dür.⁴⁰⁹ Şeriatî, “Dayanağımız, İslami kültürümüzdür ve bu kültürel öze dönüş de şiarımız olmalıdır.”⁴¹⁰ Şeriatî'ye göre bütün Müslümanlara en yakın olan öz budur. Şu anda yaşayan Müslüman toplumlarına, bu toplumda bir şeyler yapmak isteyen aydına, hayat ve dinamizm verecek olan öz budur.⁴¹¹ Ama hangi İslami özdür bu? Şeriatî'ye göre İslam, var olan haliyle çöküşün, cehaletin, gericiliğin, şahsa tapıcılığın ana sebebi haline getirilmiştir. Oysa hakiki İslami öz, irfan, edebiyat, astronomi ve matematiksel

⁴⁰⁶ Ertuğrul Cesur, *Ali Şeriatî ve Bir İdeoloji Olarak İslamcılık*, s. 107-108.

⁴⁰⁷ Şeriatî, *Öze Dönüş*, Çev., Kerim Güney, Kitapevi yay. İstanbul 1999, s. 38.

⁴⁰⁸ Şeriatî, *Öze Dönüş*, s. 40-41.

⁴⁰⁹ Şeriatî, *Öze Dönüş*, s. 40.

⁴¹⁰ Şeriatî, *Öze Dönüş*, s. 41.

⁴¹¹ Şeriatî, *Öze Dönüş*, s. 40-41.

bilimler ve askeri alanlarda yetişen yetenek ve dehalarla kabul gören bir kültürel özür. Ve böyle kültürel bir öz ki, Rönesans geçirmiş bir Avrupalıya karşı ben büyük İslam kültürüne mensubum diyebileceğimiz bir özür.⁴¹²

Şeriatı, görkemli geçmişe sahip bir uygarlığın mirasçısı olduğunun farkındadır. Tıpkı İkbâl gibi “Ey doğu milletleri şimdi ne yapmalıyız? Veya Mehmet Akif gibi “Nerede İbni Rüşt, hani Gazali görelim? Diye kendi kendine sormakta, bunların acısıyla kıvrınmaktadır.⁴¹³ “Bunlar bu adamlar, bu görüntüler, bu simalar, bu medeni kişilikler, bu doğurgan ve üretken yetenekler, bende ve benim medeniyetimde yaşıyor.”⁴¹⁴

Şeriatı böyle bir durumda suçu batılılara yükleyerek, işin içinden sıyrılma gayreti içinde değildir. Önce içeriği sorgulayarak işe başlar. Şu an ki yaşayan din, sorunları, idealleri, düşünceleri çok öncelere, oradan ölüme ve ölüm sonrasına aktaran ve bu dünyayla hiçbir işi olmayan bir dindir. Ne olgunlukları, ne toplumsal hayatları ve sorumlulukları açısından insanlara, dünyada hiçbir görev duygusu ve sorumluluğu yüklememektedir bu din. Oysa Şeriatı’ye göre İslam’ı, çöküşün etkenleri olan bilgisiz ve uyuşuk geleneklerin tekrarı biçiminden çıkarıp, bilgi veren, ilerici, mücadeleci, uyandırıcı, aydınlatıcı bir ideoloji şekline çevirmeliyiz. Çünkü İslam, öze dönmek ve özden başlamak isteyen, ister dinli ister dinsiz aydınlar için, bilgi, bilinç ve sorumluluk verici olmalıdır. Bunun içinde toplumda var olan, bizim gerçek insani kişiliğimize ve manevi gerçeklerin derinlerine dayanan, sağlam bir sermaye ve gıdadan beslenen, kendi ayakları üzerinde duran bir dini öz yakalamalıyız. Şu halde İslam’ı toplumsal gelenek biçiminden bir ideoloji biçimine, eğitimi yapılan bir program biçiminden, bizzat bilgi, bilinç, uyanıklık veren bir iman biçimine, ahirete yönelik sevap kazanmak için yapılan tören ve gösteriş biçiminden, insana ölümden önce sorumluluk, hareket ve fedakârlık bağışlayan büyük bir güç biçimine sokmak gerekir. Büyük bir maddeyi patlatan kimliği ile aydını, toplumuna aşk ve bilgiyi geri getirip nesline büyük Prometheus⁴¹⁵ mucizesini gerçekleştirecek bir biçim ve çehreye kavuşturmak gerekir. Bu bilgi ve iman ile yüklü mucize açık bir güç olarak ortaya çıkacaktır. Donukluk aniden harekete, cehalet bilgiye dönüşecektir.

⁴¹² Şeriatı, *Öze Dönüş*, s. 40.

⁴¹³ Eliacık, *İslamın Yenilikçileri*, Med Cezir yay. III. cilt. İstanbul 2003. s. 264.

⁴¹⁴ Şeriatı, *Öze Dönüş*, s. 40.

⁴¹⁵ Prometheus, Yunan mitolojisinde tanrı Zeus ve diğer tanrılar Olimpos dağındaki konaklarında uyurken kutsal ateşi gizlice onlardan çalıp insanlığa getiren kahramandır.

Hem böylece aydın, kendi güçlü, yaşayan ve bilgili özüne dönerek Batının sömürgeciliğine karşı duracak ve din gücüyle uyuşturulan toplumu yeniden din gücüyle uyandıracak, harekete geçirecektir. Hem kendi kültür, medeniyet ve manevi kişiliğini sürdüren bir nesil olacak, hem de Allah'ın nurunu yeryüzüne yansıtan birer Prometeus biçiminde bir nesil ortaya çıkacaktır.⁴¹⁶

Şeriatı, burada öze dönüş derken gelenekçi İslami ve Şia'yı değil yenilikçi bir İslami ve Şia'yı kastetmektedir. Ona göre geleneğin İslam'ı Emevilerin, Abbasilerin İslam'ıdır. Geleneğin Şia'sı Safevilerin, yeniliğin Şia'sı da Âli'nin, Ebu Zerr'in ve Ammar'ın Şia'sıdır.⁴¹⁷

Şeriatı'ye göre aydın, peygamberi bir misyon üstlenmeli ve temel özellikleri bunlar olan öze dönük hareketini başlatmalıdır. Aydın, aynı zamanda ideal bir insan olmak durumundadır. İdeal insan tabiattan kalkarak Allah'ı anlamaya çalışır, insanlığı arar, Allah'a ulaşır. Tabiata gözlerini kapatmaz, insanlığa sırt çevirmez. Elinde Sezar'ın kılıcını tutar ama göğsünde Hz. İsa'nın yüreğini taşır. Sokrates'in beyniyle düşünür ve Allah'ı Hallacın kalbiyle sever. Hz. İsa gibi aşk ve barış, Hz. Musa gibi cihat ve kurtuluş mesajı verir. Felsefi konulara dalarak insanların akıbetine ilgisiz kalmaz, siyasetle uğraşması da onu şöhret perestliğe götürmez. Ne bilim onu inançtan, ne inanç onu düşünmekten ve aklını kullanmaktan alıkoyar. O cihat ve içtihat, yalnızlık ve inanç, duygu ve akıl, kudret ve aşk, inanç ve bilgi adamıdır. O tabiat, tarih, toplum ve nefis zindanından kurtulmuş bir insandır.⁴¹⁸

Şeriatı hareketinin en önemli özelliklerinden biriside, Tevhidi dünya görüşü, Kur'an'a dönüş, Ebu Zerr'in çağrısının diriltilmesi, Ali Şia'sının canlandırılması, Safevi Şia'sını terk etmek⁴¹⁹ argümanlarıyla çağdaş İslam düşüncesinin yenilikçi simalarından birisi olmasıdır. Onun aradığı, kendi tabirleriyle "Gerici Safevi Şia'sının kilise İslam', hacı molla ilişkisinde görülen köhnemiş çarşı pazar İslam' değil, zamanın içinde, ideolojik savaşlar sahnesinde, emperyalist saldırılarla yüz yüze olan milletin acılarına, dertlerine ve devrimci ülkülerine cevap veren bir İslam'dır.⁴²⁰ Ayrıca Şeriatı, İslami Rönesans'tan bahsetmektedir. Şeriatı'ye göre

⁴¹⁶ Şeriatı, *Öze Dönüş*, s. 42.

⁴¹⁷ Şeriatı, *Öze Dönüş*, s. 43.

⁴¹⁸ Şeriatı, *İslam Sosyolojisi*, Çev. Kenan Sökmen, Birleşik yay. İst. 1998. s. 126-127.

⁴¹⁹ Şeriatı, *Yarının Tarihine Bakış* s. 141.

⁴²⁰ Şeriatı, *Yarının Tarihine Bakış*, s. 141.

İslami Rönesans, son iki yüz yıllık çöküş döneminde ortaya çıkan İslami uyanış ve diriliş hareketlerini kastetmektedir.

Şeriati, Efgani ve Abduh tarafından başlatılan İslami özgürlük ve uyanış hareketinin devam ettirilmesi gerektiğini ister. Bunu bir süreç olarak görmekte ve İran coğrafyasında, kendi üzerine düşeni ifa ederek sorumluluğunu yerine getirmek istemektedir. Bu nedenle gerek tıpkı Efgani ve Abduh'un yaptığı gibi yoğun biçimde dini mercilere, ruhaniyet havzalarına uyanma, harekete geçme, sahneye inme çağrısı yapmaktadır.⁴²¹

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki; Şeriati içinde bulunduğu toplumun ve diğer Müslüman ülkelerin İslami yaşantılarından memnun değildir. Yaşanılan hayat İslamiyet'in özüne uygun değildir. Şeriati, insanları öze dönüşe çağırırken, Hz. peygambere gelen İslam'ı ve bunun akabinde peygamberin ve Hz. Ali'nin yaşadığı İslami özü anlatmaktadır. Şeriati'nin burada İslam'daki özü, sadece Hz. Ali'de görüp diğer insanlardaki İslami yaşantıyı eleştirmesini kabul etmek mümkün değildir. Şeriati, yaşanılan İslam'ın bidatlerle doldurulduğundan ve Hristiyanlar ve Yahudiler gibi çıkar amaçlı kullanıldığından yakınmaktadır. Müslümanlar öyle bir öze dönmeli ki, bütün dünya Müslümanları örnek almalı, Müslüman batıyı örnek almamalıdır.

5. ALİ ŞERİATİ'NİN İSLAM DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ

Şeriati denilince aklımıza önce, onu 'dinî aydın' olarak tanımlayan nitelikleri geliyor. 'Dinî aydın' kavramı, İran'da devrimden önceki yıllarda özellikle sosyolog Ali Şeriati tarafından tartışmaya açılmış ve temsil edilmişti. 70'li yıllar İslam dünyasında aydın kişiliğinin solcu ve batıcı niteliklerle sınırlı olarak görüldüğü yıllardı ve Şeriati işte o yıllarda, aydın sorumluluğu bağlamındaki tartışmalara, "dinî aydın" profiliyle, ağırlığını koymuştu.

Sosyoloji çalışmaları etrafındaki eleştirileri incelendiğinde Şeriati'nin, kendisinden sonraki dönemde bu alanda gündeme gelen tartışmalara ve yeni yol yöntem arayışlarına bir yol açtığı söylenebilecek eleştirel bakışa ve ezber bozan bir çalışma yöntemine sahip olduğu fark edilmektedir.⁴²²

Onun konferanslarında ve kitaplarında anlattığı İslam, bu dini çağdaş dünyaya ait bir dil ve duyuşla bireye yeniden anlama ve anlatma sorumluluğu

⁴²¹ Şeriati, *Yarının Tarihine Bakış*, s. 154.

⁴²² Şeriati, *İslam Sosyolojisi*, s.128.

yüklüyordu. Bu zaman ve mekânla yüklü tanımlama çabasını ‘İslamcılık’ olarak adlandırıyoruz. İslamcılık bu tanımıyla mevcut dinî cemaatleri, partisel oluşumları, tarikatları hatta varoşları etkilemekle birlikte, yeni bir dalğanın adıydı. Bu dalğanın en belirgin özelliklerinden biri, Müslümanlığı sağcılığın ve padişahçılığın yanına yerleştiren geleneksel siyasal bakış açısına muhalefetse, bir diğeri Batı medeniyetini, onu tanıyarak aşma çabasıdır. Şeriatî’nin yaşantısındaki ve fikirlerindeki karışıklıkları ve dalgalanmaları bu açıdan da değerlendirmek gerekebilir. Şeriatî, İslam kültürü ve geleneği içinde yetişmiş olmakla birlikte, batı kültürü ve düşüncesinden de yararlanarak, yeni ve aktif bir dil oluşturmayı denemiştir. Bir sosyolog olarak ise, kendi dönemi içinde sağcı bir paradigmayla anlaşılan İslamiyet’i, hiyerarşiden uzak ilişkileri, sosyal adaleti ve düşünce özgürlüğünü kapsayan bir açıdan kavramaya çalışmıştır.⁴²³

İran’da ‘radikal sol’ olarak nitelenmiş olan söylemi devrimden önce yoksul tabakalarda, yüksek sınıfların yaşantılarına karşı eleştirel bir bakışın oluşumunu etkilemiş, devrimden sonra ise yoksulluğa varan bir sadelik içinde yaşama eğilimleri için bir doğrulama olarak okunmuştur. Marksizm’den etkilenen, halkların kurtuluşu için yapılan devrimleri, sermaye birikimini dışlayan bir kalkınmayı ve şûralara dayalı bir devleti savunan, bireysel özgürlüklerden çok kitlesel problemleri, bireycilikten çok kolektif hayatı dikkate alan bu söylem, İran’da 80’li yıllarda Müsavi hükümetleri boyunca ülkeye hâkim olmaya devam etti. Bugün halkın mücahitleri olarak bilinen İran rejimine muhalif grup ve aynı ölçüde olmasa bile Mücadeleci Müslümanlar Hareketi ile 1983-1990 yılları arasındaki profiliyle İslam Devrimi Mücahitleri, bu söylemden etkilenmişlerdi. Denilebilir ki İran’da 80’li yıllar boyunca dindar ya da laik aydınlar bu söylemin etkilediği siyasal ve kültürel atmosferi teneffüs etmişlerdir.⁴²⁴

Şeriatî, kimi değerlendirmelerde, alışlagelmiş Müslüman aydın kategorisine çok da sığdıramadığı için “solcu Müslüman aydın” olarak tanımlanmaktadır. Sağ-İslam olarak görülen yaklaşım veya gelenek hangi anlamlara ve olgulara mesafeli duruyorsa, Şeriatî’de bu anlam ve olguları kurcalamaya dönük bir ilginin belirginlik kazandığı söylenebilir. 60 ve 70’li yıllarda Türkiye gibi İran’da da sol, sınıfsal değil

⁴²³Ertuğrul Cesur, *Ali Şeriatî ve Bir İdeoloji Olarak İslamcılık*, s. 110 -<http://www.fikirzamani.com/> 8.28.2010.

⁴²⁴Naki Rahmani, *İran’da Aydınlığın Meseleleri*, Şark Gazetesi, 29 Mayıs 2004.

kültürel bir batıcılık olarak temayüz etmiştir. Soğuk savaş söylemlerinin bir parçası olan sol-komünist geleneklerin din eleştirileri, dine karşı bir mücadeleyi yansıttığı için de sağcılık, dindarların kendilerini içinde daha rahat hissettikleri siyasal kategoriydi. Şeriatî ise, sosyolojik yöntemlerden de yararlanarak, Müslümanlığın sağcı kategori içine sığmayacağını kanıtlamaya dönük bir açıklama çabası içinde çalışmalarını sürdürmüştür.⁴²⁵

“Adalet ve kurtuluş ya da özgürlük” şiarlarına yaptığı vurgunun tonunda kendini gösteren Marksist-devrimci etkisi, Şeriatî’nin “solcu” olarak değerlendirilmesinin nedenidir. Karizmatik liderliğe dönük Şia geleneğinden kaynaklanan bir saygı ve dikkate karşılık, halk kitlelerinin seçimlerine verdiği önem, Şeriatî’yi vesayet veya velayet vurgulu geleneksel halk-yönetim kabullerinden uzakta tutuyordu. Modern Şiir’e dönük ilgisi, emperyalizm eleştirileri, kadın hakları alanındaki duyarlılığı, devrimci hareketlerle ilgili yorumları, onun “sol aydın” kategorisinde değerlendirilmesine neden olmuştur. Onun bakış açısına göre İslamiyet her şeyden önce egemen ideolojiler, katı ve kör gelenekler tarafından baskılanan toplumların değiştirilmesi ve yenilenmesi açısından öncü bir rol üstlenebilecek güçte tek imkân olarak görünür. Bu öncü ve devrimci misyonunu yitiren İslam ise, toplumsallık biçimi olarak geçmişteki kazanımlarının mirasını tüketen ve bu durumuyla belki de Marx’ı haklı çıkartacak ölçüde yoksulların afyonu olabilecek bir din olmaya yatkınlaşır.⁴²⁶

Şeriatî, özgür düşünme ve seçim yapma, düşünceyi geliştirme konusunda engel ve kural tanımak istemediğinden, çok ciddi suçlamalara maruz kalmıştır. Onu “Vahhabî, Sünnî, yalancı, hain, fesat, dinsiz, din düşmanı, mürtet, batı tarafından zehirlenmiş, sömürgeciliğin maşası, fareli köyün kavalcısı, İslam Hukuku ve tarihinden habersiz bir cahil...” şeklinde isim ve sıfatlarla suçlayarak susturmak isteyen bir grup din adamı, kitaplarının yasaklanmasını sağlamışlardır. Bu kitapları, dindar gençlerin gözünden düşmesini sağlayacak fetvayı vermesi için de, o dönemde Necef’te sürgünde bulunan Ayetullah Humeyni’ye göndermişler, fakat Humeyni, bu

⁴²⁵ Cesur, *Ali Şeriatî ve Bir İdeoloji Olarak İslamcılık*, s. 110-115.

⁴²⁶ Ali Rahnema, *Ali Şeriatî-Bir İslami Ütopyacının Siyasi Biyografisi*, Çev. Zehra Savan), Kapı Yayınları, İstanbul 2006, s. 353.

konuda yapılan bütün baskılara karşılık, Şeriatî'nin kitaplarında yasaklanmayı gerektiren bir ifadeye rastlamadığını bildirmişti.⁴²⁷

Şeriatî, rejim karşısında muhalif olmakla birlikte, muhalefetini aynı zamanda içinde bulunduğu varsayılan dini camianın otoriter ve baskıcı yönüne karşı da sürdürmüş olması, bu bağlamda tarafgir davranmak yerine ilkeler üzerinden konuşmaya özen göstermesi, Şeriatî'yi benzerlerinden ayırarak ön saflara çıkarmaya neden olmuştur. 1964'te İran'a döndüğünde, fiilen mevcut olan İslam'ın, tecrit olarak İslami olmayan dar ve dönüşüm geçirmiş fikirlerin içine hapsedilmiş, "parçalanmış" ve "dağılmış" bir dinden başka bir şey olmadığını söylüyordu. İslam adına İslam toplumunu öldüren ve insanları dinen caiz dünyevi uğraşılardan el çekme, esaret ve dini yozlaşma halinde tutan bu afyonumsu dinin, 'ideolojik mücadele' vasıtasıyla bir rönesansa ihtiyacı vardı. Şeriatî'ye göre, bu ideolojik mücadelenin bir hedefi, 'atıl' ve 'gerici' ulema ya da fıkıh âlimleriydi. Ona göre, İslam'ın muhafızlığını ve savunmacılığını yapmakta olan geleneksel medrese çevrelerinde toplanmış bu insanlarla, sömürgecilikle savaşılamaz ve batı felsefesi ve medeniyetinin korkunç saldırısına direnemezdi.⁴²⁸ Bu ulemanın ve kitlelerin İslam'ının kendisinin hakiki, devrimci ve ilerici olduğuna inandığı Kur'an'ın ve Peygamber'in İslam'ıyla bağdaşmadığını savunuyordu.⁴²⁹ Onun bakış açısına göre özgün ve sahih İslam, Hz. Muhammed'in kendi çağının koşullarında sürdürdüğü insani bir mücadele, Allah'ın adıyla mazlumlara için başlatılmış somut bir devrimci çabadır. Dinsel bir gelenek olarak ise İslam, bu somut çabanın soyut bir denklem içerisinde ifade edildiği bir donanımı, uhrevi bir karşılığa ulaşma çabası olarak anlaşılır.⁴³⁰

Şeriatî, Avrupa'da sosyoloji tahsili yapan bir ilim adamının, İran'a dönüşünden sonra orada öğrendiklerini kendi toplumunun özgün şartlarını dikkate almadan uygulamaya çalışmasını şiddetle eleştirmektedir. Onun eleştirilerine göre, bir sosyolog kendi toplumunun dinini veya burjuva sınıfını tanımak için Batılı sosyologların tanımlarını veya sosyalistlerin çözümlemelerini tercüme etmek yerine, bilimsel bir bakışla ve titiz analitik bir yöntemle, kendi dininin veya toplumundaki

⁴²⁷ Rahnama, *Ali Şeriatî-Bir İslami Ütopyacının Siyasi Biyografisi*, s. 354.

⁴²⁸ Rahnama, *Ali Şeriatî-Bir İslami Ütopyacının Siyasi Biyografisi*, s.182.

⁴²⁹ Rahnama, *Ali Şeriatî-Bir İslami Ütopyacının Siyasi Biyografisi*, s. 357-358.

⁴³⁰ Şeriatî, *Öze Dönüş*, s. 309.

burjuvazi sınıfının analizini yapmaya çalışmalıdır. Tercüme ve taklit yoluyla sürdürülen sosyolojik çalışmalar ise, anti-sosyoloji olarak değerlendirilmelidir.⁴³¹

Şeriatî, batıdan bağımsız olmak için batı'yı tanımak, bunun için de zihnî, bireysel ve insanî bağımsızlık gibi bir yüksek aşamaya ulaşmaya gayret etmek gerektiğini düşünmektedir. Batının söyledikleri ve eylediklerinin ille de aksini söylemeye ve yapmaya devam etme gibi tepkilere dayanan bir siyaset ise gericilik ve yozlaşmayla sonuçlanacaktır. Ona göre insan bilinci olmadıktan sonra, ekonomik ilerlemede mümkün olmamaktadır. Ekonomik üretkenliğe ulaşmak için öncelikle kültürel üretkenliği elde etmeye çalışmalıdır.⁴³²

Şeriatî, İranlı Şîîlerin tarihsel hafızasında tevekkül, kadercilik ve kendine duyulan acıma hissiyle çınlayan kelime ve kavramlar, onun kullanımında birden güçlü ve dinamik eylem kavramlarına dönüştüğünü söyler. Onun bir sosyolog olarak İslamî kavramlara getirdiği yeni yorumlar, tarihi ve toplumu bir de tarih dışında tutulanların, yenilenlerin, ezilenlerin açısından okuma gibi bir kaygıyla şekilleniyordu. Felsefî ve sosyopolitik açıdan uygun, modern ve değişim esaslı bir özellik kazanan tevhit, şirk, din, Şîîlik hatta Sünnîlik, namaz, hac, adalet, eşitlik, şefaât, taassup, velayet, hidayet ve benzeri kavramlar, Müslüman ailelerde yetişmiş milyonlarca aydın ve genç için anlamlı ve faydalı kavramlar haline geliyordu.⁴³³

Şeriatî'ye göre, öze dönüş, toprağa ve ırkçı açıklamalara dönüş değildir, bunun yanında bir millet de ortak bir sancı duyan bütün insanların toplamıdır.⁴³⁴ “Benim dünya görüşüm evrenin manevi tefsirine dayalıdır” başlığını taşıyan bir yazısında, şu görüşleri dile getirmektedir: “Bütün ırksal, ulusal, sınıfsal özelliklerden münezzeh bir Allah’a iman. Bütün varlıklara egemen, varlık âlemi onun elinde ve emrine tabi olan tek bir Allah’a inandığını ilan etmek, toplum felsefesi ve insan-bilim açısından bütün ırksal sınırları, sınıfsal çelişkileri, ailevî imtiyazları, kana dayalı faziletleri ve bunlardan kaynaklanan hukuk sistemlerini inkâr etmek demektir.”⁴³⁵ “Ben ‘sanat ancak İranlılarda vardır’ demek istemiyorum” diye yazıyor başka bir yazısında ve şöyle devam ediyor: “Tarih gösteriyor ki ben sanat alanında kendini kanıtlamış bir halka mensubum demek istiyorum. Irka dönmek istemiyorum ben,

⁴³¹ Şeriatî, *Öze Dönüş*, s. 289.

⁴³² Şeriatî, *Kültür ve İdeoloji*, Bir yayıncılık, 1986, s. 159.

⁴³³ Rahnama, *Ali Şeriatî-Bir İslamî Ütopyacının Siyasi Biyografisi*, s. 356.

⁴³⁴ Rahnama, *Ali Şeriatî-Bir İslamî Ütopyacının Siyasi Biyografisi*, s. 167.

⁴³⁵ Şeriatî, *Öze Dönüş*, s. 382.

yenilikçiliğin klasik kalelerine dönmek, insanları kana ve toprağa tapınmaya sürüklemek istemiyorum.”⁴³⁶

Şeriati, batılı ve modern olmayı batı moda başkentlerindeki en ünlü butiklerin giysilerini giyebilmekle eş tutan İranlı kadınların varlığını hatırlayarak, kadın özgürlüğü anlayışının ülkesindeki çarpık yorumlanması nedeniyle duyduğu üzüntüyü dile getirir. Bir empati yapar ve modernistlerin din görüşündeki eleştiride “çarşaf ve ibrik baskısı” diye adlandırdığı, müminleri şekilci ve yobaz olmaya sevk edebilecek, gençleri ise böyle bir din anlayışından uzaklaşmaya zorlayacak türdeki, tefekkürü ve kişisel sorumluluğun gelişmesini hafife alan, hatta iptal eden baskıyı irdeler. Batı’da kadının özgürlüğünün olumlu anlamlarına dikkat çeker: Bu, toplumsal, hak-hukuk ve ruhsal alanlarda, düşünsel baskılara karşı bir eleştiriyle mümkün, seçme ve sevmeye gibi başlıkları da olan, kadının kıt akıllı ve aşağı cins olarak görüldüğü kölelik dönemlerine özgü geleneklerin baskısından kurtuluşunu anlatan bir özgürlük anlayışıdır. Bunun yanında Şeriati, kadının değerinin mücevher veya altınla ölçülmesine yol açan gelenek ve adetleri, başlık parasını mesela, onun henüz cariyeye olarak görülmesinin göstergeleri olarak değerlendirir. Başlık parası ya da resmi akit muamelelerinde kadını maddi açıdan güvence altına almaya çalışan her adım, bir alım-satım işlemiyle ilgiliymiş gibi görünmektedir.⁴³⁷

Eşi Puran Şeriati hatıralarında Şeriati’nin, İslam’da kadın haklarının tartışıldığı bir toplantıda, kadınların ev hayatıyla sınırlandırılmasını savunan bir konuşmacının görüşlerine niye itiraz etmediğini soran bir kadın dinleyicisine, orada asıl itiraz etmesi gereken kişinin, hayatı sınırlandırılmak istenen bir kadın olarak kendisinin olduğu şeklinde bir cevap verdiğini kaydetmektedir.⁴³⁸

Yalnızlık Sözleri’nde, gençliğini kitap okuma ve cihat etme gibi iki amaç ve ilgiyle geçirdiğini, asla neşeye ve zevki için vakit geçirmeye alışamadığını yazmıştır. Başka bir yerde ise kendini, “Güçlü bir düşünür, iyi bir hatip, ama hayat yolunda felçli ve bastonsuz yürüyen bir hasta, aynı zamanda güvenilecek ama sürekli dalgalı bir gerçek” olarak tasvir etmiştir.⁴³⁹

⁴³⁶ Şeriati, *Öze Dönüş*, s. 35.

⁴³⁷ Şeriati, *Öze Dönüş*, s. 295-296.

⁴³⁸ Puran Şeriati, *Gözetim Altında Özgürlük Eşim Ali Şeriati*, s. 162.

⁴³⁹ Şeriati, *Yalnızlık Sözleri I*, Tercüme: Okan Sevinç, Anka Yayınları, İstanbul 2003, s. 225.

Şeriatî, devrimci, kozmopolit, mistik, Şîî mizacı, Batı düşüncesiyle bir hesaplaşmayı, Batı tecrübesinin ardından düşüncesini ait olduğu kültürden ve inançtan aldığı feyizle zenginleştirmeyi sürdürdüğünü anlatan üslubuyla, günümüz dünyasında Müslümanların yüz yüze bulundukları meseleleri gençlere çekici gelecek bir dille sunmayı denemiş ve bunda belirgin bir başarı göstermiştir. Bu nedenle de Cemil Meriç onu “Göller bölgesinde bir ada” olarak tanımlamıştır. Düşüncesindeki akışkanlık, yazmaya dönük ilgisine karşılık konuşmaya zorlamıştır onu. Susmasını sağlamaya yönelik tehditlere karşılık, adeta kendi belirlediği fikrî ve hayatî çizgiden sapmamak için kendi kendini sürgüne göndermeyi yeğlemiştir.⁴⁴⁰

Şeriatî'nin kitapları, Türkiye’de 80’li yıllarda dünyanın hiçbir bölgesinde, belki kendi ülkesinde bile görülmeyen bir ilgiyle karşılanmıştır. Ümit Aktaş’ın deyişiyle: “Pozitif anlamda o bir devrimci şehittir, negatif anlamda ise bir Şîî kozmopolit. Gerçekte ise ülkesinde dini ve edebi bir tahsil görmüş, Fransa’da ise sosyoloji dolanımıyla batı düşüncesini hem tanımış, hem de bu düşünceyle hesaplaşmış bir aydındır. Dindar olmanın çoğunlukla neşesiz, ciddi, disipline, mesafeli, soğuk, felsefe ve Şiire uzak, aşka ve tutkulara karşı kuşkulu bir yaklaşım anlamına geldiği yıllarda Türkiyeli genç kuşak, büyük ölçüde Sezai Karakoç ve ardından da Ali Şeriatî’nin etkileriyle bu taassubunu yenebilmiştir.”⁴⁴¹ İran’da son dönemde Şeriatî’yi yeni bir gözle okumaya dönük çabalar, vefatının ardından otuz yıl geçtikten sonra onun düşüncelerinin gençler ve kitleler üzerinde hala etkili olmaya devam ettiğinin göstergeleridir.⁴⁴²

Ali Şeriatî, İran Müslümanlarının geleneksel vaizlerde ve ruhanilerde bulduğundan daha doyurucu bir İslam yorumuyla, asr-ı saadette Kur’an’ın gerçekleştirdiği devrimin, çağdaş dünyada da yenilenebileceğini, ortaya koyduğu tezlerle güçlü bir şekilde savunmuştur. İran ve Türkiye’de vb. İslam beldelerinde Müslümanların kendilerine atalar dini tarafından dayatılan muhafazakar kimliklerden, etkilerden kurtulmasında inkar edilemeyecek katkılar sağlamıştır. Tabii ki bu sonuç, sadece Ali Şeriatî ile kayıtlı değildir. Seyyid Kutub, Mevdudi vb. gibi ıslahatçı önderlerin meydana getirdiği bir mozaikte etki oluşturmuştur.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Ümit Aktaş, “Göller Bölgesinde Bir Ada Olmak”, *Gerçek Hayat Dergisi*, Mart 2007. Sayı: 335. İst. s. 25.

⁴⁴¹ Aktaş, “Göller Bölgesinde Bir Ada Olmak”, s. 27-28.

⁴⁴² Aktaş, “Göller Bölgesinde Bir Ada Olmak”, s. 30.

⁴⁴³ Rahnama, *Ali Şeriatî-Bir İslami Ütopyacının Siyasi Biyografisi*, s. 168-170.

İran gençliğinin ve Türkiye’deki Müslüman gençlerin Şeriati’ye gösterdiği ilgi, aynı zamanda, onun İslam’a ilişkin konularda batılı toplumbilimsel kavramları ve batının ünlü düşünürlerini kendi potasında eritebilmesinden kaynaklanıyordu. Bununla birlikte Şeriati, İslam’ın dinamik yorumlarını ortaya koymak için geleneksel malzemelerden de yararlanıyor ama onların içinde kaybolmuyordu.⁴⁴⁴

Şeriati, İslam’a yeniden hayat vermek, onu en canlı şekilde anlamak için çalışmıştır. Doğru inancın, doğru bilgiden doğacağı gerçeğini göz önünde tutarak o, ecdat perestliğe, tarihe tapıcılığa karşı sürekli mücadele etmiştir. Bunun için Şeriati, anlaşılmadan tekrar edilenleri, önceki bilinenleri sarsan bir yöntemle ele alır. O, kendi deyimiyle “tarihin kuyusunda tutsak bırakılan” İslam düşüncesini yeniden hayat sahnesine çıkartmak istemektedir.⁴⁴⁵

⁴⁴⁴ Cesur, *Ali Şeriati ve Bir İdeoloji Olarak İslamcılık*, s. 120.

⁴⁴⁵ Aktaş, “Göller Bölgesinde Bir Ada Olmak”, s. 32-35.

SONUÇ

Ali Şeriati (1933-1977) yılları arasında yaşamış İranlı bir yazar ve sosyolog olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyoloji ve Dinler tarihi alanlarında, Fransa'da Doktorasını tamamlamış ve Meşhed Üniversitesinde Dinler Tarihi alanında öğretim görevliliği yapmıştır. Şeriati'nin hayatındaki en verimli dönemi ve Şeriati'nin İran ve diğer ülkelerde tanınmasının en büyük etkeni olarak Hüseyiniye-i İrşattaki, insanlara yapmış olduğu sohbetleri ve konferanslarını sayabiliriz. Şeriati'nin burada yapmış olduğu konuşmaları kitaplaştırılmış ve birçok dile tercüme edilmiştir.

Şeriati'de din hayatın merkezindedir. İnsanın bütün hayatına yön verir. Din içte yaşanan ve sadece ibadete hasredilen bir inanış değil, insanın siyasi sosyal ve kültürel hayatını içine alan bir hayat tarzıdır. Dinin en önemli amacından biri de Allah'ın hâkimiyetine dayalı bir devlet kurmaktır. Din, İslami devlet olmadan yaşanmaz. Allah'ın göndermiş olduğu din, peygamberler ve kitaplar Allah'ın hâkimiyetini yeryüzüne yerleştirmek için bir araçtır. Şeriati'de din Allah ile kul arasında kalan bir inanış değil yeryüzünde insanları birleştiren ve hâkimiyeti altına alan bir kurumdur. Şeriati'nin din anlayışı bu şekilde ideolojik bir yapıya dönüşmüştür.

Şeriati, Eğitim yıllarında batı felsefi ve siyasi düşüncesiyle tanışmış bir kişi olarak karşımıza çıkar. Modern sosyoloji ve felsefenin bakış açısı ve bunun geleneksel İslami prensipler ile harmanlanması aracılığı ile Müslüman toplum ve toplulukların karşılaştığı sorunları açıklamaya ve çözümler bulmaya çalışmıştır. Şeriati, bu konuda Mevlana ve Muhammed İkbal'den büyük ölçüde etkilenmiştir.

Şeriati'nin, Allah inancına baktığımızda, Allah'ın yüce bir varlık olduğunu, eşi ve benzerinin olmadığını, her şeye gücünün yettiğini, ibadet edilecek ve boyun eğilecek tek varlık olduğunu vurgulamıştır. Şeriati, yeryüzünün gerçek sahibinin Allah olduğu ve insanı da yeryüzünü halifesi olarak gönderdiğini söyler. Şeriati insanın, Allah'ı insanlaştırdığı oranda anlayabileceğini belirtmesi ve soyut, bir Allah anlayışının egemen sınıfın İlah'ı olduğunu söylemesi kabul edilir bir görüş olmadığını söylemek lazım. Aslında Şeriati'nin amacı burada Allah'ı insan gibi görmek değil, insan hayatının her safhasında hâkim kılmak amacıyla olduğunu da söyleyebiliriz.

Şeriatı, tevhit inancı üzerine irdelemelerde bulunmayı, İslamiyet'in evrenselliğini vurgulamak için de önemsemıştır. İnsanlar aynı Allah tarafından yaratıldıklarına göre, insan olarak da aynı tür ve değerde olmalıydılar. Bundan dolayı sosyolojik açıdan tevhit, ırk ve sınıf ayrımı olmaksızın insanların birliğine duyulan inancı temsil ediyordu. Allah'a itaat'e davet eden tevhid, başka türlü her çeşit otoriteyi sorgulamayı hatta isyanı gerektirirdi. Tevhid, mensuplarından "sahte ve kabul edilemez gördükleri her şeyi değiştirmeyi hatta yıkmayı talep eden devrimci bir din"di. Adalet, dürüstlük ve eşitlik ise ideal bir düzende aranan özelliklerdi. Kur'an'ın mezarda okunmak, hastaların üzerine okunmak, menfaat amacıyla kullanmak için gönderilmediğini vurgulaması doğru bir yaklaşımdır. Günümüzde insanların Kur'an'a şekil olarak önem verdiklerini, çokça okuduklarını, ama Kur'an ile yaşamadıklarından, Kur'an'a göre hareket etmediklerinden yakınmaktadır. Kur'an'ın her döneme hitap ettiğini ama bir bilim kitabı olmadığını söylemesi olumlu bir görüş olarak kabul edilir. Kur'an'ın doğadan bahsetmesi bir bilim kitabı olmadığını, sadece Allah'ın yüceliğini bilmemiz için önemli olduğunu söylemesi de en önemli görüşleri arasındadır.

Şeriatı, bütün peygamberlerin Allah tarafından gönderildiğini kabul eder, ama her peygamberin risaletinin aynı olmadığını vurgular. Hz. Muhammed hariç diğer peygamberler sadece birer kabilelere peygamber olarak gönderilmiştir. İslâm peygamberi ise, Sami silsilesinin son peygamberi değil, bütün insan kavimlerinin, çeşitli milletlerin, ırkların, asırların, nesillerin, doğunun ve batının en son peygamberidir. Bu hareketin aralarında meydana gelmediği bir millet bulamayacağımız kesindir. Hatimiyet, Sami peygamberler silsilesinde değil, bütün insanlık tarihinde, nübüvvet ve risâletin sona erdiği anlamındadır.

Şeriatı, ibadeti insani varlığın sebebi saymaktadır. İbadet kişilerin hayatının her safhasında ona yön veren ve yol gösteren en önemli değerler arasındadır. Kişileri dış ve iç tehlikeye karşı koruyacak en önemli savunma mekanizması olarak görür. Makamı, mevki, ırkı ve rengi ne olursa olsun, kişiyi Allah katında yücelten en önemli mertebenin ibadet olduğunu vurgular. Hac ibadeti, yeniden dirilmek, düşmanlarla mücadele etmek, birlik ve beraberliği sağlamak, Hz. Muhammed'in ve Âli'nin yaşadığı heyecanı tekrar yaşamaktır. Şeriatı Hac ibadetini, yaradılış tiyatrosuna ve diriliş tiyatrosuna benzetmiştir. Ölmeden önce kişinin ahiretteki

olacak şeyleri dünyada tiyatro misali rolünü oynamasıdır. Aynı zamanda hac, Müslümanların birlik ve beraberliğinin merkezi olarak görmektedir. Oruç ve namaz ibadeti kişiye sabır ve dayanma gücünü öğretmek suretiyle, kişilerin Allah yolundaki performansını test eden ibadet olarak kabul eder. Namazla belli zamanlarda kişiler Allah huzuruna durmakla, her namaza duruşlarında imanı boyutta bir yenilenme heyecanını yaşarlar.

Ali Şeriatî'nin amacı İran'da bir devrim gerçekleştirmek değildi. Şeriatî, İran toplumunun şuurlu bir hale gelmesini, İran'da yönetimden önce düşünce alanında bir devrim gerçekleşmesini istiyordu. Şah'a karşı çıkmasının sebebi de Şah'ın insanların düşünmelerini, akıl etmelerini engellemesiydi. Şeriatî için daha önemli olan toplumun değişmesiydi. Toplum bilinçlenmeden gerçekleşecek bir devrimin sonunu iyi görmüyordu. Ali Şeriatî'nin iki hedefi vardı: Bunlardan ilki insanların geleneksel İslam'ı değil; gerçek İslam'ı anlamalarını sağlamak, ikicisi ise insanlara düşünme, sorgulama alışkanlığı kazandırmak.

Ali Şeriatî'nin, düşünce yapısına baktığımızda öze dönüş düşüncesinin hâkim olduğunu görmekteyiz. Ama bu öz geleneksel dini öz değildir. İçinde Muhammedi diriliş ve ruhun, Hz. Ali ve Ebu Zerr'in devrimci ruhun bulunduğu yenilikçi bir öz'e dönüştür. Bu görüşlerinden dolayı Türkiye'de Şîî, İran'da Sünni olarak eleştirilere maruz kalmıştır.

Şeriatî'nin İran'daki okuryazar kesim ve özellikle üniversite gençliği arasında tanınmasının en önemli sebepleri arasında 1967 yılında kurulmuş olan Hüseyiniye-i İrşat'ta verdiği dersler olmuştur denilebilir. Bugün dahi kitap halinde yayınlanan, birçok dile tercüme edilen bu konferanslar ayrıca ses kayıtları olarak internet üzerinden de insanlara ulaşabilmektedir. Hüseyiniye-i İrşatta bir kütüphane oluşturmuş ve konuşmalarının hiç bir zaman dini bir konuşmada sınırlı kalmasını istememiştir. İrşattaki konuşmalarının birer vaaz olmadığını, kendisinin de bir din görevlisi gibi görülmemesini istemiştir.

Şeriatî, 1980 sonrası kendilerini “öze dönüş ve tevhidi uyanış” söylemiyle ifade eden gençliğin en çok okuduğu yazarlardan biri olmuştur. Özellikle “Ebu Zerr, hac, İnsanın dört zindanı, Anne baba biz suçluyuz, Ali Şia'sı Safevi Şia'sı”. Türkiye'de de büyük ilgi gördü. Dinler tarihi ve sosyoloji alanlarında yazdığı eserler

Şeriatî'nin Batıda da ilgi görmesini sağlamıştır. Eserleri birçok ülkede tercüme edilerek yayınlanmıştır.

Şeriatî'nin, içtihat felsefesi hukuk alanından siyasi ve sosyal alana kaydırılarak, devrimci, bir karaktere bürünmektedir. İkbâl'in "sürekli içtihat" kavramıyla anlatmak istediği, islamın yenilik arayışını Şeriatî, "sürekli devrim" olarak tanımlamaktadır. Burada fıkıh veya hukukun, tarih felsefesi, sosyoloji ve siyaset bilimi ile iç içe geçirildiğini görmekteyiz.

Şeriatî peygamberin ölümünden sonra Beni Sakife'de yapılan seçimi kabul etmez. Çünkü peygamberden sonra halkın önderliğine imamların gelmesi gerektiğini, imamlarında seçimle olamayacağını, sadece Ali ve onun soyundan gelenlerin imam olacağını kabul etmektedir. Ona göre imamlar seçimle, atamayla, şura ve biat ile olmayacağını belirttikten sonra, imamlığın bir hak olduğunu bu hakkında kimlere verileceğini, peygamberin bunları açıkladığını kabul etmektedir. Peygamberliğin kişisel olarak sona erdiğini, risalatının ise imamlarla sonsuza kadar devam edeceğini belirttikten sonra, imamların yüklenmiş olduğu misyondan dolayı peygamberlerden dahi üstün olduklarını kabul etmektedir.

Şeriatî, aslında iki mezhebin bulunduğunu ve her ikisinin de Şîlik adını taşıdığını kabulden yola çıkarak her iki mezhebin inanç temellerini sayıp, iki mezhebinde karşılaştırılmasını yapmıştır. Şeriatî'ye göre, her iki Şîlikte de asılların ve ayrıntıların bir olması ve aralarında hiçbir uyumsuzluğun bulunmamasıdır. Safevî Şia'sı gelmiş, temellerini Ali Şia'sı üzerine kurmuştur. Ali Şia'sının düşünsel ve zihinsel kalıplarını alıp içerisini boşaltarak Safevî Şia'sının ruh, düşünce, inanç ve duygu temellerini gizli, ustaca ve uzman âlimlerin yardımıyla halkın anlayamayacağı şekilde bu kalıpların içerisine yerleştirmiştir. Dolayısıyla halk, mezhebin değiştiğini, Allahın, kitabın, peygamberin, imamın, dini kişiliklerin, tarihin ve her şeyin değiştiğini anlamamıştır. İslami Ali Şia'sına ait bütün asılları, ayrıntıları, tarihi, büyük kişilikleri, özel adları ve tüm terimleri korunmuştur. Ne var ki bu kapların içini Şia karşıtı, uyutucu, zehirli bir maddeyle doldurduklarını belirtir. Adı Şia ama bu gerçek Şia değil Safevî Şia'sıydı. Bu yüzden Şeriatî ye göre halk bunun farkına varmadığı gibi, süslemeler, parlatmalar ve dış görünüm nedeniyle Şîî kitleyi arkasından sürüklemeyi başardılar.

Şeriatî, Osmanlı yönetimini Sünnî olarak kabul etmekte, Osmanlı yönetimini kendi içinde ele alındığında tam manasıyla İslamî olarak görmemekte, bunun yanında batı ve Hristiyanlık karşısındaki konumunda, İslamî bir yönetim olarak görmektedir. Aynı şekilde batının ve Hristiyanların karşısındaki elde ettiği başarıdan dolayı İslamın merkezi saymaktadır. Osmanlı yönetiminin, Şia'ya karşı olumsuz tavır takındığını söylerken, aynı şekilde İran da Şia'nın da Osmanlı'ya ve Sünniliğe karşı olumsuz bir düşünce içinde olduklarını belirtir.

Şeriatî hareketinin en önemli özelliği, öze dönüş çağrısı ve dünya tevhid görüşüdür. Şeriatî, insanları öze dönüşe çağırırken, Hz. Peygambere gelen İslam'ı ve bunun akabinde peygamberin ve Hz. Ali'nin yaşadığı İslamî özü anlatmaktadır. Hurafelerden, masallardan, bidatlerden arınmış gerçek bir İslamî yaşamakla, Müslümanların kurtuluşa ve refaha ereceğini dile getirmiştir. Bütün Müslümanların tevhid birliği altında bir araya gelmesiyle, ancak birlik ve beraberliklerini koruyacaklarını ve güçleneceklerini anlatmaya çalışmıştır. Şeriatî'nin İslam düşüncesindeki yerine baktığımızda, Şeriatî İslam kültürü ve geleneği içinde yetişmiş olmakla birlikte, batı kültürü ve düşüncesinden de yararlanarak, yeni ve aktif bir dil oluşturmayı denemiştir. Bir sosyolog olarak ise, kendi dönemi içinde sağcı bir paradigmayla anlaşılan İslamiyet'i, hiyerarşiden uzak ilişkileri, sosyal adaleti ve düşünce özgürlüğünü kapsayan bir açıdan kavramaya çalışmıştır. Şeriatî, İslam'a yeniden hayat vermek, onu en canlı şekilde anlamak için çalışmıştır. Doğru inancın, doğru bilgiden doğacağı gerçeğini göz önünde tutarak o, ecdat perestliğe, tarihe tapıcılığa karşı sürekli mücadele etmiştir.

Sonuç olarak şöyle diyebiliriz: Şeriatî'nin dini ve siyasi ideolojisinin temeli bozulan toplum yapısını, yeniden inşa etmek için siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda peygamberin getirmiş olduğu ve yaşamış olduğu İslam'ı, Ali'nin ve onun soyundan gelen imamların önderliğini kabul etmek ve onların yolunu takip etmekle, yeniden bir İslam devletinin kurulmasıyla, Şeriatî nihai hedefine ulaşacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Algar, Hamid, “Bir İdeoloji Olarak İslam: Ali Şeriatî’nin Düşünceleri”, Ekin Yayınları, İstanbul 1998, s. 93-129.

Çamurcu, Kenan “Alevî-Şîî, Muhammedi-Sünnî Yakınlaşması” *Yeni Zemin Dergisi*, Sayı:8, İstanbul Ağustos 1993.

Durmuş, Mehmet, “Müslüman Ütopyacı” *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt 20, Sayı:1, Ankara 2007.

Eliaçık, R. İhsan, *İslam’ın Yenilikçileri III*, Med cezir Yay., İstanbul 2003.

Fırlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir, 2004

Hidayet Işık, “Şîî Düşünür Ali Şeriatî ve Dinlerle İlgili Görüşleri” *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (Güz 2008), Konya.

İnayet, Hamid, “Şeriatî: İran’da İslam Radikalizmin Öğretmeni”, Ekin Yayınları, İstanbul 1998, s.163-174 .

Subaşı, Necdet, “Şeriatî Ali” İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. , Cilt: 38, İstanbul 2009.

Kayaçan, Murat, “Ali Şeriatî’nin Kur’an Algısı” *Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1,Cilt 10, Diyarbakır 2008.

Kutlu, Sönmez, “İslam Mezhepleri Tarihinde Usul Sorunu”, *İslami İlimlerde Usul Meselesi*, Ensar Neşriyat, I, 27–28 Eylül, 2003

Kutlu, Sönmez, *Mezhepler Tarihi’ne Giriş*, Değerler Eğitim Merkezi Yay. İstanbul 2008.

Neraki, Ahmet, “Şeriatî’de Tarih Felsefesi ve Tarihselecilik”, Ekin Yayınları, İstanbul 1998, s. 325-333

Cesur, Ertuğrul, “Ali Şeriatî: Allahperest- Sosyalist, İslamiyet, İslamın Sol Yorum”, *İslamiyet*, cilt 5/2 (2002), s. 69-70.

Onat, Hasan, “Şîîlik ve Günümüz Şîîliğinde Bazı yeni Yaklaşımlar Üzerine” *İslami Araştırmalar Dergisi*, III/III (Temmuz 1989).

Onat, *Emeviler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

Aktaş, Ümit, Göller Bölgesinde Bir Ada Olmak, *Gerçek Hayat Dergisi*, İstanbul 335 (Mart 2007).

şık, Hidayet, “Şîf Düşünür Ali Şeriati ve Dinlerle İlgili Görüşleri” *Selçuk Üniversitesi, İlahiyat fakültesi Dergisi*, 26 (Güz 2008), Konya.

Cesur, Ertuğrul, *Ali Şeriati ve Bir İdeoloji Olarak İslamcılık*, Bakış Yayınları, 1.Baskı İstanbul 2007

Şeriati, Ali, *Ali Şiası Safevi Şiası*, Çev. Feyzullah Artinli, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1990.

Şeriati, Ali, *Ali*, Çeviren: Alptekin Dursunoğlu, Fecr Yayınları, Ankara 2008.

Şeriati, Ali, *Anne, Baba Biz Suçluyuz*, Çev. Kerim Güney, Seçkin yayıncılık, İstanbul, 1993.

Şeriati, Ali, *Ne Yapmalı*, Çev. Muhammed Hizbullah, Birleşik Yayınları, İstanbul, 1995

Şeriati, Ali, *Bekleşiye Karşı Tepki Dini*, Çev. Ramazan Karabucak, Nuans Yayınevi, Ankara, 1991.

Şeriati, Ali, *Yarının Tarihine Bakış*, çev. Orhan Pekin, Ejder ve Said Okumuş, Birleşik yay, İst. 1998,

Şeriati, Ali, *Bir Önünde Sonsuz Sayıda Sıfırlar*, Çev. Ramazan Karabucak, Fecr Yayınevi, Ankara, 1991.

Şeriati, Ali, *Dine Karşı Din*, Çev. Hüseyin Hatemi, İşaret Yayınları, İstanbul 2005.

Şeriati, Ali, *Dinler Tarihi I-II*, Çev. Abdullah Şahin-Abdülhamit Özer, Seçkin Yayıncılık, İstanbul 1988-90.

Şeriati, Ali, *Dinleri Tanımak*, Çev. Abdülhamit Özer, Kahraman Yayınları, İstanbul 1999.

Şeriati, Ali, *Ebu Zer-i Gıffari*, Tebliğ Yayınları, İstanbul

Şeriati, Ali, *Hacc*, Çeviren: Mustafa Çoban, Özgün Yayıncılık, İstanbul 1999.

Şeriati, Ali, *Her Hicret Bir İnkılâptır*, Çev. Hasan Elmas, İhtar Yayıncılık, İstanbul 1998.

Şeriati, Ali, *İdeallerin Yenilgisi*, Çev. Abdülhamit Özer, Kahraman Yayınları, İstanbul 1999.

Şeriati, Ali, *İki Sure İki Yorum*, Çev. S. Naci Karaaslan, Endişe Yayınları, Ankara, 1990.

Şeriati, Ali, *İnsanın Dört Zindanı*, Çev. Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, İşaret

Yayınları, İstanbul, 1992.

Şeriati, Ali, *İslam nedir?(1)*, Çev. Ali Seyidoğlu, Bir Yayıncılık, İstanbul

Şeriati, Ali, *İslam Sosyolojisi Üzerine*, Çev. Kamil Can, 1980.

Şeriati, Ali, *İslam Sosyolojisi Üzerine*, Çev. Kamil Can, Zafer Yayınevi, İstanbul, 1980.

Şeriati, Ali, *Papa ve Marx Olmasaydı*, çev. Ali İskender, Sabahattin Yakın, Aylık Dergi Yayınları, Konya 1983

Şeriati, Ali, *İslam ve İnsan*, Çev. Orhan Oğuzhan, Seyran Yayınları, Sivas, 1986.

Şeriati, Ali, *İslam ve Sınıfsal Yapı*, Çev. Doğan Özlük, Fecr Yayınları, Ankara 010.

Şeriati, Ali, *İslam Nedir Muhammed Kimdir*, Çev. Murat Demirkol, Fecr

Şeriati, Ali, *Kendini Bilmek*, Endişe Yayınları, Ankara.

Şeriati, Ali, *Kendini Devrimci Yetiştirmek*, Çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, Ankara 2009.

Şeriati, Ali, *Kuran'a Bakış*, Çev. Ali Seyyidoğlu, Fecr Yayınevi, Ankara.1992.

Şeriati, Ali, *Marksizm*, Çev. Yakup Arslan-Kenan Çamurcu, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1990.

Şeriati, Ali, *Öze Dönüş*, Çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, Ankara 2009.

Şeriati, Ali, *Şia*, Endişe Yayınları, Ankara.

Şeriati, Ali, *Dua*, (Tercüme; Ali Erçetin), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1999,

Şeriati, Ali, *Ümmet ve İmamet*, Çev. Ahmet Sait, Fecr Yayınları, Ankara 1997.

Şeriati, Ali, *Kapitalizm*, (çev. Yakup Arslan), Dünya yay. 1. Baskı, İst. 2004

Şeriati, Ali, *İslam Ekonomisi*, (çev. Kenan Çamurcu), Dünya Yay. İst. 2004

Toker, İhsan, “İslam Sosyolojisi Kavramı ve Ali Şeriati Üzerine Kritik Bir Yaklaşım”, *Bilim name Düşünce Platformu*, Sayı: XVI, 2009/1

Cesur, Ertuğrul, *Ali Şeriati ve Bir İdeoloji Olarak İslamcılık*, Bakış Yayınları, İstanbul 2007.

Puran Şeriati, *Gözetim Altında Özgürlük Eşim Ali Şeriati*, Çev. Melih Ahışhalı, Ekin Yayınları, İstanbul 2005.

Şeriati, Ali, *Ali Şiası Safevi Şiası*, Çev. Hicabi Kırlangıç, Fecr Yayınları, Ankara 2009.

Şeriati, Ali, *Marksizm*, Çev. Yakup Arslan- Kenan Çamurcu, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2004.

Şeriati, Ali, *Her Hicret Bir İnkılâptır*, Çev. Hasan Elmas, İhtar Yayıncılık, İstanbul 1998.

Rahnema, Ali, *Ali Şeriati-Bir İslami Ütopyacının Siyasi Biyografisi*, Tercüme: Zehra Savan, Kapı Yayınları, İstanbul 2006,

Şeriati, Ali, *Müslüman Ütopyacı*, Çev., İhsan Toker, Hece Yayınları, İstanbul 2005

ÖZGEÇMİŞ

1970 yılında Malatya'nın Darende ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Malatya'da, lise öğrenimini Manisa'da tamamladı. 1996 yılında Anadolu

Üniversitesi İşletme Fakültesi'nden ve 2006 Yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1989-1991 yılları arasında Manisa-Gölmarmara, 1992-1994 yılları arasında Van- Başkale'de, İmam-Hatip olarak görev yaptı. 2009 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans'a başladı. Halen İmam-Hatiplik görevini Malatya-Kuluncak'ta yapmaktadır. Evli ve dört çocuk babasıdır.